

KALANGYA

ALAPITOTTA
SZENTELEKY KORNÉL

SZERKESZTIK:
SZIRMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

1940. február—március

IX. évf. 2—3. szám

Dr. DEÁK LEÓ: A visszatelepítés	49
MAJTENYI MIHÁLY: Onuc Péter (novella)	57
DUDÁS KÁLMÁN: Jesszentin (vers)	63
REMÉNYI JÓZSEF: Neworleansi képeslap	64
KISBÉRY JÁNOS: Tibor a lejtőn (regény-részlet)	67
BARTHA KATALIN: Egy elfelejtett magyar népszízet: a szla- vóniai magyarság	77
BALÁZS G. ÁRPÁD RAJZA (Veszteglő vonatok a sötétben)	85
REMÉNYI JÓZSEF: Trimalchio; — Szabadság (versek)	86
HAVAS KÁROLY: Öreg ház a csirkepiacon (regény-folytatás)	87
CZIRFUSZ MIKLÓS: Jövőépítés	92
DUDÁS KÁLMÁN: Láz (vers)	96
BALÁZS G. ÁRPÁD RAJZA (Holtak szigete)	98
SZIRMAI KÁROLY: Babits Mihály: Jónás könyve	99
Dr. VERÉB LÁSZLÓ: Tegnap és ma	102
HAVAS KÁROLY: A kenyér bibliája	109
KÁZMÉR ERNŐ: Milan Rakics	111
FORGÁCS ANTAL versfordítása: Faun-fej (Arthur Rimbaud)	119
SZIRMAI KÁROLY: Csuka Zoltán költészete	119
BALÁZS G. ÁRPÁD RAJZA (Medekné)	123
MANOJLOVICS TODOR: Horthy admirális jubileuma alkalmából (Kázmér Ernő fordítása)	124
KRISTÁLY ISTVÁN versfordítása: Gyermekek játék nélkül ... (Márkó Vranjesevity)	128
IRODALMI SZEMLE:	
WEÖRES SÁNDOR: Két jugoszláviai verseskötény	129
SZIRMAI KÁROLY: Szemlér Ferenc: Más csillagon	131
KISBÉRY JÁNOS: Remenyik Zsigmond: Vész és kaland	134
KÁZMÉR ERNŐ: Török Sándor: Fabriczi a költőáncos; Szdnó György: Volgalal; Francis Brett-Young: Med. univ. dr. Bradley; Rachel Field: Egy asszony három élete	135

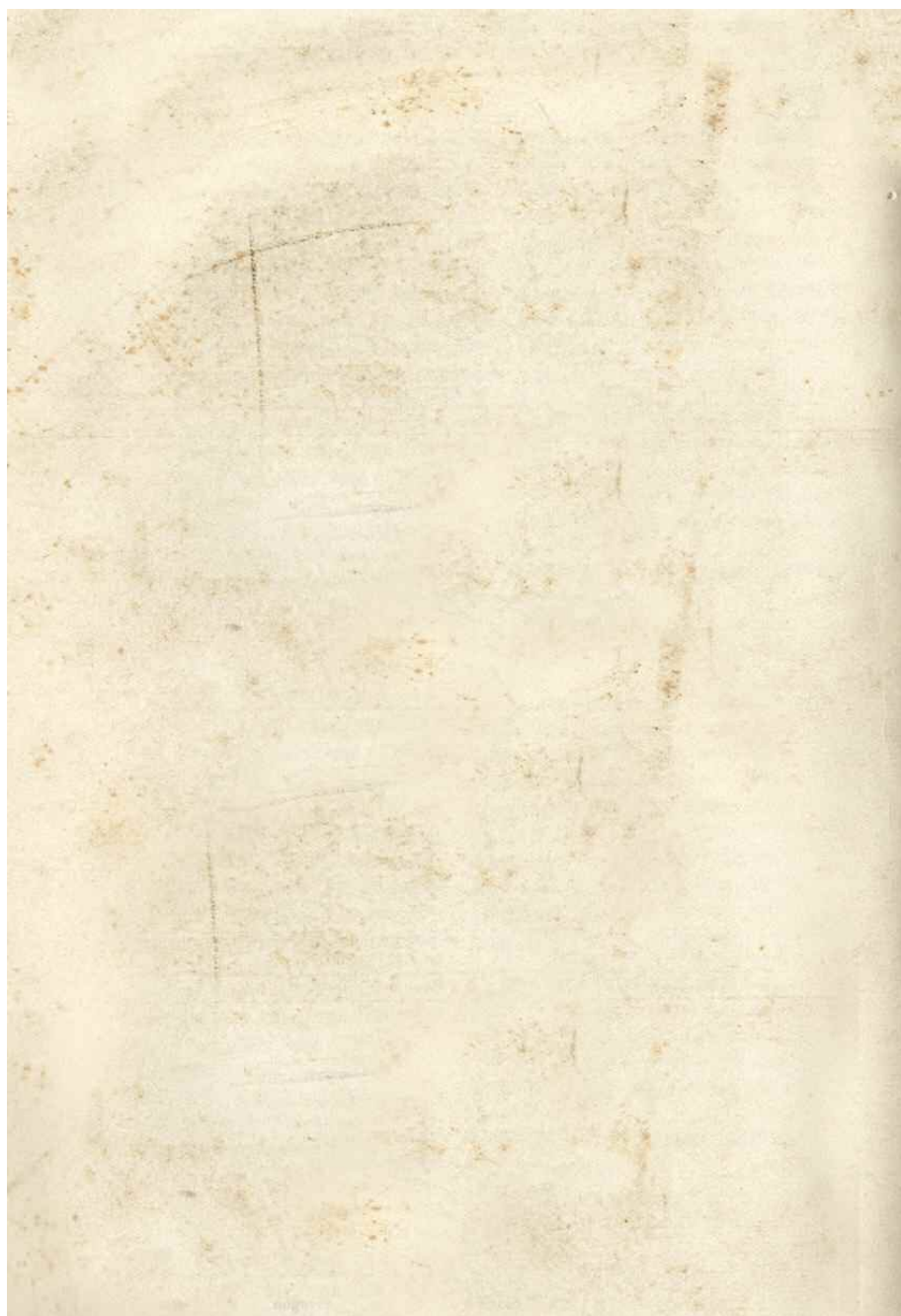
JUGOSZLÁVIÁBAN

Egyes szám ára ..	10 Din.
Negyed évre	30 Din.
Félévre	60 Din.
Egész évre	120 Din.

MAGYARORSZÁGON

Egyes szám ára ..	1'50 Pengő
Negyed évre	4'50 Pengő
Félévre	9 — Pengő
Egész évre	18' — Pengő

Cena: Za celu godinu Din. 120.— pola godine Din. 60'— 3 meseca Din. 30'— Pojed. broj Din. 10'—

A VISSZATELEPÍTÉS

Chamberlain-nek, az esernyős miniszternek tulajdonítják azt a megállapítást, hogy a kisebbségek tályog, veszélyes kelevény Európa testén, amelyet ha hamarosan el nem távolítanak, az egész testet megfertőzi. E megállapítást először azonban nem az angol premier tette, mert előtte már Nittinek, a volt olasz háborús külügyminiszternek is ugyanez volt a véleménye a kisebbség fogalmáról, mintahogy a kisebbségi kérdés ismerői ezen túlmenőleg már a kelevény mérgező hatását is kétségbevonhatatlanul megállapították. S tény, hogy a legújabb események következtében sok-sok millióval megszorodott másodrendű állampolgárok sorsa — Európa általános békéjének veszélyeztetése nélkül — már nem sokáig várhat megoldásra. Hozzátehetjük még azt is, hogy a jelenlegi háborús állapot már méhében hordja a megoldást, mert ha mélyére tekintünk a háború közvetlen okainak, ezek között elsősorban a kisebbségi kérdés rendezetlenségét és a kérdés rendezése körül mutatkozó vonakodást találjuk.

Sokaknak bizonyára még élénk emlékezetében él Lengyelországnak az 1934 évi, őszi népszövetségi tanácsülésen tett meglepő indítványa s az annak elutasítását követő egyoldalú állásfoglalása, amelynek már akkoriban messzemenő következményeket jósoltak. A lengyel kiküldöttek tudvalevően mit sem törődve a német militarista szellem megtestesülésével, a Rosenberg-féle népközösség, a »Volksgemeinschaft« fogalmával és tartalmával, hogy Kelet-Poroszországban és Litvániában élő fajtestvéreik sorsát nemzetközi felügyelet alá helyezhessék, a kisebbség-védelem általánosítása érdekében tettek indítványt. Európa államai között tulajdonképpen csak hat állam volt kénytelen felségjoga rovására idegenajku vagy vallásu állampolgáraitnak nemzetközi jogvédelmét tűrni. A hat között szerepelt az olyan szépen virágzásnak indult, rövidéletű Lengyelország is, de nem úgy a hatalmas nyugati szomszéd. Élénk igazolására annak, hogy a gyengét az ág is huzza, s hogy a békeszerződések kodifikálása alkalmával inkább a hatalmi erő, mint az emberi érzés játszott jelentékenyebb szerepet. Így azután nemcsak az adott esetben, hanem egyéb viszonylatban is, az amugyis hatalmas német anyaország saját sulyán felül még népszövetségi védelmet is nyújthatott Lengyelországban élő fajrokonainak; ezzel szemben a Harmadik Birodalom lengyeljei az elnemzetlenítési folyamatot se nyers erővel, se genfi jogsegéllyel fel nem tar-

tóztathatták. A lengyel kiküldött indítványa ezen a történelmi jelentőségű genfi ülésen csak arra szorítkozott, hogy a vallás szabad gyakorlásának mintájára a cuius regio, eius religio elavult elvét a nemzeti kisebbségekre vonatkoztatva egyszersmindenkorra kiküszöböljék és Európa bármely államában élő nyelvi, faji, vallási népcsoport egyéni életét szavatolják. Ezen az értendő, hogy Európa bármely államában élő népkisebbségek ugyanazt a nemzetközi jogsegélyt élvezzék, mint a békeszerződések alapján többek közt a Lengyelországban élő idegen népcsoportok.

Az indítvány sikertelenségre volt kárhozthatva. Ezt könnyű volt előre látni, ha figyelembe vesszük, hogy a lengyel indítvány, a területein élő idegen népcsoportok révén, Európa legnagyobb hatalmasságait: Németországot, Itáliát, Franciaországot és Szovjetországot is közvetlenül érintette. Lengyelország kormánya erre a fiaskó feletti elkeseredésében-e, vagy felfelé ívelő hatalmának tulbecsülésében kijelentette, hogy egyoldalúan függetleníti magát a korábban vállalt szerződési kötelezettségektől, az országában élő népkisebbségek nemzetközi védelmét tovább nem tűri, s az ezekkel való bánásmód terén a jövőben szabad kezet tart fenn magának.

A kijelentést tett követte, s habár a nemzetközi helyzet bizonyultsága miatt a lengyelországi német kisebbségek sorsával kapcsolatos, hivatalos német tiltakozásokról a napi sajtó nemigen emlékezett meg, ez még nem jelentette azt, hogy a Rosenberg vezetése alatt álló és a külföldi németység sorsát nyilvántartó intézmény nem gyűjti annál nagyobb figyelemmel és alaposággal az anyagot, amely — mutatis mutandis — egy Lengyelország-ellenes egyoldalú és erőszakos fellépéshez indokokat szolgáltat. Talán csak a lengyelországi németek helyzetének rendezését célzó, ama kétoldalú szerződéskötési kísérlet hívta fel rá a közfigyelmet, amely hivatva lett volna Lengyelország ilyen irányú nemzetközi kötelezettségeit kétoldalú szerződésben lefektetendő alapelvekkel helyettesíteni. Ebből a szerződésből nem lett ugyan semmi, de azon sem lepődhetünk meg, amikor a Führer lengyel hadjáratának indokolása során fajtestvéreinek rossz sorsát, Lengyelországnak a kisebbségi elvekkel szemben tanúsított törvényellenes magatartását, mint háborus okot, különösképen aláhúzta. Nem esünk tehát messze a tárgyalagosságtól, ha a jelenlegi háboru, vagy legalábbis időelőltiségének okát jórészt a kisebbségi kérdés felületes elintézésében keressük és megállapítjuk, hogy ez a kérdés — Nitti szerint is — a háboru csiráját hordja magában, s ezért a rendelkezésre álló módok valamelyikével mielőbb megoldandó.

Legutóbb foglalkoztunk a több mint negyvenmillió lelket magába ölelő kisebbség betegállapotával, szólva ugyanakkor a gyógyítás módozatairól is. Megemlékeztünk többek között népcsoportok visszatelepítéséről, kicseréléséről stb. A történelem frapáns választ adott fejtegetésünkre, amikor a kisebbségi kérdést

a balti államokban — nagy sebbel-lobbal — az egyébként teljes nemzeti önkormányzatot élvező, németajku családok visszatelepítésével oldotta meg (amint mondták: a háborus ok kiküszöbölése végett). A nem várt intézkedés, mint villanyáram, végigfutott az égtájak minden irányában, válasz nélkül hagyva a kérdést, elsősorban német anyanyelvű sorstársaink körében, t. i. hogy lehet-e az intézkedés általánosításával számolni? S a népszövetségi rendszer ellenére, nemzetek közötti kétoldalú szerződésekkel — államközi megállapodásokat figyelmen kívül hagyva — *százados államjogi kötelekeket magánjogi csere-bere tárgyává tenni?* Megszüntetni a szerződésen alapuló, s egyrészt a kisebbségek és ezek birtokosai, másrészt a Népszövetség között fennálló jogviszonyt? A kezdet kezdetén tartunk-e? S a földrészünk majd minden államában több-kevesebb számban élő idegenajku polgár állampolgársága kicserélése előtt áll-e?

Ha a kérdésre válaszolni óhajtunk, akkor a visszatelepítésnek ismert indokait se hagyjuk említés nélkül. Ezek az indokok, ha csak a folyamatban lévő német megmozdulásokról szólunk, kétfélek: *politikaiak és gazdaságiak.*

A politikai okokat azok a mondhatnánk mechanikus surlódások adják, amelyek elkerülhetetlenek a fajtestvérekre féltő gonddal örökös anyaország és a boldog birtokosok között, Utóbbiak, úgy mint általában minden állam, végcéljukat a tiszta nemzeti állam mindenáron való megvalósításában látják, aminek előfeltétele a kisebbségek elnemzetlenítése, beolvasztása. Ezt az anyanyelv korlátozásával, használatának eltiltásával, a nemzeti szokások s viselet pellengére állításával, az iskolák erőszakos vagy rendszeres bezárásával, a politikai, társadalmi, gazdasági élet terén való érvényesülésnek előfeltételekhez s behódoláshoz kötésével, az anyaországgal való érintkezésnek lehetetlenné tételével, a nemzeti kultúra kutforrásainak elzárásával stb. vélik elérni. A másik oldalon az anyaország nyitott szemmel figyelő idegenbe szakadt véreinek életét, fejlődését, eszközt lát bennük hatalma érvényesítésére, terjeszkedése kirobantására, nem csoda hát, ha tiltakozik, vagy erősebb eszközöket is alkalmaz az elnemzetlenítés megakadályozására. Ez az állapot az érdekelték között állandósítja a surlódást, a megnemértést, és érzetteti hatását a mindennapos közéleti, s a kisebbségi kérdést tulajdonképpen nem is érintő életmegnyilvánulásokban is. Ennek az állandósult idegállapotnak kiküszöbölése másként el nem képzelhető, mint: vagy visszatelepítéssel, (mely elejét venné az elnemzetlenítésnek), vagy a kisebbségek kulturautonómiájával, azaz a kisebbségi kulturéletnek az állami ellenőrzés alól való teljes kikapcsolásával.

A balti államok esetében az érdekelt felek az első alternatívát választották, mert a viszonyok változása következtében a másikkra egyáltalán nem számíthattak. Nem mintha az Esztországban élő németeknek bármilyen panaszuk is lehetett volna a

bánásmód terén, hanem, mivel a balti államok önállóságának, az oroszoknak a Balti-tenger partján történt újbóli megjelenésével befellegzett. Így az ottani németeknek ugyanazon sorssal kellett számolniuk, mint az oroszországi német telepeseknek, a rövidebb vagy hosszabb időn belüli felszivódással, megsemmisüléssel, eltűnéssel. Mielőtt tehát Európa két legnagyobb s amugyis kényszer-szervezettségbe került hatalmassága között, a kisebbségi népcsoportok miatt az ellentét bekövetkezett volna, a Harmadik Birodalom a német szórványok visszatelepítésével annak elejét vette.

A visszatelepítésnek vagy kicserélésnek — mint mondtunk — második indoka a gazdasági viszonyokban keresendő. Ha ezt az okot az eddig végrehajtott balti és északolaszországi esetekben nem is igen találjuk meg, annál több szerepet játszhatik azonban az új, a napisajtóban különösen előszeretettel tárgyalt esetekben.

Nekünk nem célunk jóslásokba bocsátkozni és az újabb visszatelepítések bekövetkezésének lehetőségeiről beszélni, tisztán annak megállapítására szorítokunk, vajon fennforoghatnak-e gazdasági okai a visszatelepítésnek és indokolhatják-e ilyen okok magának az aktusnak erkölcsi alapját?

Ha a német példánál maradunk, el kell ismernünk, hogy a külföldön élő német nemzetiségű népcsoportok számbeli és gazdasági ereje messze felülmúlja az egyéb népcsoportokét. A német statisztikai adatok szerint a Jugoszláviában, Magyarországon és Romániában lakó németek száma kétfélmillió körül mozog. Ugyanott, ahol ebből a számból nem engednek, azt mondják, hogy a népcsoportok vagyona nagyon jelentős, s minimálisan 5 milliárd márkát képvisel, ami — ismervé németjeink szorgalmát, takarékoságát s elsőrendű gazdasági felkészültségét — egyáltalán nem tűnik fel túlzottnak. Visszatelepítés esetén ez az egész vagyon magának a német államnak külföldi hitelképességét emelné. Példánk esetében éppen azokban az országokban, amelyeknek terményeire Németország kalkulációiban számított és ma is számít. Az elképzelés szerint a visszatelepülők vagyonának ellenértéke annak a számlának a javára esnék, melyre az áruforgalmi összeköttetésben lévő államok szállításai nyerneek elkönnyvést. Ez egyben azt is jelentené, hogy Németország számlája követelést tüntetne fel az eddigi jelentős tartozás helyett, vagyis az adósból hitelezővé válnék, azzal a jogosultsággal, hogy követelésének egyenértékét elsőrendű élelszükségleti cikkek leszállításával egyenlítsesse ki. Hogy ezt a helyzetet jobban megérthessük, a romániai benzinszállításoknak nagy port felvert híreit kell figyelemmel kísérnünk. Az adott esetben ugyanis a Harmadik Birodalom számára történő szállítások elé nemcsak a román petróleum keresettsége, az angol felvásárlások s a demokrata hatalmak diplomáciai megkönyékezései gördítenek akadályokat, hanem nagy mértékben a gazdasági okok, még pedig: a Románia

és Németország közötti árucserreforgalom számláján mutatkozó jelentős német tartozás, melynek realizálása elvesz a távol jövő bizonytalan kódében. Másszóval: ha ez a számla történetesen német követelést tüntetne fel, senki sem emelhetne kifogást a román kenyérmagvak és kőolaj átengedése, vagy a szállítások ideges sürgetése ellen, hiszen csak az adósság fizetéséről, a kötelezettségek teljesítéséről s behajtásáról volna szó.

A nemzeti szocialista berendezkedésnek távolabbi gazdasági céljai is lehetnek a vérségi kapocsnak szorosabbra vonásával. Ezek a célok jelentősebbek a napi sajtóban tárgyalt értéknyerségnél, az államok közötti számlák saldojánál, és a legujabb terjeszkedésben és önellátási törekvésekben lelők magyarázatukat. A Harmadik Birodalom úgy számarányban, mint képzettségben szegény mezőgazdasági munkásokban. Az állam eliparosodása következtében a mezőgazdasági művelésre alkalmas területek szakértő kezek hiányában mind kihasználatlanabbakká válnak, hozadékuk minimális, s ez a legfontosabb kenyérmagvak és ipari növények tekintetében, közte s a nem mindig könnyen elérhető külföld között, függőségi viszonyt teremt. Németország mindig is önellátásra törekedett, de ennek megvalósítása a mezőgazdaságban igen nagy nehézségbe ütközött. Az anyaország földterületeinek hozzáértő és elegendő számú munkással való racionális kihasználása az újonnan szerzett területeknek — s itt elsősorban Lengyelország síkságaira gondolunk — megbízható, nemzeti érzelmű, a modern német világnézettől áthatott munkásaira bízása jelentős eltolódást eredményezhet Hitler országának külkereskedelmi összeköttetéseiben. Ezenfelül az ipari üzemek annyira elvonták a mezőgazdaságtól a munkáskezeket, hogy az utóbbi években — köztudomás szerint — nőttön-nőtt Németországnak szükséglete és behozatala földmunkásokban. A hiány pótlása másként, mint idegenből, el sem képzelhető. Idénymunkára jó bérért, békés viszonyokat feltételezve, a magyar, román, tót napszámos is szívesen meglátogatja a német vidéket, de hogy lakóhelyét végérvényesen felcserélje, és a nemzeti szocializmus érdekeinek egyéni sorsát alárendelje, arra aligha kapható. Bizony, a külföldi német paraszttól elvárja az áldozatot a mindent uraló és mindenél előbbre való eszme: az önellátás.

Nézzük azonban az éremnek a másik oldalát is. A visszatelepítésben passzív államok oldalán éppugy megtaláljuk a tervgazdaság előnyeit, mint az anyaországnál. A dunai államok akármelyikét tekintjük — hiszen ma már csak ezekről lehet szó — fel kell fedeznünk mindegyikben az agrárkérdés rendezetlenségét. A földigénylők óriási osztályát, melynek kielégítetlensége örökös és napról-napra nehezebb gondja a mindenkori kormányoknak. A visszatelepítéssel, kiterjedésben és értékben óriási földterületek szabadulnának fel és állnának az agrárkérdés megoldásának rendelkezésére. Valahogy így festene a dolog: az állam egymást követő, többesztendős közszállítással földterületeket vásárolna az

általános német nemzeti vagyonból, hogy ezekkel földigénylőit kielégítse.

Megvan-e az erkölcsi alapja és indoka a kényszerű visszatelepítésnek, és lehet-e államközi megállapodás tárgya az állampolgárok legegységibb joga: a tulajdonhoz, birtokhoz, lakhatáshoz stb. való jog? Ezekre a kérdésekre csak igennel válaszolhatunk.

Az erkölcsi alapot mindenesetre a népközösség, (a Volksgemeinschaft) fogalmában kell keresnünk. Ez egy a nép, nemzet, ország fölött álló új fogalom, amelyet a nemzeti szocializmus vetett fel. Ez az egész világon bárhol élő, magát német nemzetiségűnek valló egvedeknek családi közösségét, vérbeli együvértartozását jelenti, függetlenül az államhatároktól és állampolgárságtól. Jelenti az anyaország gondoskodásának, felügyeletének és jogsegélyének kiterjesztését az egész világ németjeire, s utóbbiaknak hitvallását a nemzeti eszme és a népközösséghez való tartozás mellett. A fogalom kölcsönösségen alapul. Az anyaország részéről feltételezi a védelmet, a másik oldalon a népközösség érdekeinek szolgálatát. *Bárhol és bármilyen pozícióban!* Így is mondhatjuk: a szűkebb értelemben vett haza polgárai vérüket, életüket, vagyonukat áldozzák a megerősödésért, megújulásért, függetlenségért, hogy a külföldön élő fairokonok részére minél jelentősebb védelmet biztosíthassanak; a külföldi németek (Auslanddeutsche) viszont a nemzetiség megőrzésével, megvallásával, engedelmisséggel, magaalávetéssel s a népközösség érdekei iránti áldozatkészséggel adnak ellenszolgáltatást. Ebben a magaalávetésben és engedelmisségben azután bennfoglaltatik azoknak az egyéni jogoknak a feláldozása is, melyek, mint a tulajdon és birtok szentsége, a szabad letelepedés, lakhelyválasztási jog stb. a kicserélés alanyait bárhol élvezett állampolgárságuknál fogva megilletik. *A Mutterland-nak ujlatja közlekedése ez a Siedlungsgebiettel.* A megújulás mozgalma ez, az eszményített etatizmus, amikor az egyéni jogok áldozatául esnek a köznek. Amidőn tehát ezen időszerű témáról beszélgetünk, sohasem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a nemzeti szocializmus lélektana külföldi vérrokonaitól kötelességteljesítést vár és joggal ellenszolgáltatást az eddig élvezett és tagadhatatlanul hathatós védelemért, még hogyha az olyan áldozattal is jár, mint amilyen a lakhelycseré, vagy akár a vagyon feláldozása. Ez a népközösség részére hozott ugyanolyan áldozat, mint amilyen a Maginot-vonal előtt őrt álló bajtársé, aki esetleg életét áldozza az új, nagy német eszméért.

Magánjogi viszonyoknak államközi megállapodásokkal való rendezése, ilyenek alkotása és felbontása a történelem során nagyon gyakori eset. A háború utáni szerződések garmadával szolgáltatják erre a példákat. De a mi esetünkben a választ e kérdésre az adja meg, ha foglalkozunk a visszatelepítés módzataival.

A visszatelepítésnek ugyanis két fajtáját ismerjük. Az egyik a generális (általános), a másik a fakultatív (nem kötelező).

A generális visszatelepítés olyan államközi megállapodás, amely az érdekelt népkisebbségnek »en bloc« visszatelepítését célozza az anyaországba *maradéktalanul*. Amint látjuk itt, akarva, nem akarva, a népkisebbség fogalmának megállapításához jutunk. Ki vagy mi dönti el, hogy egy család vagy egyén automatikusan a kisebbségi csoporthoz tartozik-e s így a visszatelepülő csoportjához kerül-e vagy sem? A vallás? A családnév? A leszármazás? Vagy pláne az anyanyelv? Avagy a hatóságok jelölik ki a visszakerülőket?

Nem! Egy népcsoporthoz való tartozását, nemzetiségét, *mindenki maga állapítja meg*. Ez benső, lelkiismereti kérdés, az egyén legemberibb joga. Nem képzelhető el tehát hatósági census, zárt területek megjelölése, vagy kényszer, mert az egyik szerződő félnek sem áll érdekében, de egyébként is nemzetközi jogsérelmet idézne elő. Különösen az aktív szerződő félre nem kívánatos. *Rennenkampfot* se önmaga, se a történelem, se a fajkutatás nem sorozhatja a német nemzet tagjai közé, aminthogy *Strossmajer* se került volna a Horvátországból hazakerülők csoportjába. A vulgaris német névre: *Weigand-ra* hallgató francia generálissimus se lépne ki a sorból, ha a visszatelepülőket szólitánák. Mint-hogy pedig az általános visszatelepítésnek ugy politikai, mint gazdasági célja a népkisebbségnek tökéletes felszámolása, a gyakorlati életben csak úgy jelentkezhetik, ha az eljárást megelőzi az egyéni vagy családi döntés a hovatartozás kérdésében. (A jelentkezés elmaradása ugyanis maga után vonja a szóbanforgó népcsoportból való önkéntes kiválást.)

Ennek az általános kicserélésnek vagy hazatelepítésnek a passzív szerződő félre egyébként érdekes és jelentős nemzetközi jogi kihatása van. A visszatelepülő népcsoporttal szemben ugyanis mentesül a kisebbségi szerződéssel reárált kötelezettségektől. A generális eljárás eltávolítja a magukat népkisebbséghez tartozóknak vallók egész csoportját, úgyhogy megszűnik iskolájuk, kulturautonómiájuk, anyanyelvük használata stb. Aki fajtáját s övét megtagadja, ezekre többé igényt nem tarthat.

A fakultatív eljárás teljesen azonos a békeszerződésekből ismerttel, melyet az opció-jog gyakorlásának neveztek. Ez azt jelenti, hogy a visszatelepítés alá kerülő népcsoport minden egyes tagjának egyéni joga volt állampolgársága megtartása vagy kicserélése közt választania. Vagyis megmaradnia a régi államban, vagy a vér szavára hallgatva, vándorbotot venni a kezébe. Ezt a módszert alkalmazták most az északolaszországi németek visszatelepítésénél. Ez, ellentétben a generális móddal, nem vonja maga után a nemzetiségről való lemondást — a nemzeti kisebbséget nem itéli halálra, — de nem is szolgálja a csere politikai és gazdasági céljait úgy, mint amaz. Az anyaország nyer ugyanban, szaporodik lakossága, munkásainak száma, nem szabadul azonban meg külföldön maradt faiféltvérei felügyeletének és gyámolításának gondjától. A passzív állam pedig továbbra is tür-

ni kénytelen felségjoga rovására a területén megmaradt kisebbségek életviszonyainak ellenőrzésére vonatkozó nemzetközi jogszabályokat. De ez a mód mégis emberségesebb az előbbinél, mert nem nyúl belé magánjogi viszonyokba, nem kötelez vérségi kötelékek megtagadására. Marad tehát tulajdonképen az eredeti állapot, a népkisebbség számarányának és ellenálló képességének s az anyaország érdekének és érdeklődésének jelentős csökkenésével.

Akár generális, akár fakultatív legyen a módja a visszatelepítésnek, hatása az egyes államokban másként és másként jelentkezik; aszerint, hogy melyek mentesek kisebbségeik irányában a kötelezettségektől, s melyek vállaltak ilyeneket a békeszerződésekkel kapcsolatban. Az utóbbi államok — ma szám szerint már csak három, mert a történelem máris beváltotta Nitti jóslatait — a népkisebbségekkel való bánásmód tekintetében a *redivivus* Népszövetséggel vannak jogviszonyban, ezért ezt a jogviszonyt egy másik állammal kötött kétoldalu szerződéssel fel nem bonthatják. Hogy egy példát említsünk: ha Románia Magyarországgal fakultatív módszerű megállapodást kötne, s ennek eredményeképen másfélmillió magyar az anyaország javára optálna, a visszamaradó háromszázezer magyar nem vesztené el kisebbségi jogait és ezek érvényesítésére továbbra is nyitva állna az útja a Népszövetséghez, mert a kétoldalu szerződés nem derogálhat a nemzetközi megállapodásoknak, s mert a Népszövetség a kisebbségek védelmét általános emberi okokból vállalta. Ugyanez az eset akkor is, ha az ilyen népcsoportokkal tüzdelt állam a felszámolás generális módját vállalná. A visszamaradtaknak még mindig nem vehetné el senki a jogát attól, hogy magukat külön nemzetiséghez tartozónak nyilvánítsák, mintahogy az sem lenne megakadályozható, hogy kisebbségi jogaitak nemzetközi fórumok előtt érvényesítsék. Ehhez ugyanis olyan államfeletti megállapodás adja a lehetőséget, amely a kisebbség és a Népszövetség között közvetlen és egyik-másik állam részéről el nem zárható utat létesített.

Egészen más a helyzet ott, ahol a telepítés a népszövetségi gyámságtól mentes állam terhére történik. Itt az eredmény teljes, akár a gazdasági, akár a politikai előnyöket tekintjük. Ha létrejön a kétoldalu szerződés és megíelenik a felhívás, hogy a népcsoporthoz tartozók jelentkezzenek, ennek elmaradása bizony egyszersmindenkorra szóló szakítás a nemzettel, nyelvvel, szokásokkal. Szemünk előtt a példa az északolaszországi németek esetében. Ezeket nem védte a Népszövetség, se a kisebbségi szerződések — panaszjoggal sem élhettek, — s létüket, fennmaradásukat nem a humánus bánásmódnak, mint inkább a berlin—római tengely s az anyaország hatalmasságának köszönhették. Az általános visszatelepítés esetében tehát megszűnik a visszamaradtak nemzeti egyénisége, mert nem tettek hitvallást fajtájuk mellett; a fakultatív esetben pedig azonfelül, hogy amugy sem

állanak védelem alatt, még az anyaország jóindulatu érdeklődését is elvesztik, mert a népközösség irányában tartozó kötelezettségükről megfeledkeztek. Ne is csodálkozzék tehát senki, ha néhány évtized múltán a tiroli »Ladiner« elnevezéssel is csak hagyományokban és néprajzi tanulmányokban fog találkozni.

Az állam, nép, nemzet s család fogalmával egybeesik az egyéni érdek alárendelése. *A legegényebb magánérdeket is sulyosan befolyásolják a népi érdekek.* Ne csodálkozzunk hát, ha egyes népcsoportok választás elé kerülnek, hogy melyik közösség érdekében hozzák meg kötelező áldozatukat: az állam vagy a nép érdekében?

Dr. Deák Leó

O N U C P É T E R

— NOVELLA —

Bánáti keverék ember volt Onuc Péter, nagyságos Országgh Nándor ur kocsisa — apjáról román, anyjáról magyar. Már nem emlékszem, melyik istent imádta, de legtöbbet a tót templom körül láttam. Hegyesrepödört fekete bajusza tetszett rajta a legjobban. Posztóruhát hordott télen-nyáron, s a sapkáján rávarrt urasági címert. Nadrágja feszes volt s lábszára úgy festett a szűk pantallóban, mint egy fordított sörösuveg.

Hogy mikor lett kegyes nagy jótevőm, nem tudom már az évet, de a nagy diftéria esztendejében volt, midőn a fehér penész halálosan fojtogatott. »Hamar kocsit, fiákert, a gyereket rögtön orvoshoz kell vinni.« Nagyanyám komandálta így a sort. Még emlékszem lázálomra: Onuc Péter háta imbolygott előttem, ahogy a két lovat nógatta. Nagyságos Országgh Nándor ur kocsiján vittek orvoshoz, mert kegyes, jó ember volt a földesur minden szomszédjához — egy fuvar erejéig.

Az életmentés óta szeretettel nézett rám a kocsis. Többször is kérdezte: »Ez a gyerek, akit a halál elől fuvaroztunk el?« Mintha öröme telt volna abban, hogy kifogott a kaszáson, akinél gyorsabban jártak az ő lovai... Pedig nem is a java pár volt, csak a satnyábbak — a Deres és a Gidrán, — de a halált mégis megelőzték. Szomoruszemű állatok voltak. Veterán korukban is sokat néztem őket a jászol mellett. Az volt mindig az érzésem, hogy tartozom nekik egy megzavart éjszakai nyugalommal. Adóság, amit sohasem lehet letörleszteni.

De már Onuc Péter felé megnyilhatott a szívem. Átszöktem hozzá délutánonként. Nem volt könnyű dolog. Harapós kutyákon verekedtem át magamat, melyek nagyságos Országh Nándor ur házát őrizték. Azután elbujtam az istálló sarkában, s amikor a feketebajuszu Onuc Péter ellépett előttem, hirtelen eléje ugrottam. Kegyes és megbocsátó mosoly húzódott el a bajsza alatt, mint az olyan embernek, aki érti a tréfát. Ha más próbálta volna vele a dolgot, biztosan pofonüti. De engem megbecsült. Én voltam élő tanuja lovai nagy gyorsaságának. Ez a gyorsaság később a szelet, a vihart, sőt magát a halált is megelőzte Onuc Péter lobogó erejű szavaiban.

Mert úgy beszélt mindig, mintha tűz égetné. Ijesztő szünetek után darabosan jött belőle a szó... A kaszással hadakozó vészes feketeség lobogott szavaiban. Mélységes árkok felett robogott mindig kocsija. Mintha nem is lettek volna jól kiépített utak semerre a vármegyében. Vaksötét éjszakában robogott a könnyű homokfutó. Nagyságos Országh Nándor urat a félelem rázta a hátsó ülésen. Onuc Péter meg hangosan kacagott. De nem lett soha seinni baj a vad rohanásból...

Ugy hallgattam minden szavát, akár az imádságot. »Ha meg-nővök — mondtam — kocsis leszek.« Nagyanyám ilyenkor gyanakodva kérdezte:

— Nem az a bolond beszélte megint tele a fejedet?

*

A Váraljai-utcán végig furcsa hire volt Onuc Péternek. Kivált az öregasszonyok kiáltottak rá kigyót-békát. Mert azonfelül, hogy ő tudta a legszebb rémtörténeteket — három nyelven is — birtokában volt egy negyedik nyelv titkának: tudta, hogy mit beszélnek a harangok.

Hogy a harangozás mögött muzikaszó és döbbenetes erejű versek húzódnak meg, ki gondolta? De ő azt erősítette. Szébb a harangszó muzsikája a tilinkónál — mondta. Komorabb a hadastyánok zenekarának gyászindulójánál, gyönyörűbb talán még a legszebb cigánymuzsikánál is! Ha pedig versben kívánta valaki, csak a kisharangot kellett vasárnap reggel meghallgatni.

Ébredjetek, ébredjetek

A templomba siessetek

Szaporán, szaporán...

A Váraljai-utcán végig bolondnak tartották nagyságos Országh Nándor ur kocsisát. »Irigység az egész« — alakult ki benne a kép. Irigylük tőle a tudását. Kocsmakerülő ember volt, az ilyet mindig gyanakodva nézik. De a vénasszonyok kételkedve rázták a fejüket:

»Majdhogy éppen ő tudja, mit karatylol a nagyharang!«

*

Kiálltunk vasárnap délutánonként a kapuba. Néztük a jövőmenőket. Csatos imakönyvvel öreg svábasszonyok bandukoltak

vecsernyére. Pali bácsi akkor kondította meg a nagyharangot, amely méltóságteljesen bugott a vasárnapdélután tiszteletére. »Most németül szól« — magyarázta Onuc Péter. Ő ezt a nyelvet is jól ismerte. Hallgassuk csak együtt, mit mond a harang!

*Bim-baum, bim-baum
Apflbaum und Birnbaum...*

Emlékszem: így kezdődött a német vers, amely vecsernyére hívta a népeket. Utána kellett mondanom, hogy megtanuljam én is. És ahogy szavam erőtlenül együttbotorkált a méltóságteljes zúgással, utóbb már tisztán hallottam én is, hogy a harang beszél...

— És szabad ezt így mondanom? — kérdeztem később.

— Szabad, — nyugtatott meg Onuc, — de csak ha velem vagy.

Mint esendő bűnös lélek, bevallom, hogy később nélküle is megpróbáltam. Mindig, ha csak valamelyik harang megkondult, dudolni kezdtem a verset. Közben az égre néztem, nem szakad-e rám. De mert ilyesféle nem történt, megnyugodott a lelkem. Ugy látszik, szabad nekem Onuc Péter nélkül is megérteni, mit üzen a harang...

*

Még valamit tanultam Onuc Pétertől: kalébolni. Ez ám a furcsa járás! Az ember kettőt lép előre, aztán egy kicsit vissza, de csak egyet röviden! A következő lépés megint nagy szökkenés előre. Kéz a kézben tanultuk ketten a furcsa táncot.

Rézi néni, nagyságos Országh Nándor ur szakácsnője, a főnyelven olvasott és megsemmisítő tekintettel figyelt fel néha. Csak arra ügyelt, nem lépünk-e a virágágyba. »Boszorkány« — sziszegett felé Onuc Péter, aki az egész világgal hadilábon állt. De arra ő is ügyelt, hogy ne tévedjen lábunk a virág közé, mert ez az uraság haragját hívta volna ki.

Rézi néni is az utca pártján volt az Onuc Péter elleni gyűlöletben. Ő sem tartotta rendes embernek. Meg aztán zavartuk is a tágas udvaron. Főképp vasárnap délután, amikor olvasott. Rézi néni füzetes regényt böngészett. Csupa főnemesről szóltak ezek a történetek. Valahogy nem illettünk bele ebbe a hangulatba. Mint a moziban a későnjövők, ha megjelenik a vászron árnyalakjuk, és hátul mindenki dühösen kiabálja: leülni, leülni!

*

A moziba is ő vitt el kézenfogva. Ugyan akkor még nem mozinak hívták. Sokkal szebb neve volt. Kinematograf. Akinek cífra volt a szó, így is mondhatta: Mozgófényképszínház. Az ember nyelve mindkettőbe egyformán beleficamodott. De azért mondták szakadatlanul. És jártak is bele. Már mint a kinematografba.

A Buzatéren vert sátorban székelt a műintézet. Éppen olyan volt kívülről, mint a cirkuszok. Odabent nagy fehér lepedőn mindenféle árnyalakok mozogtak. Alattuk egy ember ült, hosszú nád-

pálcával. Fel-felmutogatott a vászonra és kikiáltotta a kép következő jelenetét. Például:

— A rendőr pofonúti Polidort.

A következő pillanatban látható volt a rendőr — nagy darab ember, — aki valami szabálytalanság miatt alaposan nyakonlegyintett egy árnyalakot, Polidort. Mi közvetlenül a vászon alatt ültünk, úgyhogy Polidort szörnyű, elnyujtott fejének láttuk. De ez nem bántott bennünket, annál mulatságosabb volt! Utána megint felharsant a nádpálcás ember hangja:

— Polidor menekül.

Az volt ám a tohuvabohu! Mert az inzultált Polidor nem várta meg, hogy a rendőr előhúzza a noteszt és felírja a nevét. Egyszerűen otthagytott csapot-papot és megfutamodott. De utjában mindent fellökött, kezdve a kőművesállványtól egész a gyanutlanul haladó cukrászinasig, aki — ó kegyetlen végzet — hatalmas habostortát vitt a kezében... Micsoda mennyei öröm volt nekünk a menekülő Polidor!... Emlékszem, visitottam a boldogságtól. Körülöttünk mindenki tombolt s dobogott. A kis inasok sapkájukat dobálták a levegőbe. Szemünkből potyogtak a könnyek, úgy kacagtunk valamennyien...

Ez volt a kinematograf, amelyet úgy ismertem meg, hogy Onuc Péter befizetett értem husz fillért, hadd örüljek én is. Ő maga komoran ült a helyén. Akkor is, amidőn Polidor menekült. Ő inkább a drámákat szerette. Azokban is azt a jelenetet, amikor a gróf kocsin vágat a mezőkön. És azt, amikor városokat mutatott a kinematograf. Mert a városokban sok torony van, a tornyokban sok idegen harang... Az lett volna csak öröme Onuc Péternek, ha azok a harangok mind megszólalnának. De a lepedővászon harangjai némák voltak. Legfeljebb verkli nyikorgott a kinematográfban, édesbusan nyekergetve, hogy:

Gimbelem, gombolom,

Légy velem angyalom...

✱

Egyszer püspök jött a városba. Hej, hogy kiderült Onuc Péter arca! Vidám volt egész nap. Ünnepe lévén, éppencsak hogy ellátta a dolgát a lovak körül, aztán kiült a virágágyak elé. Ugy fülelt a csodás harangmuzsikára. Az öregtemplom kezdte méltóságteljesen. Röviddel utána felelgetni kezdett rá a gimnázium két kisharangja. Egyszer csak beleszólt a szerb templom harangja is a koncertbe. 'A belvárosi és a gránulicai templom egyszerre szólalt meg. Ó, áldott felekezeti béke!... Nem lehetett az akkor másként, püspök volt a város falai között!

Onuc Péter rögtön versbeszedte és közölte velem, hogy melyik harang mit hirdet ezen a magasztos napon.

— Csak az a kár — mondotta később elgondolkozva, — hogy a zsidók nem harangoznak...

Mert azoknak telne csak igazán sok szépszavu harangra — így gondolta nyilván Onuc Péter.

*

Makacs öregasszonyok, mint amilyen volt a nagyanyám is, egyre hordták a híreket nagyságos Országh Nándor ur kocsisáról. Volt, aki a Brankovics-utca táján látta az utszéli keresztnél, éjféli körül. Gubbasztva ült a kereszt léckerítésén, lábait lógatva és fityüresztett. Hogy ez nem rendes dolog, azt az első szóra megérti minden valamirevaló ember. Pipázva ült a kerítésen a vaksötét éjszakában. »Emögött lehet valami« — adták tovább suttogva a szót az emberek. És vasgyűrűt vontak minden lépése körül, szavakból.

Bagoly Ferenc, az executor, a csontikai negyedben találkozott vele. »Egy alacsony nádas ház előtt állt, és úgy nézte, mintha meg akarná venni, vagy mit tudom én...« — mesélte.

Én mindent visszamondtam Onuc Péternek. Csak nézett maga elé, mintha tünődne, aztán köpött egyet:

— Mit tudják azt ők! — jegyezte meg. S ezzel ujabban homályt vont maga köré.

A harangok akkortájt már csak fekete verseket zúgtak. Onuc Péter kocsija pedig — ha mesélt róla — csak uttalan utakon robogott. Örök veszedelemben a tordai uton, ahol nagyságos Országh Nándor ur tanyája volt.

— Nem félt Péter bácsi, hogy kifordul? — kérdeztem egyszer hebelurgyán. Onuc Péter csak rámnézett fekete szemével. »Ne mondd tovább, mert megütlek.« Csak ennyit válaszolt és bement az istállóba, a lovak közé. A jászolnál megállt és felnézett a szénapadlásra. Pontosan mintha onnan várna valamire tanácsot. Én meg szöktem haza, mert először történt meg, hogy kegyes nagy jótevőm veréssel fenyegetett meg.

Aznap a harangok mind fekete verseket zúgtak esti Angelusra.

*

Egyre jobban körülfonta a titok Onuc Pétert. Arról beszélt, hogy legszebb mégis, ha éjnek idején szól a harang.

— Éjszaka? — kérdeztem megdöbbenve, — éjszaka sohasem harangoznak...

— Nem is. Akkor magától szól a harang. Megindul a harangnyelv, mert elvarázsolja a vörösen lobogó tűz, vagy a vér, tudod... Ilyenkor *zokog a harang*. — Szeretnéd hallani, mi?

Fázósan huzódtam össze és lecsusztam térdéről. Furcsán idegen volt, amit mondott, ijesztő. Nem is válaszoltam kérdésére, csak dadogva hazudtam:

— Most... most aludni megyek... Aludni megyek, Péter bácsi.

Futottam kifelé az udvartól, egyenesen neki a nagykapunak. A kutyákkal már régen megbarátkoztam. Többé nem üldöztek a virágágyak között. Ahogy lihegve törtem a kapu felé, egyszerre csak hallom, hogy nevet, egyre nevet Onuc Péter... Mintha nekem szólt volna a nevetés. Nekem, a harangoknak, az egész Váraljai-

utcának... Mintha már én is ellensége volnék, mint a többiek, akik oly furcsákat beszéltek róla.

*

Ezen az éjszakán történt, hogy megszólalt a harang. A nagytemplom öregharangja.

Megszakításokkal kongott. Furcsa és nyugtalanító volt a hangja. Felriadtam és elszorult szívvel hallgattam. A sötétségben aztán még ijesztőbb volt, hogy apám is megszólalt:

— Tűz van.

Mintha villamos szikra pattant volna valahol... Tűz van! Ami ezután jött, már csak fokozása volt a rémületnek. Puskalövés dördült el, valaki megkopogtatta az ablakot.

— Ég az uraság!

Apám felrántotta az ajtót. Az udvari lakás tűzfaláról rőtvrös, ijesztő fény verődött vissza. Mindannyian kirohantunk az udvarra. A füst s a pernye szaga fojtogatott bennünket. És pattogott, egyre pattogott valami. Mint amikor a diszszázad rossz szalvét ad le felátadás ünnepén.

A vérszinűre felpirosodott égen titok terjengett. A csillagok eltűntek, s botorkáló, egymásbabotló emberek mutogattak a szomszéd ház felé, amely mögött nagyságos Országh Nándor ur kuriája állott lángokban.

Csak a szalma ég — vélte valaki. — Debizony ég ott az istálló is! — bizonygatta a másik. — Jaj, csak a szél ide ne hozza a lángokat!...

A háztetőkön emberi alakok jelentek meg. Csöbrökkel, létrákkal lépegettek. Olyan volt az egész, mint egy ijesztő kísértetjárás. A kaput is felrántották, és a következő pillanatban előtűnt az utca. Rémült emberek rohagáltak fel-alá odakünn.

Nem ügyelt rám senki. Mindenki önmagával volt elfoglalva. Kisurrantam a kapun, s a fal mellett tapogatózva, megindultam nagyságos Országh Nándor ur kuriája felé. Mintha mágnespatkó húzott volna az esemény színhelyére. Még sohasem láttam tűzvész közelről. Kocsi vágatott a kapun át. Majdnem legázolt, de én csak csetledeztem, botorkáltam előre.

Most senki sem kímélte a virágágyakat. Az emberek átrohantak a rózsalugason is. Csákmánnyal vertek szét minden akadályt. Égett, lángolt az egész világ, a szénakazlak a hátsó udvarban, az istállók, a konyha...

Hatalmas sugarakban ömlött a víz az égő házra. Felülről emberek rohantak fel s alá. Rézi nénit láttam, kibontott hajjal. Azután nagyságos Országh Nándor urat, fehér alsóruhában, kezében puskát szorongatva. Az arcok rámmereedtek egy pillanatra. Lehet, hogy rám is kiáltottak az emberek, hogy takarodjak el. De én nem hallottam a szót, csak botorkáltam ide-oda a kihordott butorok között. Az ijesztő ropogás szörnyű zenéje fokozódva zúgott a fojtó füstben.

Akkor láttam utoljára Onuc Pétert. Két szuronyos, kakastollas csendőr között állt megvasalva, s elborult tekintettel meredt maga elé. Csak mentem feléje, egyre közelebb. Már majdnem odaértem, amikor újra megkondult az öregharang. Valaki nagyot lökött rajtam. Ahogy végigestem az udvar kövezetén, felvillant bennem egy percre, hogy most a harangot nem emberkéz huzza, hanem vörösen lobogó tűz, és az egész csak értem, miattam történt!...

Aztán elborított a fekete semmi.

*

Még most, harminc év után is, ha éjszaka megkondul a harang, felülök az ágyamban s úgy érzem, hogy: »Tűz és vér kongatja«. Ilyenkor Onuc Péterre gondolok, a pirománikus gyújtogatóra, aki nek sirjához egyedül én jártam ki a baglyasi temetőbe...

Majtényi Mihály

J E S S Z E N I N

*Hogy ott-hevert már álmod omladéka
s láttad, hogy a harc hasztalan, hiü,
csapszékiig züllött, csavargó poéta:
sirt-e benned a szöke, halk fiú?*

*Ki jött a nyírfás, rozsos szép vidékről,
a lelkén ezer zengő költemény:
egyszerű dallam volt és mégis mélyről
lobogott, frissen, ifjú-könnyedén.*

*Faluról jött s oly tiszta volt a verse,
mint mezők földi-eper illata...
majd könnyben fülő puszták lelkét zengte:
rab ősei fájdalma sirt maga.*

*És jött az ár! és izzóbb lett a homlok,
az eszme jött, a tűz, a könny, a vér.
S te hirdetted, a régi rend leomlott
a rang helyett lesz egyenlő kenyér.*

*A versed hangját bögte minden tajték,
hogy új emberért harsogott szavad —
s a kötelék mind, ami megmaradt még
szülőföldedből benned — elszakadt.*

*S hullámai a széteső tömegnek,
akikben zúgtál mint a harsona,
mint beteg hangszert holt partra vetettek —
hálának, hirnek nem akadt nyoma.*

*Az ideg gyöngült, szívverésed halkult,
a tüdőd jele rég eltékozolt
s te, kinek mindég kevés volt az alku,
a gunyt vállaltad és az alkoholt.*

*Hogy méltó eszme züllött buboréka,
s kisiklott harcéd leszel, mely hiú
s bilincs, kötél várjon beteg, zord poéta:
nem hitte a halk, égszemű fiú...*

DUDÁS KÁLMÁN

NEWORLEANSI KÉPESLAP

Azért nevezem »képeslapnak« ezt a cikket, mert hiszen, amit New Orleansról s déli utamról meg lehetne írni, sokkal nagyobb terjedelmet követelne egy cikk kereténél. Képeslap: azaz néhány megjegyzés, a tövig égett lángok korában némi kedves világosság, a rádiós zajban az ének játéka. Az ember komikus élményekről is szól a távolba küldött képeslapon; ezuttal például az a komikus, hogy a kreolok és francia és spanyol és mexicói származású amerikaiak és a Dixie-déliek környezetében egyszerre jodlizást hallottam, s ez a svájci ujjongó és kurjongató fintor ugyancsak megmutatta, hogy Amerika mennyire a korlátlan lehetőségek hazája. Maga New Orleans, erősen elamerikaisodott mivolta ellenére, a *more majorum* elve alapján még mindig ragaszkodik a múlt, főként a francia múlt, hangulatához; s ez nemcsak a nagyszerű omelettek-ből derül ki s általában a kitűnő vendéglőkből, hanem abból a tényből, hogy a város meglekelt multjának fejéből is kicsurog a költészet vére. Nem véletlen, hogy Lafcadio Hearn, az exotikus hajlamu író, aki végül Japánban hajszolt választ az élet balkezes romantikájának kérdéseire, egyideig a neworleansi napilap szerkesztőségében kereste meg kenyerét; amikor a »New Orleans Times-Picayune« jelenlegi szerkesztőjével beszélgettem, szinte meghatónan feszélyezett lelki szabadsággal közölte velem, hogy Hearn valamikor itt próbálta bánata zsibbasztó kísértését elnémitani.

New Orleans amerikai otthonomtól, Clevelandtól, ezerszázötven mérföldnyi távolságra fekszik. Ugy kerültem oda, hogy nemrég az amerikai egyetemek irodalomtanárai évi nagygyűlésüket ebben a városban tartották, mégpediglen a Tulene egyetem meghívására; én a clevelandi Western Reserve University megbízásából vettem részt a nagygyűlésen, s Adyról olvastam fel értekezést »Endre Ady, Hungary's apocalyptic poet« címmel. Maga az autót a szabadság lélekzetét jelentette, a faggatás nélküli szabadság valóságát, a függetlenségnek azt a lelki és testi tudatát, amelyben az élet törvénye mégsem anarchia. Ohio, Kentucky, Tennessee, Alabama, Mississippi s végül Louisiana államok legszebb arkifejezésükkel válaszoltak hol lassu, hol iramló érdeklődésemre; nem voltam érzelmesen kíváncsi külföldi, csak magyar származású amerikai pedagógus, aki magyar nemzedéke szomorúságát nem tudja kiradirozni lelkéből, ámde amerikai és emberi mivoltában nem tartja hiábavalónak az értelem örömét. Mennél délebbre közeledett autónk (holott erre sok a babona s másfajta szegénység is), annál inkább éreztem a télen is tavaszi lombot ígérő világban a szépség természetének hipnotizáló erejét. A lélek lépteit hallottam, mert azt akartam hallani; itt, idegen emlékek útján, kertjében és vadonjában és lápok és mocsarak peremén felcsendült bennem az élet szeretetének muló gyönyörűsége, s legalább ezt az érzést szerettem volna átadni mindenkinek, akiben a sors köszönti a becsületos célt. S amikor Winfield H. Rogers barátom és kollégám társaságában (angolszász amerikai olasz rokonokkal) autónk két és fél napi ut után végre befutott New Orleansba, úgy éreztem, mintha ez a város rámkacagott volna, mintha pálmafái és trópusan meztelen levegőjének sodró áramai győzedelmesen üdvözöltek volna, mintegy hálából azért, mert a zsarnok korban nem engedtem meg a fattyu-szenvedélyeknek, hogy uralkodjanak rajtam.

Pedig New Orleans Huey P. Longnak, a meggyilkolt diktatori álmódosónak városa; pedig megérkezésem napján a helyi lapban három öngyilkosságról olvastam; pedig vérszegény és üresszemű koldusok szólítottak meg a Canal-streeten, a város főútján, ahol a világhírű *Ma'di Gras* felvonulásokat szokták rendezni, a farsangi gáttalanságnak ezt az amerikai változatát. A nyomor és szerencsétlenség sehol sem elszigetelt; még New Orleansban sem. A részvét itt is csak sóhaj, bármennyire vásári portéka a szegénység a felhőkarcolók árnyában. Viszont a Roosevelt-Hotel termében az ország negyvennyolc államának egyetemeiről vagy ezer delegátus igyekezett több lenni, mint pusztán az irodalomtörténet és irodalmi kritika buzgó hivatalnoka; s mintha az ostobaságtól körülfogott emberi türelmetlenségnek itt nem lett volna módjában érvényesülnie. Az ellenséges érzületek előitéletes iölényének korában tiszteltreméltó jelenség, hogy az intellektuális tárgyilagosságnak nem kell exhumált holttestnek lennie. Engem például Ady-felolvasásom alkalmával lengyel, cseh, szlovén, orosz származású

amerikai irodalomtanárok vettek körül angolszász amerikaiakon kívül, s jóllehet volt vitánk, a megértés mégsem ment fényűzés-számba. Az értelmi őszinteségnek dehogy is az a végzete, hogy csupán némajáték legyen.

Maga New Orleans, San Francisco kívül, kétségkívül Amerika legbüvösebb (a moralisták azt mondanák, hogy ennél fogva legbünyösebb) városa. A kimondott amerikai negyed persze olyan, mint a legtöbb nagy amerikai városé: uniformizált. Nem kell éppen finnyásnak lennünk, hogy ilyen kritikával illessük az elkerülhetetlenül magától értetődő architektúrát és lármát. S nyilvánvaló, hogy a francia negyed építészete is bizonyos kollektív izlésre vall, amelynek nyomán megállapíthatjuk, hogy bármennyire bucsuzkodik is Amerika a francia multtól, ez a mult hamisítatlan szépségeivel mégsem alikuszik. A *Vieux Carre* verandás házai, az 1794-ben épült *St. Louis* katedrális monumentalitásával, a régi vásárcsarnok, a szűk uccák, a derűs udvarok, a legyezős ablakok, az ezerféleképpen formált háztetők, a meséből elcsent kémények, a francia és a spanyol emlékek látható és sejtetett keverékei, a történelmi esztetika vonzásával valósággal úgy hatnak, mintha erre-felé a nincstelenségnek is valami regényes, ugyyszólván dekoratív ize volna. Itt a lélek folyton a multat érinti. Az volt a szerencsém, hogy a francia negyedet Austin Warren-nek, a kiváló iowai (azelőtt bostoni) egyetemi tanárnak társaságában látogattam meg. Warren egyébként annak a szerkesztőbizottságnak tagja, amelynek égisze alatt jelenik meg Amsterdamban, de a debrecen: dr. *Hankiss* János szerkesztésében, a »Helicon« nevű ötnyelvű esztetikai és irodalomtörténeti folyóirat. Yankee-amerikai, akiben a barokk érzékenység és a rokokó udvariasság egyesül az értelem felelősségével; izlésével rajongott a tompán zöld színű házak, az öntött és kovácsolt vascirádákkal ellátott teraszok jelenlétében, s olyan jó érzés volt arra gondolni, hogy a lélek mennyire megoszthatja kalácsát a másmultu halandóval is.

A Mississippi folyam méretei, a neworleansi repülőgép-állomás modern berendezései, a tizenhárommillió dollárért épült óriási Huey P. Long hid oszlopai, amelyek a Mississippit, »a folyók atyját«, az eddiginél is jelentősebbé tették, magának a városnak amerikai jellegű ipari és kereskedelmi hullámai sajátos ellentétben vannak azzal a barokk épülettel, ahol Napoleon halotti maszkját látni, vagy a temetővel, amelyben a halottak mind kriptában fekszenek, mert a víz tulközel van a föld szintjéhez; a város csakugyan azt a benyomást kelti, mintha a mult minduntalan beleütődne a jelenbe. S ha arra gondolunk, hogy ezt a várost Amerikában látni, Uncle Sam országában, az áruházak és szárnytalan szárnyalások hollywoodi világában, (ha nem is közelében) akkor bizony riasztatóan szépek kell minősíteni az ilyen élményt; olyanak, mintha a végzet sokszínű ajándéka volna. A néger negyed piszkos és rongyos képe is, ez a vad és bamba és érzелgős és züllöttarcu látvá-

nyosság, stílusosan beleilleszkedik a város kitárt színeibe; olyan ez, mint a cigányvég, amelyben izzad és leissza magát a lustaság.

Korszerű-e ez a neworleansi képeslap? Korszerű, mert időtlen. Nem árokba fordult multról szól ez a megemlékezés, s nem is olyan jelenről, amelyben a nyomottság, a sanyaruság s az örülten értelmezett hősiesség legyőzi a védtelen jelent. Az utóbbi perze, amint említettem, nem tud megszökni az öngyilkosságoktól, s a gond rejtelmes és buta körvonalaival; ugyanakkor azonban, akár gyalogosan járjuk be a világot, akár gépkocsin, vonaton vagy repülőgépen, esetleg hajón, sőt eddig elképzelhetetlen közlekedési eszközön, van valami változatlanul szép az életben, amit nem szabad elfelejteni. S ha el akarjuk felejteni, maga az élmény, a goethei »Erlebniss« figyelmeztet bennünket arra, hogy nem lehet elfelejtenünk. A szellem emberének különösen hálával kell viseltetnie az ilyen élmény gazdagságáért: a szellem nevében az élettel találkozott, az élet nevében a multtal, a mult nevében az időtlen-nel. Olykor a sors vendégsszerető. Az ösztönök, félelmek és kép-mutatások idején valóban eseménynek tekintendő, ha a lélek az emlékek alkalmat ad arra, hogy ne legyen parazitája az érzelgő-ségnek és önámításnak, hanem szolgálja legyen az életet igazoló értelemnek és képzeletnek.

(New Orleans, Louisiana állam, január havában)

Reményi József

TIBOR A LEJTŐN

(A »TIBOR«-SOROZATBÓL)

Tibor barátkozása Andriossal, a községi bakter fiával, nem volt a legszerencsésebbnek mondható. Olykor ő maga is szorongva gondolt erre. Andris épolyan tilos mulatságnak számított, mint például a cigarettázás. Mindaz, ami Andrisból mint jellem és természet kiütközött, a nyilvánvaló elfajultság bélyegét viselte magán. Andris minden lépésével a tilosban járt; a tilosnak élt; csak azt szerette, ami tiltva volt. A tilalom nagyságát tekintette a dolgok természetes értékmérőjének és aszerint becsülte őket. Álmainak netovábbja a legtilosabb volt; talán az, hogy megöljön és kiraboljon valakit...

Tizenkétéves kora ellenére megrögzött gonosztevő volt. Lopott, csalt, sikkasztott. Az álkodás, a hazudozás annyira természetévé vált, hogy a legmindennapibb esetekben is egy-egy pillanatra gondolkodóba esett: mit hazudjon. A hazudozást életcéljának tekintette és ezt akkor is gyakorolta, ha semmi szüksége sem volt rá, magáért a hazugság gyönyöréért.

Hazugságait kitűnően leplezte. Fellépése a felnőtteket is megtesztelte. Született színjátészó tehetség volt, abból a fajtából, amelyik a világot egyetlen nagy színpadnak s az életet magát is színjátéknak tekinti. Mindent megjátszott és mindent úgy játszott meg.

Voltaképen egyetlen szerepet alakított állandóan: a magáét. A tulajdon lényéből kifelé nem nyilvánított ki semmit. Minden oka megvolt arra, hogy ezt rejtgesse az emberek elől és ennek elreplezése érdekében volt szüksége a szerepre, mint H. G. Wells »Láthatatlan ember«-ének az álarcra, mely az igazi arcát pótolta. Egy szerepben igyekezett önmagáralátalni, mintegy kiteljesedni. Ennek a szerepnek semmi köze sem volt Andris természetéhez. Inkább csak hajlama, tehetsége volt hozzá. Ez a szerep pontosan az ellenkezője volt mindannak, ami Andrisban mint ösztön és természet lappangott. A jámbor, becsületes, naiv, kissé bamba és szájátéki parasztot játszotta meg. Azt a valakit, aki sokkal együgyűbb és korlátoltabb, hogvsem a hazudozásra vagy éppen valamely körmondfont gazemberségre képes lehetne.

Andrisnak ebben egy Vendel nevezetű, már-már országoshirűvé vált szélhámos volt a mestere és eszményképe, akinek viselt dolgairól állandóan leplezetlen rajongással beszélt. Ez a Vendel gyakori lakója volt a községi fogdának és Andris a rendőr-őrszobában ismerkedett meg vele, ahol mint afféle bennfentes, állandóan ott lebzse.

A bűnözésnek épugy megvannak a maga kontárai és született lángelméi, mint bármely más élethivatásnak. Vendel a tehetségek közé tartozott, aki mesterségét művészetté fejlesztette. A szélhámoskodást élethivatásának tekintette és mint ilyet üzte. Ez volt a kizárólagos foglalkozása. Egy-egy szélhámossága igazi műremekbe illett. A »szaktekintélyek« feltétlen bámulatát is kivívta. Fellépése nagyjából Andrisra emlékeztetett. Illetve Andris volt az, aki mindenben hozzá igyekezett hasonlítani. Vendel is, épugy mint Andris, elsősorban az emberek megtévesztését tűzte ki céljául. Kitűnő érzékkel »alakított« és »domborított«. Az emberek a biztos mozgásu, uri fellépésű alakokkal szemben általában bizalmatlanok, mert minden-hájjal-megkentségükkel és agyafurtságukkal szemben meglehetősen védteleneknek érzik magukat. Vendel tehát mindennek az ellenkezőjére törekedett. A suta, együgyű parasztot játszotta meg. Azt a valakit, akinek nincs is annyi képzelete, hogy egy hazugságot végiggondoljon. A becsületeség sokak szemében ugyan-csak a gazemberségre való képesség hiánya. Vendel ezt az álarcot öltötte fel. Parasztosan öltözködött, parasztosan beszélt, hamisítatlan népies zamattal. Aki nem ismerték közelebbről, holmi kigazdának vélték és ő rendszerint ilyenként szerepelt is.

A bizalomkeltéshez kipróbált fogásai voltak. Ha a városban »működött«, mindig ostort vitt a kezében, mint aki kocsi-valólal

érkezett. Ezzel azt a hitet keltette az emberekben, hogy nem holmi jött-ment csirkefogóval van dolguk, hanem egy becsületes falusi gazdaemberrel. Ezzel az egyszerű fogással a legagyafurtabb ügyvédek is becsapta és lóvátette. Lélekjelenléte páratlan volt; sohasem jött zavarba. Emellett kitünő lélektani érzékkel is rendelkezett. Szélhámosságait minden részletre kiterjedően, a legnagyobb körültekintéssel és előrelátással dolgozta ki. Módszerére talán legjellemzőbb az az esete, amikor felkereste, természetesen ostorral a kezében, egy városbaszármazott földijét, egy vasuti tisztviselőt. Akkor, amikor tudta, hogy nincs odahaza. Aztán szemrebbenés nélkül azzal mutatkozott be a családnak, hogy ő xipxszilon, szegről-végre a nagybátyjuk. Különbözve özvegy és gyermektelen, negyven hold föld és két ház birtokosa. Abból a célból kereste fel őket, hogy a rokon kapcsolat, mely még évtizedekkel ezelőtt valami csekélység miatt megszakadt, most felujtja. Élénken sajnálkozott, hogy a családfő, az »édes öcsém« nincs odahaza, pedig biztosan nagyon örülne a találkozásnak. Majd rátért arra is, hogy mi késztette voltaképpen e lépésre. Elmondta, hogy házasságában csalódott, nem akar többé tudni asszonyról. Viszont a magányt is megunta már, nemkülönb a veszélyes gazdasággal. Annál is inkább, mert egyáltalán nincs ráutalva, hála Istennek, mindene megvan. Hát úgy gondolta, hogy átadná magát öregségére nekik, a vagyonával együtt, ha ők is úgy akarnák. A család, mely elkápráztatva hallgatta a gyönyörű tündérmesét, természetesen kapva-kapott a nem-mindennapi ajánlaton. Összeölelgették, enni-inni valóval traktálták és biztatták, hogy csak várja meg a családfőt, akinek nemsokára jönnie kell.

Mialatt Vendel evett-ivott, csak úgy mellesleg, bár nem minden bosszankodás nélkül megemlítette, hogy amikor a vaskereskedés előtt eljött, eszébe jutott, mennyire szüksége lenne egy vetőgépre. Az alkalom is kitünő volna, mert mindiárt haza is vihetné. De nincs nála több pénz négy-ötszáz dinárnál. Nem tudnák-e tehát véletlenül kisegíteni egy-két ezressel?... Ó, hogyan hozták volna meg ezt a kis áldozatot a nagybácsinak, a kilátásba helyezett hatalmas örökség reményében.

— Elég lesz kétezer? — kérdezték.

— Elég. — hagyta rá közömbösen. — Talán nem is lesz szükségem az egészre. Ami megmarad, majd visszahozom...

Amikor a pénzt megkapta, úgy határozott, hogy megveszi a vetőgépet és a lovakat is megnézi utközben. Egy-két órán belül azonban visszajön. Addigra bizonyosan itthon lesz már az »édes-öcsém« is.

Éppen indulófélben volt már, amikor a nagyobbik fiu az ablakon át észrevette, hogy jön az apja. Nyomban közölte a többiekkel az örömhírt.

— No, várjatok csak, akkor én elbujok itt kint valahova, —

határozott Vendel egy pillanat alatt, hallatlan lélekjelenléttel és nevetve, mint aki jót mulat a készülő csinyen. — Addig egy szót se szóljatok, amíg én be nem jövök... Majd néz az apátok nagyot, ha meglát!...

Gyorsan elbujt az előszobában, a család pedig kuncogva, titokzatos arccal várakozott. Bejött a családfő, eltelt öt perc, tíz perc, egy negyedóra, de a nagybácsi csak nem mutatkozott. Végül is nem bírták már ki tovább és a keresésére indultak.

Hát ilyen volt a mester és az ő nyomdokain indult el a tanítvány, Andris is. Vendelnek minden csinyjét, a legapróbb részletekig megjegyezte, hogy alkalomadtán, rendszerint este az ágyban, elővegye őket és ábrádozzon róluk. Ilyenkor képzeletben újra végigálmodta a történeteket, azzal a változtatással, hogy Vendel helyén ezuttal ő, Andris szerepelt. Ezek a képzeletbeli kalandok módfelett felizgatták és hallatlan tettvágy sarkalta. Mindazt, amiről így álmodozott, egyszer a valóságban is véghez akarta vinni. Csak az alkalmat kereste hozzá.

És ez az Andris volt Tibor kebelbarátja.

Mentségére el kell mondanunk, hogy tőle telhetőleg küzdött e barátság és annak kísértései ellen. Mert Tibor alapjábanvéve a jóra hajlott. Érzékeny lelkiismerete volt s ha annak tiltakozását olykor áthágta, mindig keservesen megbűnhődött. Lelkiismerete sokkal szigorubb bírónak bizonyult, mint szülei, akik gyakran mégiscsak megbocsájtottak. A bemocskoltság érzete még sokáig gyötörte lelki tisztaságára és igényességére oly kényes idegrendszerét. Tibor ismerte Andrist. Minden viselt dolgáról tudott. De volt benne valami hallatlanul csábító és kíváncsós, ami ellen hiába tiltakozott. Olykor hetekig is kerülte. Megfogadta, hogy soha többé nem áll vele szóba. Azután a legelső alkalommal, amikor találkoztak, egyetlen szavára, gyakran egyetlen intésére vakon és engedelmesen követte, mint akít megbabonáztak. Andris volt Tibor rosszabik éneje. Mert ő is sóvárogta a kalandokat, a velükjáró izgalmakat. Egyéb hiányában, egyedül Andris társasága bizonyult alkalmasnak. Ő is mindenre kapható volt. S elég bátor is ahhoz, hogy amit kitervelt, azonmód véghez is hajtsa. Tibor nyilvánvalóan hajlamos volt a bűnre, de ugyanakkor egész lényével tiltakozott elkövetése ellen. Így fölötte kapóra jött neki az a közvetítő megoldás, mikor ő csak mint csendestárs, passzív szemlélő szerepelt a csinytevésekben, míg az ódium az értelmi szerzőre és annak elkövetőjére, Andrisra hárult. Ha ügyük törvényszéki tárgyalásra került, Tibor ott is mint másodrendű vádlott szerepel. Barátkozásuknak Tibor szempontjából csak annyi jelentősége volt, mint a mozibajárás, mely bűnügyi és kalandorfilmekhez juttatta. S hogy itt csupán Andrisra volt ráutalva, abban kissé talán a körülmények is

közrejátszottak, mert akkoriban az ő falujukban még mozi sem volt.

*

Azon a napon, amikor Tibor csavargó utján s hazulról ismét elszökve összetalálkozott Andriszal, hallatlanul érdekes és izgalmas filmet adtak a »moziban«. Ennek a filmnek egyelőre csak a címét tudta, de ez is elég volt ahhoz, hogy levegye a lábáról. Andris ugyanis így szólt hozzá:

— Megyek Zomborba...

Zomborba! Tibor hüledezett és hitetlenkedett. Andris gyakran lóditott és ez az eshetőség most is fennforgott. De amikor Andris megrémítette a pénzét, három forint és negyven krajcárt, nyomban tisztában volt vele, hogy Andris már megint elkövetett valamit, ezuttal nem éppen csekélységet. Három forint és negyven krajcár akkora vagyon volt, amelyhez tisztességes uton aligha juthatott hozzá. Tibornak eddigi élete folyamán csak krajcárok jutottak. A legkisebb fehér pénz, a tizfilléres, már rendszerint másoké volt, nálánál nagyobb földi hatalmasságoké. Ilvesmi az ő kezében csak olyankor fordult meg, ha elküldték valahova. Ezért a rengeteg pénz láttára megrémült, és ez a rémület azt sugta neki, hogy csak el, el innét, amíg nem késő! Ne is lássa senki Andris közelében, mert ennek csak rossz vége lehet.

— Loptad. — sugta, féhéren az izgalomtól.

— Feenét! — próbálta Andris elhárítani a gyanút, erőltetett természetességgel, bár nem tulságos hévvel, mint aki nem is akarja nagyon tagadni a dolgot.

— Kitől? — faggatta Tibor, látva, hogy beismerésben van.

— Majd megmondom. — tért ki Andris a válasz elől és elővéve a dózniját, megkínálta vele Tibort. — Gyuccs rá!

Tibor szabódott. Hátha ez is már a lopott pénzből való. Ha elfogadja, bűnrészességet vállal. És nem volt-e Andris egész viselkedésének olyan látszata, hogy büntársat keres, aki megosztja vele a felelősséget?

— Most dobtam el. — hazudta.

— No, csak fogd! — tukmálta Andris Tiborra, aki mindig gyenge akaratu vagy inkább gyenge idegzetű volt. Végre is nem tudott ellentállni a kínálásnak s rágyújtott.

— Gyüssz? — környékezte meg most Andris.

— Hová?

— Zomborba.

— Minek?

— Csak.

— Nem, — szabódott Tibor.

— Gyere, — csábította. — Vonattá' megyünk. Én fizetem az utiköltséget.

— Mit csináljak én Zomborban? — habozott, inkább csak azért, hogy Andris beszélje rá arra, amire ő önszántából nem méri magát elhatározni.

— Mit csinálj? Majd megtudod. Gyüssz velem, oszt kész.

Tibor bizonytalankodott, kérette magát. Andris, látva a határozatlanságát, erélyesebb fogáshoz nyult.

— Hát akkor ittmaradsz! — jelentette ki szinlelt bosszankodással és hátatfordított. De pár lépés után mégis visszafordult. — No, gyere, mit vacakósz? — S hogy végre rábirja ingadozó pajtását, hozzátette: — Vesziünk egy pakli Hercegovinát!

A kísértés nagy volt, ellenállhatatlan. Nemcsak a kilátásba helyezett finom füstölőnivaló miatt. Andrisnál pénz volt, lopott pénz, mely szemmel láthatólag égette a zsebét és arra ösztönözte, hogy minél gyorsabban és nyomtalanabban tulajdonra jusson. Andris nem először lopott. De amikor már a pénz a kezében volt, sietett tőle megszabadulni. Kétkézzel szórta, nehogy megtalálják nála és a lopást rábizonyítsák. Társra is azért volt szüksége, hogy legyen, aki segít neki a pénzt elkölteni. Tibor a szírének csábéneket hallotta és e kísértéseivel szemben védtelen és kiszolgáltatott volt. Neki még sohasem volt pénze! Az élet gyönyörűségeit eddig csak kirakatüvegen át nézegethette. Csak sóvárognia volt szabad s ábrándoznia arról, hogy jó lenne ezt vagy azt megvenni. Minden vágyát s kívánságát kielégítenie. Egyszer, amugy istenigazában, jólakni töltöttcsokoládéval... Tibor, talán inkább lelkiileg mint testileg, ki volt éhezve. Szigorú és erényes szülei keze vágyainak — szerintük — minden felesleges vadhajítását nyomban könyörtelenül lemetesztette. És mi nem volt az ő megítélésük szerint felesleges? Minden, amit Tibor akart vagy kívánt. Tibor játékot szeretett volna. Ujabbán pedig flóbert, pisztolyt, efféléket. De szülei csak azt tartották fontosnak, hogy rendes lábbelije, ruhája, fehérneműje legyen. Élt-halt a nyalánkságokért. De ez szülei szerint nem volt komoly életszükséglet. Ilyennek csak a mindennapi kenyeret tekintették; azt, ami annyira magától értetődő volt, hogy egyszerűen értéke sem volt. De éppen ezért Tibor vágyainak ezek a százszor visszatett vadhajításai annál makacsabban nőttek ki újra és újra. Pénzt költeni! Tobzódni a pénz lehetőségeiben! Megvenni mindent, amit megkíván! És erre most itt volt a kedvező, sohasem-remélt alkalom. Csak a kezét kellett érte kinyújtania. Andrisnál pénz volt. Ha kérne tőle, akár — egész biztosan — egy forintot is adna. Minden kívánságát teljesítené. Megrészegült ettől a gondolattól és belekarolt Andrisba.

— Gyerünk! — kiáltotta lelkesülten.

Megvették a pakli Hercegovinát, mellé egy hatos ára sárgacukrot, meg negyedkiló mazsolát. Ezt egyelőre csak előlegképpen. Mert Andris nem akart itthon költeni, ahol végtére mindenki ismerte és gyanuba foghatta. Majd Zomborban... Kimentek az állo-

másra, megváltották a jegyüket és felültek a vonatra. Az uton felváltva ették a sárgacukrot a mazsolával. Közben pedig füstöltek.

Amikor megérkeztek, a vasuti parkban leültek egy félreeső padra. Ott Andris bevallotta, hogy az egyik községi előfogatos zsebét rámolta ki, mialatt az ingujjira vetkőzve a lovakat csutakolta. A pénzen kívül egy ezüstórát is »megfujt«. Meg is mutatta nyomban. Duplafedelű ezüstóra volt és járt. Tibor helytelenítette az óralopást. Annak az aggodalmának adott kifejezést, hogy ez fogja vesztüket okozni.

— Azt bizd csak rám, — intette le Andris fölényesen. — Hiszen azért jöttünk Zomborba. Az órát be akarom cserélni egy másikkra...

Tibort Andrisnak ez a szándéka mégjobban aggasztotta. Halatlanul gyáva volt. Felizgatott képzelete oly élénken idézte fel a bűn után leskelődő veszélyeket, hogy a legkisebb kockázattól is rettegett. Már az uton is, egy-egy ismerős vagy rendőr láttára ijedten suttogott össze Andrissal: »te, vigyázz«, »te, nézd csak...« Andris alig győzte megnyugtatóni, s a lelket tartani benne. Amíg csak arról volt szó, hogy a pénzt költség s főként, amíg Andris hajlandó volt bemenni a boltokba vásárolni, — mert Tibor még egy skatulya vásárlására sem volt kapható. — addig úgy-ahogy még nyugodt volt. De ezt az óracserét határozottan kockázatosnak érezte. Már azt is megbánta, hogy eljött Andrissal. Az egész mulatságtól elment a kedve. Ha ezt tudta volna...

Egyelőre céltalanul csavarogtak a városban, a nyüzsgő emberáradatban, bámulták a város látnivalóit, a fényes kirakatokat és költötték a pénzt. Vettek narancsot, füget, datolyát, csokoládét; állandóan ettek. Vettek egy riasztópisztolyt is meg ötven töltényt hozzá. A pisztollyal nyomban a város szélére mentek, hogy néhány töltényt elsütögtessenek, mert ez a multság nem tűrt halasztást. El is sütögtették valamennyit. Ijesztgették a kutyákat, macskákat, baromfiakat. Amikor ezzel is beteltek, Andris újra előhozakodott az órással. Tibor ebben az ügyletben már nem volt érdekelve. A maga részéről már legszívesebben ment is volna haza. Minden ékesszólását latbavetette, hogy Andrist lebeszélje erről a szerinte nyaktörő vállalkozásról. De Andris hajthatatlan maradt.

— Bizd azt csak rám, — hajtogatta.

— Lekésünk a vonatról. — aggodalmaskodott Tibor.

Andris elővette az óráját — lám, milyen jó, ha az embernek órája van — és megnyugtatta.

— Még csak félnegy. A vonat félhatkor indul.

— De én nem megyek be veled az üzletbe! — kötötte meg magát Tibor. — Kint megvárlak.

Ebbe meg Andris nem egyezett bele. Társára, biztonságának és lélekjelenlétének megőrzésére, szüksége volt. Tudta, hogy nem sokat remélhet Tibortól; hogy élhetetlen és ügyefogyott. Nem is

kivánta, hogy beszéljen. De ragaszkodott a jelenlétéhez, mint ahogy némelyek csak úgy mernek este kimenni az udvarra, ha magukkal viszik legalább — macskájukat. Addig kért, könyörgött, erőszakoskodott és fenyegetőzött, míg végül is Tibor engedett és beállítottak egy ékszerészüzletbe.

— No, mi az, legénykéim? — fogadta őket az órás, egy kopaszfejű ur, nagyítóüveggel a szemén s minden odaadásával egy óra szerkezetét vizsgálgatva a pult mögött.

Tibor, mint valami riadt vadember, megfélemlítve a csillogó környezettől, sietett megállni az ajtó mellett, ezzel is hangsúlyozva, hogy a maga részéről csak mint kíséret van jelen.

Andris, mint afféle törölmetszett falusi »kisöreg«, bátran előrelépett és mindenekelőtt is köszönt.

— Jónapot, adjon Isten!

— Adjon Isten, — fogadta az órás, látva, hogy ennek a fickónak »tempója« van, amelyhez alkalmazkodnia kell.

— Hát megy a munka, megy, megy? — érdeklődött Andris, egyszólamódokban megcsontosodott öreg paraszt modorában.

— Megy valahogy, — adta meg a választ előzékenyen erre is az órás. — Mivel szolgálhatok?

Andris tovább tartotta a »tempót«. Szétnézett a boltban.

— Látom, sok szép óra van itt, — állapította meg.

— Hát itt van, — hagyta helyben az órás.

— Én is hoztam volna egyet, — nyult most a zsebébe és elővette az órát.

— Javitani?

— Dehogy. Nincs ennek semmi baja. Nem is volt még soha, — tette hozzá egy pillanattal később, ezzel nagyrafaszul arra célozva, mintha az óra Isten-tudja mióta volna birtokában. — Hanem be akarnám cserélni egy másikra, ha lehetne...

— Becserélni! — csodálkozott az órás és az óráért nyult. — Miért akarod becserélni? Kié ez az óra?

— No most! — gondolta Tibor és egy pillanatra a szemét is behunyta rémületében. — Most dől össze a világ.

De Andris a kérdés egyáltalán nem nyugtalanította. Anyyira nem, hogy a válasszal sem sietett. Mintha a kérdésnek nem is volna jelentősége. Ehelyett a legnagyobb léleknyugalommal a köpöcsészéhez lépett és mint valami szutyakos öregbéres, előbb tempósan »beleputtyantott« s csak azután válaszolt:

— Az enyém. A körösztapámtól kaptam, bérnáláskor, de én nem szeretem, mert duplafödelű. Azért akarom becserélni...

Az órás nézte, forgatta az órát, majd visszaadta.

— Kitől loptad? — kérdezte oly váratlanul, hogy a meghökkenésre sem volt idejük.

A következő pillanatban Tibor felrántotta az ajtót és egy szempillantás alatt kint termett az uccán. Hátra se nézett többé,

csak futott, loholt az embertömegben, halálos szorongással a szívében.

— Soha, soha többé! ... — rebegte félig hangosan, végképp megfélemlítve.

Meg sem állt az állomásig. Ott lézengett, törve a fejét, hogy mint juthatna haza jegy nélkül, amikor váratlanul ott termett előtte Andris.

— Marha! — ez volt az első szava. — No, nem hittem volna, hogy ilyen marha vagy.

— Miért? — meresztette Tibor tágra a szemét a csodálkozástól. — Hiszen ...

De Andris egy legyintéssel félbeszakította:

— Marha vagy.

Szemrehányást tett neki, hogy oktan viselkedésével milyen bajba hozta. Mert hiszen ezzel nyomban elárulta, hogy az óra csakugyan lopott. Még tagadás se segített volna már rajta ... Annyi bizonyos, hogy szép kis csávába jutott. A segédek le akarták fogni. Alig volt annyi ideje, hogy az utolsó pillanatban kiugorjon az ajtón ...

Tibor alig figyelt Andrisra. Az átélt megpróbáltatások hatása alatt most kezdett csak borzongani, mint aki nagy hidegből meleg szobába lépett. Elrévedezve meredt maga elé. Pillanatonként össze-rezzent, vacogott, remegett.

— Hány óra van? — kérdezte szüntelenül remegve, mint az idegsokkos. — Meddig kell még a vonatra várni?

Andris elővette az óráját.

— Félőt, — állapította meg. — Még egy órát.

Bementek a váróterembe és leültek egy padra. Andris hozatott két üveg kracherlit. De Tibornak nem kellett. Mindennel torkig volt. A gyomra émelygett, mint mindig, ha a rossz lelkiismeret gyötörte. A sok édesség, amit egész nap összeevett, kikivánczozott belőle. Amikor Andris egyre a kracherlit kínálta, bosszusan hátatfordított.

— Hagyj békében! — förmedt rá majdnem sirva.

— Mi bajod? — mérte végig Andris. S mikor észrevette, hogy egész testében remeg, megcsóválta a fejét: — No neked alaposan inadbaszált a félsz!

Tibor csak tovább remegett. Andris ösztönszerűleg megérezte, hogy itt valami nincs egészen rendben.

— Beteg vagy talán? — kérdezte részvétellel.

— Beteg ... — sóhajtott Tibor összetörten, és legszívesebben nyomban meghalt volna.

— Biztosan elrontottad a gyomrodat, — mondta.

Azután összeszámolta a pénzét. Az utiköltségen kívül még negyven krajcárja maradt. Ezt már sehogyan sem tudta elkölteni. Ezért, csakhogy megszabaduljon tőle, felajánlotta Tibornak. De ő

visszautasította. Erre az órát kínálta neki. Tibornak az se kellett. Andris vállatvont.

— Bolond vagy, — jelentette ki.

A vonatban, amikor már közeljártak a falujukhoz, Tibor valamiért a zsebébe nyúlt és legnagyobb meglepetésére benne találta az órát, meg a pénzt. Felháborodva kérte ki magának az ilyen tréfákat és vissza akarta adni, de Andris nem nyúlt érte.

— Nekem se kell, — jelentette ki.

Ezen majdnem összevesztek. Végül Tibor letette az órát és a pénzt Andris mellé a padra.

— Itt van. A tied. Csinálj vele, amit akarsz.

Andris most sem nyúlt érte. Így utaztak hazáig. Megérkezve, mindketten siettek kiszállni, de Tibor gyorsabb volt. Erre Andris az utolsó pillanatban mégis meggondolta a dolgot és magáhozvette a pénzt és az órát.

A kijáratnál két rendőr állta útjukat.

— No, itt vannak a jómadarak! — mondta az egyik és nyomban megragadta Andris gallériját, mialatt a másik Tibort fogta meg. Félrevonták őket az állomás épülete mögé és nyomban megkezdtek a kihallgatást.

— Hol voltatok?

— Zomborban, — sietett megadni Tibor a felvilágosítást.

— Hol van az óra? — kérdezte most a másik.

— Milyen óra? — próbálkozott Andris a tagadással, de Tibor ugyanabban a pillanatban már rá is vágta: — Az Andrisnál.

— Hol az óra? — fordultak most mindketten Andrishez.

Andris, látva, hogy minden tagadás hiábavaló, előadta az órát és vele együtt a pénzt is.

— A többi elköltöttük, — adta meg a felvilágosítást, többeszámban, hogy ezzel Tibort is belekeverje, mint bűntársat.

— Én nem tudtam, hogy lopott... — sietett Tibor mosakodni.

— De tudad, mert megmondtam, — sietett rávallani Andris.

A rendőrök megmotozták őket. Andrisnál megtalálták a riasztópisztolyt, amelyet magukhoz vettek. Azután husz lépést előre-küldték őket, azzal a figyelmeztetéssel, hogy ne próbáljanak szökni, mert utánuk lönek. Egyenesen a községházára kísérték őket, az őrszobába. Ott már várt rájuk Andris apja, a bakter, egy hosszú, szikár ember. Első tette az volt, hogy pofonvágta Andrist. Olyan erővel, hogy a falnak esett. Azután újra pofonvágta, hogy az asztalhoz tántorodott. Így pofozta percekig, kárvallottsága és apai keserősége egész dühével. Amikor abbahagyta, ráförmedt Tiborra.

— Hát te, akasztófavirág?!

Tibor azt hitte, hogy most ő is sorra kerül és behunyt a szemét. Nem sirt, nem is védekezett. »Ez is lehetséges« — gondolta. Mint az az ember, akit négyfelé vágnak, s már ebbe is beletörődött. De a várt pofonok elmaradtak.

— Te is vele voltál? — kiáltott most rá mérgesebben a bakter.
— Igen, — felelte száraz tárgyilagossággal, meg sem kísérelve, hogy védekezzék.

— Az Andris hívott magával?

— Igen.

— Akkor már nála volt a pénz meg az óra?

— Nála. De az órát csak Zomborban mutatta meg.

— Így volt? — kiáltott a fiára.

— Így, — szepegte Andris.

— Engedjék el, — intett a rendőröknek a bakter.

Mielőtt utjára engedték volna, kinyitották előtte a »dutyi« ajtaját és megmutatták neki.

— Látod, ide kerülsz, ha még egyszer csinálsz valamit! — figyelmeztették.

Azután elengedték. Az utcán tántorogva lépegetett, mint a rézség. Egyenesen hazament. A szoba közepén térdre rogyott az anyja előtt és mint a lázas beteg, sirva, eszelősen kiáltozni kezdett:

— Anyám! Anyukám! Verjen meg! Nagyon verjen meg!...

A következő pillanatban nyekkent egyet és elvágódott. Szája habzott, teste görcsösen vonaglott, rángatózott. Felemelték, ágyba fektették, borogatást raktak a homlokára. Egész éjjel nyugtalanul hánykolódott és kiáltozott. Az órát emlegette egyre, azt a szörnyűséges órát, amelyben az ördög lakozik s amely őt üldözi.

Azóta se vett többé órát a kezébe.

Kisbéry János

Egy elfelejtett magyar népsziget: a szlavóniai magyarság

A Drávántul, Oszijek közelében, a régi Szerém vármegye területén négy Szent László-korabeli telepítésű magyar község éli a testvértelen népek szomorú életét. Ez a négy község: Kórógy, Szentlászló, Haraszi és Magyarrétfalu. A négy falu lakossága együttvéve is alig több háromezernél, s ez a szám is évről-évre csökken. Sorsukról, küzdelmeikről, sőt még létezésükről sem igen vettünk tudomást évszázadokon keresztül, s úgy hiszem, ma se sokan tudják, hogy Horvát-Szlavónia területén, idegen tengerben, nagy egyedülvalóságban él egy kis magyar népsziget, amely mindig hozzánk tartozónak vallotta és vallja magát most is. Néhány évvel ezelőtt bizony még én is csak annyit tudtam róluk, hogy sok értékes és érdekes régiséget megőrző nyelvírást és két kiváló nyelvészünk, Szarvas Gábor és Balassa József tanulmányozta néhány hétig az 1900-as évek végén. Amikor először indultam el hoz-

zájuk, úgy éreztem magam, mint egy ismeretlen földrész első kutatója. Bizonyosra vettem, hogy elszigetelt helyzetükben ősrégi népi hagyományokat őrizgetnek, sőt titokban — Kalevalára gondolva — azt is reméltem, hogy ismeretlen kincseik között talán még naiv eposzuk nyomaira is rábukkanok. Ez a reményem természetesen nem vált valóra, de nyelvünk és költészetünk tárházának egyéb értékei bőségesen kárpótoltak ezért a csalódásért.

A négy község közül Kórógy népének nyelvjárását tanulmányoztam legalaposabban. Négy ízben kerestem már fel őket hosszabb-rövidebb időre, ezalatt valóban köztük éltem, együtt voltam velük reggeltől estig, asztalukhoz ültem a disznótorokon, nyáron kimentem velük a mezőkre, csépléskor a boglya árnyékából hallgattam beszélgetésüket, ősszel vagy a »lentilőlő« asszonyok szavát lestem, vagy a szőlőben jártam a lányokkal a »serege« madarat »ijögetni«.

S most szeretném minden magyarnak megmutatni: ilyenek ők, így élnek, így beszélnek. Aki megismeri, az meg is szereti őket; s nekik valóban nagy szükségük van a szeretetre.

Sok évszázados történetüknek kevés nyugodt korszaka volt. Még a honfoglaláskor telepedtek erre, a még nemrégén is járhatatlan, mocsaras területre mind a négy szlavóniai község magyarjait. Falvaikat először a nádas, vizenyős síkságból kiemelkedő halomokra építették, s később, mikor a mocsarak vize »leszippatt«, alkalmasabb területre költöztek. Haraszti és Kórógy határában ma is mutogatják a régi faluhelyet. A török-tatár hordák mindig utba ejtették őket, felégették házaikat, elhajtották barmaikat. Sokat meséltek a »régii öregök« a török-tatár pusztításokról, s ma az unokák és dédunokák még mindig emlékeznek egy-egy mesére. Ime az egyik: »Éccör, nyárrakeletkor meg (megint) csak ejüttek aóm a törökök. De egyöm a harasztiak eszre vették, hogy jünnek, osztá mind kimentek a földekre, belé a vízbe (t. i. a mocsarak vizébe), de úgy egyöm, hogy még a feje bubja se laócott egynek se. Oszta naóccsévön (nádcsovön) szedték a levegőt. Jüttek a törökök, de maó csak a pusztá haószakat tanaóлтаók. E mentek, úgy ahucson jüttek.«

A kórógyi egyházi jegyzőkönyvek tanúsága szerint az 1530-as vagy 40-es évek táján Sztárai Mihály és Szentantali Gergely térítői munkájának eredményeként mind a négy község magyarjai református hitre tértek. Egységes áttérésüknek egyik fő oka bizonyára erős nemzeti öntudatuk volt; áttérésükkel is a köztük és környezetük között lévő faji különbséget akarták hangsúlyozni. Ma is református vallásuk mindnyájan.

A mocsarak idején fő foglalkozásuk a halászat és állattenyésztés volt, ma már mindnyájan törpe- vagy kisbirtokos földművelők. Nehéz anyagi gondokkal kell küzdeniök az aránytalanul nagy községi és állami adók miatt. Számuk évről-évre apad.

Nyelvjárásuk, elszigetelt helyzetük miatt, sajátos egyéni irány-

ban fejlődött, és sok szerkezet-beli, alaktani és szókincsbeli régiséget megőrzött. A szerb-horvát hatás csak a szókincs anyagán érezhető, de itt sem olyan mértékben, ahogy az állandó érintkezés miatt várható. A szlavóniai magyarság nyelvének tanulmányozása épen megőrzött régiségei és egyéni sajátosságai miatt értékes tanulságot ígérő feladat. Csak néhány ilyen érdekes régiséget és jellegzetességet említek.

Nyelvemlékeinek bizonyossága alapján tudjuk, hogy milyen nagy divatja volt ó-magyar nyelvünkben a kicsinyítőképzők használatának. Mai nyelvünkben a kicsinyítőképzők szerepe összezsugorodott, ilyen fajta képzőnek nagy része elavult. A szlavóniai magyarok a múlt idők mélyéből magukkal hozták a kicsinyítő képzők szerepét. Részint elavult, részint ma is élő képzőkkel kicsinyitenek. »Maó csak ev van, eja kettőd« — mondotta az egyik szüle két régi kebelet (a nők régi viseletét) mutatva. Kettőd-kettőcske, a -d árpádkori nyelvemlékeinek kedvelt kicsinyítő képzője, a szlavóniai nyelvjáráson kívül élő képző a moldvai csángók nyelvében is. Divatos kicsinyítő képzőjük a -csa, -cse: »A csikőcsa nyerítőz«. »Hoz bé viszkét ebbe a bögörcsébe«. »Jó időcse van«. »Jai de szépcse«. »A magam gyermekcséjére marattam vóna«. Ritkább az -ó, -ő, -ca, -ce: »Boszorkaóny aóbraózatú manó vót«. »Ety Kutýó ült a keresztúton«. »Mén ki rérica?« Teljes életerőben vtrul az -ika, ike képző: »Szülíkém beszélélte«. »Ó lelköm, haót aórvika?« »Van ot mindőfélíke«. »A hódika bésütött«. Sajátságos szint ad nyelvüknek az a mód, ahogyan határozószókat, sóit indulatszókat is kicsinyitenek: »Ejüttem ere lassikaóba« (lassacskán). »Mint tisztikaóra (Mind tisztára) megrothatt«. »Einyeke, de naty kaór«. »Ot lakik erépcseb« (kissé errébb).

Szókincsük sok olyan szót is megőrzött, amely már a magyarság többi részének nyelvéből vagy teljesen kiveszett, vagy ilyen alakban és jelentésben ismeretlen. Ilyen például a templommal egy jelentésű »szentetyház« kifejezés, és az ősi finn-ugor eredetű »rér«, »réröm«, »rérique« szó, melyet a német jövevény »sógor« kiszorított a mai magyar nyelvből. Ősi szerkesztést őrzött meg az »éjfél« helyett használt »féléjjel« kifejezés: »Jüttem haza féléjjelbe«. »Aótalmén-e féléjjelbe a temetőn«. A finnból megtaláljuk szó szerinti megfelelőjét puoliyö alakban.

Egy-egy kifejezésük hallatára úgy érezzük, hogy kódexeink kora elevenedik meg. »Valakit megapolandoc az Jézus«... olvassuk a Debreceni kódexben. A »megcsókol« jelentésű »megapol« ige elavult, a köznyelvi használatból kiveszett, a szlavóniai magyarok nyelvében ez az ige azonban ma is él: »Akkor a vőlegény megapoli a menyasszonyt«. »Haót te egyöm még a polkózol is?« Kódexeink tanúsága szerint az »üvölt« ige eredeti jelentése: »kiált«, »felkiált«, »hív«, »szólít«, tehát a mai jelentés ujabbkori fejlődés. A szlavóniai magyarok nyelvében ez az ige is eredeti értelmében használatos. Pl.: »Odafen üvötöszték a töromba, hutý haóny

óra?» (Vagyis: odafenn a toronyban kiáltozták, hogy hány óra?) Vagy: »Mikor fénkőt, üvöltözte (hivta, szólította) aszt az embört: Szaondorka, gyerő!« A »zuhan« ige mai jelentése valamely súlyosabb tárgy esésének a fogalmát jelöli, tehát magában foglalja némiképpen a »zaj«, »lárma« fogalmát is. Eredeti jelentésében éppen ez a fogalom domborodott ki s az esés fogalma volt másodrendű. Régen ugyanis a »zuhan«, »megzuhan« kifejezés azt jelentette, hogy *megzörren, zajt ad*, vagy *lárma*val esik le, *összeomlik*. A szlavóniai nyelvújrásban ma is ez a jelentése, mint a következő példákból látjuk: »Daóvityka akkor vette észre, mikor *megzuhan*t (megzörrent)«, »Haót *megzuhan*t ám az akna«. (Vagyis: megzörrent a kémény). A »szén« szó a régi magyar nyelven *tűzet* jelentett. Ez a jelentés világosan látszik a Peer kódex következő példájából, amelyben a víz ellentétéként a »szén« használatos: »Meg ne sértessen, *wyztoel*, *zenthvel*. Szlavóniában a tűz neve máig is *szén*: »Raki az öreg a *szén*et (vagyis tűzet), ropogtati culaót« (főzi a szennyes ruhát). »A *szén*ből paraósti vesznek ki«.

De nem csak régiségeket őrzött meg ez a nyelvújrás, hanem természetesen, mint minden külön életű tájnyelv, sok érdekes sajátosságot is kifejlesztett, mind hangtan, mind alak- és mondat-tan tekintetében. Ezek közül csak néhányat említek. Pl. a szókinés nevezetességei közül az »egyöm« szócskát, melynek pontos jelentését és eredetét nehéz meghatározni. Ezt a szócskát dr. Kiss Géza, a szlavóniai magyarsággal állandóan érintkező s vele rokon nyelvújrásu Ormányság nyelvéből »igýöm« alakban közli s így magyarázza: »Talán kedveskedő kifejezés, talán a bizonyítás erősítése«. Maguk a kőrógyiak — kérdezősködésekre — ilyenformán tanakodtak felőle: »Tala aszt tészí, huty izé«, »Nem — mondta a másik — ahejet mondik aszt, huty *bizony*«. »Nem jelent az egyöm semmice — döntötte el a vitát a harmadik — csak monygyok, mer neki szoktunk«. Különösen elbeszélésekben gyakori ez a szócska: »Asz mondi, aggyon az Iste jó estét *egyöm* Jaónozs bacsika«. »Mondom az embörnek: *egyöm* ismeröd-e ezöket? Asz mondi raócul: egyöm jól ismeröm«.

Hangtani szempontból érdekes jelenség többek között, hogy a köznyelvi labialis »a« hang helyett mindig illabialis, vagyis ajakzárás nélkül képzett »á« hangot ejtenek.

A fiatalabb nemzedék nagy része a téves irányu művelődési vágytól ösztönözve gondosan igyekszik leszokni az ősi szlavóniai tájnyelv használatáról. A rádió irodalmi nyelvét és a városi emberek színtelen beszédét akarja utánózni, s tudatosan irtja beszédéből azokat a szavakat, kifejezési módokat, vagy szólásokat, amelyek a szlavóniai nyelvújrás jellemző tulajdonai. Minden téren a felsőbb rétegek izléséhez, szokásaihoz igyekszik alkalmazkodni ősi nyelvi, néprajzi és költészeti hagyományai rovására. Meggyőződése, hogy ami a felsőbb rétegek izlését kielégíti, azt neki is mindenek fölött szépnek kell tartania. Ez a téves felfogás készítette az új

nemzedéket arra, hogy csodálatosan szép népviseletét, a kebelet, olcsó, silány gyári holmival cserélje fel. E miatt a téves hit miatt felejtí el ősi népdalait is, s veszi át a kávéházi romantikában megmártott münépdal-költészet értéktelen termékeit. Pedig régi népi költészetük még fennmaradt darabjai sejtetik, hogy micsoda kincsek szállhattak sirba a régi öregekkel. A világháború előtti évtizedekben, mikor még ősi szokásaikat nem hanyagolták el annyira, sok, ma már feledésbe merült, népköltési termék élhetett az idősebb nemzedék emlékezetében. Hiszen a ma már nagyrészt elavult népszokások minden mozzanatához szükséges volt egy-egy éppen arra a célra, ilyen alkalmi használatra született népköltési termék, bevezető rigmus, óvóige, kurjantás, ima vagy áldás. Érdekes szokás volt például, hogy a vendégeit elbocsátó gazda küszöbön állva a következő bibliai tiszta nyelven irt áldást mondta távozó vendégeinek:

»Maór titöket elbocsaótlak,
Mint szerelmes vendégeimet,
Haózatokba nagy bösséggel,
Dicséretöm és jóvoltom
Forögjon ti szaójatokba,
Mindön koron és mindönütt
Dicséretöm és jóvoltom
Forogjon ti szaójatokba«

Dalaik főképen szerelmi dalok, betyár- és pásztornóták. A régebbi eredetű szövegek közül feljegyeztem betyárballadákat, románcokat, Fejér Anna ismert balladájának egyik változatát, Barna Pétör balladájának töredékét. Ez a költői szépségű töredék így hangzik:

»Mikor Barna Pétör a lovaót nyargalta
Romani szép laónya, taóvorru! siratta.
Zöldellik az erdő, viraógzik a mező,
Ugy-e draóga kincsöm, mulik az esztendő
Zöld erdő zugaósa, vadgalamb szólaósa,
Szegém Barna Pétör szaója mosoigaósa.
Naólunk a hóltakra haórmát harangoznak,
De Barna Pétörre eggyeccse kongatnak.
Megindult a böggő tennap előt kettő,
Vólt neköm szeretöm naty Kórógyba kettő.
Mind a kettő szév vót, mint az olaivessző,
Csókja oi édös vólt, mint a majorszőlő.«

Az első nyár, amit köztük eltöltöttem, azzal az igyekezetemmel telt el, hogy megnyerjem bizalmukat, és szólásra bírjam őket. Mindig éreznem kellett, hogy szívességük csak a vendégnek járó szívesség, munkálkodásomat azonban némi gyanakvással nézik. Jóízű beszélgetéseiknek vége szakadt, mihelyt észrevették,

hogy kezemben szorgalmasan mozog az írószerszám. »Muzeumba akarik száolítani a mi nyelvünket« — mondogatták rosszalló fejcsoválgatással. »En nem beszélök, ha mindönt fenir« — méltatlankodott az egyik. »Mai bennelészöl a kalendaórba« — csufondároskodtak, ha valaki mégis hajlandó volt valamit elbeszélni. — »Harasztin egyöm még rosszabbul beszélnek, mennyön oda kigyelme« — adta az egyik öreg a jó tanácsot. Hosszas fáradságomba került, míg sikerült megértetnem velük, hogy nyelvük szép ősi magyar beszéd, és nem azért jegyzem fel minden szavukat, hogy azután kicsufoljam, kinevessem őket, mint ahogy az eszéki »bótosok« szokták. — Szerettem volna babonás hiedelmeiket, szokásaikat feljegyezni. Tudtam, hogy a pénzhiány és sok egyéb nehézség miatt csak a legkritikább esetben folyamodnak betegségükben az orvoshoz segítségért. Ebből azt következtettem, hogy saját tudásuk szerint igyekeznek gyógyítani különböző babonás gyógymódokkal. Kérdéseimre végre bevallották egy öreg szüléről, hogy sok babonás gyógymódot ismer, s minden betegségre tud valami »gyógyszer« ajánlani. Siettem a szüléhez. Alig vártam, hogy titkolózásuk mögött bepillantassak igazi életükbe. Előadtam, hogy miért jöttem. A hetvennyolc esztendő szülíke erősen rámpillantott rövidlátó szemével, s kedves álnoksággal sopánkodott: »Ó, lelköm, ne voltam én még beteg soha az életömben, nem köllött neköm semmi orvos (orvosság), hucson tunnaóm én gyógyítani a betegöt?« Nem jártam különbül akkor sem, mikor dalaikat szerettem volna hallani. »Mast nem jut eszömbe« — hangzott a felelet, ha kértem, hogy daloljanak. »Mai, ha innaóm, akkor tunnaóm dalolni, nem mén a dalaós, ha nem iszik a cseléd.« »Mai disznótorkor jönne el kigyelme, akkor vam bor, nek kedv«. »Disznótör kívül is menne a dalaós — mondta egy másik — ha bor volna«. Az öregek így háritották el kérésemet: »Etopottaók maó a legyek a mi nótáonkat, nem tudunk mi maó egyöm dalolni«. Az is jellemző akkori bizalmatlanságukra, hogy egész nyáron egyetlen gunynevet sem hallottam tőlük, holott alig van a faluban olyan ember, akinek a becsületes nevén kívüli lenne még legalább egy tréfás gunyveve is. — Legközelebb még ugyanennek az évnek a karácsonyán kerestem fel őket. Bizalmatlanságuknak már nyoma sem volt, olyan örömmel és szeretettel fogadtak, mintha mindig köztük éltem volna. S ekkor aztán feltárult előttem életük egész világa. Megismerkedtem kísérteteikkel, babonás hiedelmeikkel; elfelejtettnek hitt ősi dallamok csendültek fel a disznótorokban hetven-nyolcvan esztendő öregek ajkán, és maguk hívtak házukba szíves szóval: »Jüjjon haótal (át) kigyelme, szülíkém mondta, hogy egyöm ü is tud öreg nótáokat«. Egyszerre több helyre is hívtak, s másnap a mellőzöttek szelid szemhánnyással mondták: »Mine (miért) nem jütt el tennap, mai teleirta vóna a könyvet«.

Egymást biztatták a mesélésre, nótázásra: »No csa kied Jaónozs bacsika, danojjon dé kettöt« — »Haili-e, öreg nótáokat

monygyon kied!» Nem egyszer kellett a szégyellős asszony népnek szólógnatnia a tulságosan nagy jókedvre hangolódott szabadszájú öregeket: »Valami oja széllal való dallaóst ne beszéjjenek kietők!» Most derült ki az is, hogy valóban majdnem minden betegség ellen tudnak valamilyen babonás gyóymódot, s csak most kerültek elő karácsonyi, ujévi babonáik, s azok az óvóbabonák is, melyekkel a rontót és a kísérteteket tartják távol. Különösen fontosak a kísérteteket távoltartó babonás cselekmények, mivel ezekre a sok nyugtalan, kószal lélek miatt gyakran van szükség. A hazajáró lelkék között vannak szelidebb és erőszakosabb természetűek. A szelidebbek megelégszenek azzal, hogy éjszaka a földéken kószálnak, vagy a keresztutakra telepednek s borjunagyságu »kutyó« képi-ben »ijögetik« a járökelöket, vagy a házak padlásán zörögnek, sóhajtoznak, nyöszörögnek, »szaput hengörgetnek«, az erőszakosab-bak behatolnak a szobába, »megtöpickölik« (nyomkodják) az alvökat, szorongatják, fojtogatják öket. De vannak, akik csak megjel-lennek, s aztán eltűnnek nyomtalanul. Élénk képzelöeröt árul el az a mód, ahogyan ezeket a kísértethistóriákat elmesélik. Elmondok egyet a sok közül, úgy, ahogy tölük hallottam: »Mikor peszeanyi-kaóm (nagyanyám) fíjatal asszo völt, egy rokonynyaónak mekhölt a felesége. Oszt az a menyecske rosszéletü asszo völt, osztáóm mikor mekhölt um montaók, huty hazajaór. Mikor eccör peszeanyi-kaóm font a kemince alatt asz vette észre, mikor megnyílt az aítö. Haót bėjütt az a fíjatal asszony, aki mekhölt. Odaaólott a tikörbe, oszt akkor így megígyengette a keszkenöjét, visszafordult, oszt asz monta: Ugy-e Maörink, szép asszony vagyok? avval etünt, többet nem laötta«... Most tudtam meg azt is, hogy a lopó (vagyis: tolvaj) kilétét szita vagy rosta forgatásával szokták megállapítani, a tolvaj kézrekerítésének ez a módja már csak azért is figyelemre méltó, mert a régi rómaiaknál is ugyanez az eljárás volt szokásos hasonló esetekben.

Nem titkolták már az egymásnak adományozott gunyneveket sem, nevetve sorolták fel mindet az adományozás okával és történetével együtt. Bármít kértem tölük, szíves készséggel és tökéletes bizalommal teljesítették, s jóakaratu igekezetükköl könnyüvé, élvezetessé tették munkámat. Ha olyankor jutott eszükkbe valami szerintük feljegyzésre méltó történet vagy népköltési termék, amikor nem voltam közöttük, felírták, hogy el ne felejtsek addig, míg velem nem találkoznak. A falu kedves mesemondója és tréfacsinálója, Késa apó még éjtszaka is azon törte a fejét, hogy mít meséljen nekem másnap. Nyáron mindig a Valkó partján mesélgetett, furulyálgatott az öreg »fiszfa« alatt. Az elején mindig kérette magát egy kicsit, komor arccal jelentette ki: »Mast nem predikaólok, rossz kedve van.« — Miért van rosszkedve? — »Mer nincs jó« — vetette oda félvállról. De egy kis idő múlva már úgy benne volt a mesélésben, tréfákozásban, hogy alig gyöztem írni. Szinte most is látom, amint a szölöben, a kut mellett ülve eszi ebédjét, kenyeret

meg két »hegyösset« (hegyes paprikát), s fejcsóválva tanakodik: »Én nem tudom, hucso van, de ennek a paprikaónak ety száól hus ize sincs«. Aztán jót huz a vízből, krárog hozzá, mintha erős pálinkát inna, s huncutul hunyorgatva mondja: »Mast mingyaó megiszok két deci baótorsaógot, oszt nem fél tőlem senki«. Kérem, hogy furuiyáljon. Rászánja magát, de előbb odanyújtja a furulyát egy »gyerőknek«: »Hamacsá, buggyancsd a vízbe« — aztán felém fordul: »Laóm még eszt is itatni kell«... Most az utolsó nyáron nagyon várt. Sok mesét akart elmesélni még, sok nótát elfurulyálni. Mindig mondogatta: »Mast jünne el baór a feketehaju, mai mesélném neki«. Én el is mentem, de akkor már csak a sirja előtt állhattam meg szomoruan, elgondolkozva azon, hogy most már örök titok marad, mi mindent akart még elmesélni nekem Késa apó. A faluban mindenki róla beszélt. Komolyan, bölcs megnyugvással, jól tudván, hogy a változhatatlanba mindnyájunknak bele kell törődnünk. Engem is megnyugtatótt az ő hitük, amit az egyik apó így foglalt egyszerű szavakba: »A gabona, ha megéri, annak le kell roskanni; aki halaórra van rendöllel, annak nincs ótalékja, am mekhal«. — »Ugyan mi csinyaól Késa a maósvilaógon?« — Sóhajt fel valaki — »Furujaól az ot mast mind« — hangzik a válasz — »odatették mellé«.

Csendes megnyugvással nézem én is az egyszerű fejfát a kórógyi temetőben, és a többit is mind, de azért nagyon fáj, hogy pusztul a mi népünk, pusztulnak az ősi kincsek; az öregek örök-reelnémuló ajka soha nem hallott meséket, nótákat, emlékeket zár le felidézhetetlenül.

Ha előbb kezdtünk volna érdeklődni saját értékeink iránt, ha idejekorán megértettük volna, hogy népünk őrzi legtisztábban nyelvünket, ősi mondai, művészeti hagyományainkat, most nagyon sokkal gazdagabbak lennénk.

De még így is sokat helyrehozhatunk évszázados mulasztásainkból, ha legyőzve érthetetlen közönyünket, minden erőnket arra fordítjuk, hogy megismerjük önmagunkat, s minél többet mentsünk meg veszni induló kincseinkből.

Bartha Katalin

Szirmai Károly: «Vesztetőő vonalok a süléiben»
c. vizitálhoz

BALÁZS C. ÁRPÁD RAJZA

TRIMALCHIO

*Trimalchio, még ma is falsz s hencegsz,
hizott légy szálldos lakomád kéjén.
Öntelten köpködsz s otrombán sercegsz,
s uralkodhatsz az arany kévén.*

*Amig heterát durván ölelhetsz,
s csillagot sértsz a sors felleg-éjén,
rossz izléseddel bambán nevethetsz,
tővistől mentes kedved szeszélyén.*

*Még ma is zabálsz. Bús a világűr,
de Trimalchio, tégedet eltűr,
a földönfutók még nem vallatnak.*

*Am holnap, holnap halld hattýúdalod,
a kikeletben ép lesz a balog,
s a holt sebek is élve zaklatnak.*

(Cleveland. Ohio)

REMÉNYI JÓZSEF

SZABADSÁG

*Szálltál a széllal a tenger felett,
érezéd a szabadság szárnya veled?
Álmod gyökere a tengermélyben,
s magasan ujjonghatsz: bátran éltem.*

*Feletted a felhők, alattad viz,
révület, szabad vagy, bár sós az iz.
Körötted sirályok rikácsolnak
szivedben énekek válaszolnak.*

*Szálltál a széllal a tenger felett,
érezéd, hogy ez itten méltó helyed?
A szél is örült, hogy társa lettél,
s a mély, mert felette repülhettél.*

(El Pizmo)

REMÉNYI JÓZSEF

ÖREG HÁZ A CSIRKEPIACON

— REGÉNY —

Irta Havas Károly

A HÁROM NEMZEDÉK

Másnap már nem beszéltek többé Margitról. Baj támadt a házbán. A fiu reggel hallotta, amint az anyja könyörgő szóval magyaráz:

— Maradj az ágyban, lázad van, elhivatom az orvost.

A választ nem értette. Apja rekedten dörögött valamit. Csak hangjából lehetett érteni az ellenkezést. Szavai elvesztek, elkalódtak. Egészen ijesztő volt. Mintha apja elnyelte volna a szavakat. Egy percre az a rémült gondolat futott át az agyán, hogy apja, akinek olyan szép, csengő hangja volt, soha nem fog tudni beszélni.

Aztán kijött az anyja és ingerülten ráparancsolt, hogy mikor az iskolába megy, szóljon be a doktorhoz. Egész délelőtt azon töprengett, hogy mi baja lehet az apjának, hiszen soha sem volt beteg. A szikár emberek szívósságával észre sem vett kisebb bajokat és mindig jóindulatúan tréfálkozott azon, ha valaki megbetegedett. Türelmes volt a betegekhez, mint a nagyon egészséges emberek, akik maguk nem tudják, hogy mi a betegség. Arra gondolt, hogy egyszer hetekig feküdt s apja gyengéden ápolta. Olyan volt a keze, mint a bársony, sima, hívős és könnyű. Soha nem fájt, ha hozzáért, ha orvosságot adott, ha az ágyban megmosdatta. Homályosan emlékezett rá, hogy az apja valaha régen orvosnak készült. Milyen kár, — gondolta — hogy nem lett orvos. Most könnyen tudná magát gyógyítani.

Délben nagy csend fogadta. A cseléd lábujjhegyen járt és sutogva beszélt. Kis huga az egyik sarokba huzódott be, és onnan nézte a szomszéd szoba ajtaját tágranyilt, riadt szemmel. Az ajtón tul ott volt az apja, a betegség, az ijesztő rekedt hang, a ki nem mondott szavak és a nagy titok, ami csak a veszedelem pillanataiban lopakodik be. Az öreg doktor jött ki az ajtón, utána az anyja. Kissé csodálkozott. Milyen régen hívta az öreg Klein doktort és az csak most jött.

— Eljövök megint úgy hat óra tájban. Amit eddig próbáltam, nem sokat ért. Ha nem ijed meg olyan nagyon, akkor azt mondanám, elhozok magammal még valakit.

— Konzilium? — rebbent anyja riadt kérdése. S hangja könyves volt, szeme ijedten fürkészte az orvos arcát.

Az öreg megharagudott, s mint mindig, ha mérges volt, apró lábaival ütemesen topogott egy helyben.

— Konzilium? Micsoda furcsa beszéd! Mindig ezekkel az idegen, nagy szavakkal ijesztgetik egymást. Az orvos is csak ember és én már öregember is vagyok. Öregek a szemeim, nem láthatok mindent, elhívok magammal még egy orvost. Négy szem többet lát és a fiatalok többet is tudnak. Ők új dolgokat tanultak, ezért kell a másik orvos. Nem kell mindjárt megijedni.

Ez a biztatás nem sokat használt. Amikor az öreg kitopogott a szobából, az asszony úgy nézett körül, mintha idegen helyre került volna. A gyerekeket meg sem látta. Csak akkor riadt fel, amikor a lány behozta az ebédet. Gépiesen tuszkolta a gyerekeket az asztalhoz, szinte kötelességszerűen nógatta őket az evésre, de ő maga nem evett semmit. Folyton az ajtóra bámult, és ha látta, hogy a fia is az ajtót nézi, szemei megteltek könnyel. A gyerekek átnyult az asztalon az anyjához, megsimogatta a kezét.

— Anya! Baj van? Nagyon beteg? Mi van apával?

— Nem tudom. Már pár nap óta valami baja van. Te tudod milyen. Nem akart lefeküdni, nem akart orvoshoz menni, míg ma reggel nem tudott beszélni. Azt mondja a doktor, hogy a torka. de úgy látom, nem tudja, hogy mi a baj. Borzasztó, hogy nem tud beszélni. Csak néz,.... néz. Papírt kell adni a kezébe, arra ír. De olyan furcsán kuszáltak a betűi, azok a szép betűi. Mit csinált vele a láz!

Estére már két orvos jött, másnapra három. Aztán eljött a negyedik is. Nagy, vörösképű, hangosbeszédű fiatal ember. A gyerekek csodálkozva látták, hogy milyen elegáns. Cilindert viselt, fekete, elefántcsontfejjű botja volt és aranykeretes pápaszeme. Elküldték hazulról őt is, meg kishugát is. Menjenek sétálni. Amikor végigmentek a hosszú udvaron, minden ajtóból utánuk néztek. A gyerekek elhallgattak, ahogy elmentek mellettük. Az egyik ijedten hagyta abba, amit éppen mondani kezdett. De a fiu meghallotta. Operáció. Nem tudta pontosan, mit jelent, de homályos elképzelése volt a késről, vérről és fájdalomról. Kapkodó rémüldözéssel keverte ehhez a szóhoz a fogalmakat. És hirtelen maga előtt látta az apját, amint a nagy vörös ember késsel nyul bele a torkába. Végigfutott rajta a hideg, majd forróság öntötte el. Ugy szorította kishuga kezét, hogy az sirva fakadt.

Járkáltak a városban, nézték az embereket, elbáméskodtak a

kirakatok előtt. A kislány beszélt és nevetett, a fiu komoran, összeszorított szájjal ment mellette. A nevetése mintha mellbeütötte volna. Ez a kicsi nem is tudja, hogy mi van odahaza. Mire hazaérnek, hátha megtörténik már a szörnyűség. Nem az operáció, valami más, valami megnevezhetetlen, sötét és titokzatos. És egyszerre felrémlített előtte a halottaskocsi képe, amely az öreg csendbizont vitt ki a temetőbe. A halál gondolata elválaszthatatlan volt lelkében a sötét kocsiától és a fekete lovaktól, amelyeknek fején gyászosan bólogattak a fekete tollkoronák. Valami feketeségtől rettegett, ami már várja őket otthon.

Majdnem este volt már, mire hazaértek. Valójában félt hazamenni, és csak azért szánta rá magát, mert a kislány már halálosan fáradt volt. Anyja észre sem vette, hogy milyen sokáig maradtak el. Pedig attól tartott, hogy majd összeszidja. Nem merde kérdezni, de egy pillantás már megnyugtatta. Anyja szinte derűs volt és még mosolygott is, amikor a kislány mindjárt enni kért.

— Apád jobban van. Beszélni még nem tud, de azt mondták, hogy nincs semmi veszély.

Reggelre aztán megint ott volt a baj. Valami történt a beteg farkával, valami megpattant benne s vér buggyant ki száiaszélén. Az öreg orvos megint előtött, őket kiküldték az udvarra, és a doktor sokáig beszélt anyjával.

A fiu alig ismert rá, mikor visszatért. Arca dermedt volt, összetört, szeme körül mély fekete árkok húzódtak, s ajka néha megremegett. Odahuzta magához.

— Most elmegy a nagyapához, megmondod neki, hogy apa nagyon beteg és jöjjön el. Ugy mondod, hogy én kérem. Érted? Én kérem, hogy jöjjön el. Ezt mondd neki, akkor majd eljön.

A gyerek, aki már napok óta nem ment az iskolába, most szívesebben ment volna akár a számtani órára is, mint nagyapjához. Mindig félt tőle. Különös ember volt, öreg, fehér, mindig nagyon tiszta és mindig nagyon szigorú. Soha nem beszélt hozzá másként, csak németül, vagy franciául, és ha valami hibát követett el, mindig összeráncolta bozontos, sűrű, fehér szemöldökét. Ettől a szemöldökráncolástól jobban félt, mint a legszigorubb tanár szidásától. Egész úton azon töprengett, hogy milyen nyelven adja át az üzenetet: németül, vagy franciául. Keresgélte a francia szavakat, formálta a kifejezéseket, de sehogy sem ment. Érezte, hogy hibás, amit mondani akar. Majd a némettel próbálkozott. De egyszerre elfelejtett németül is. És amikor a virágos kis udvarban ott állott szemben a nagyapjával, magyarul dadogta felé:

— Apa haldoklik. Anyuka azt üzeni, hogy azonnal jöjjön. Azt akarja, hogy rögtön jöjjön.

Egy percre még hallotta nagyanyja rémült sikoltását, aztán

elsötétedett előtte minden, s elvesztette eszméletét. Csak akkor ébredt fel, mikor nagyapja már rég elment. Nagyanyja mosolygó, kis kerek asszony volt, s fiatalosnak látszó. De most megöregedett, csupa ránc lett az arca és töredeazve motyogta maga elé:

— Mindig mondtam! Husz évig nem beszéltek, és most az idegen asszony parancsolja oda a fiához.

A fiu homályosan tudott valami titokról. Valami történt, egyszer, nagyon régen, és azóta apja s öregatyja soha sem beszélt egymással. Nagyanyja el-eljött hozzájuk, ők is el-eljártak a kiskertes házba, de apja soha se kérdezte őket, hogy mi újság szüleinél. Ha anyja jött, megcsókolta a kezét, — kissé tréfásan, mintha nem is az anyja volna, — az arcát is megsimogatta, de különben alig beszélgettek. A fiu nagyon szerette öreganyját. Jó asszony volt, egyszerű, kedves, mindennel tölte, pénzt dugdosott neki, de most idegenkedve fordult el tőle, mert megbántotta anyját, az idegen asszonyt. Nem is maradt ott, hiába kérlelte öreganyja. Hazament. Otthon már várta az anyja.

— Eredj be — szólott hozzá.

S odamutatott az ajtó felé, amelynek küszöbét már napok óta nem volt szabad átlépni.

Apja ott ült párnákkal felpócoltan egy karosszékbén, soványan, szürkén, csak a szemében égett valami sötét tűz. Szemben vele ült az öregapja, fehérén és megindultan. Most látta csak, hogy mennyire nem hasonlítanak egymáshoz. Apja kezei lesóványodottan, betegen is, erős, kemény kezek voltak, öregapjáé viszont hosszúujjak, finomak, gyöngédek. De szája kemény volt, és vékony orra hideg, szigorú. Szemük sem egyezett. Apjáé mélytűzű volt és mégis meleg, barna, öregapjáé: hideg és kék. Idegen szemei voltak. Eszébe jutott, hogy nemcsak anyját tartották idegen asszonynak, hanem öregapjáról is különös hírek keringtek a városban. Finomsága s szigorúsága idegen volt, semmi közösséget sem tartó a poros várossal. És most ez a kemény öregember megindultan s szeretettel beszélt atyjához. A fiu alig értette a francia szavakat. Zúgó fejében egymást üzték a mondatok, de sejtette, érezte, hogy valami nagyon régi dologról beszél az öregember. Azt magyarázta, hogy mindent el kell felejtetni. Atyja csak hallgatott, mereven nézve maga elé, barna szemében ugyanazzal a kemény ridegséggel, mint ami öregapja kék szemében annyiszor visszariasztotta. Most látta csak, hogy ők ketten mennyire egyek, bármennyire is különböznek. Ekkor ijedten eszmélt rá, hogy idegen közöttük, mert sohasem tudna így nézni és így hallgatni. Érezte, hogy tenni kell valamit. Odament apjához, megsimogatta a kezét és ajánlkozott, hogy hoz papirost. Arra írja fel, amit mondani akar, hiszen nem

tud beszélni. S jóleső érzéssel töltötte el, hogy öregapja most már nem haragszik rá.

Am hiábavaló volt minden kedvbenjárás, atyja ingerülten lökte el kezét, s indulatosan tört ki.

— Nem! — kiáltotta inkább, mint mondta, rekedten, keményen, elutasítóan.

Nagyatyja tehetetlenül kelt fel. De indulóban még egyszer oda-szólt fiához:

— Adj a Isten, hogy sohase kelljen kérned a fiadat, mert ő is olyan lehet még hozzád, mint amilyen te voltál hozzám.

Utána megfordult, s kemény, egyenes testtartással kiment. A másik szobában várta már a menyé. Kezet csókolt neki és suttogva beszélni kezdett valamiről. Majd a fiura mutatott s csendesen eltávozott.

Este egy híres orvostanár jött le Budapestről, s a kezelőorvosok kíséretében felkereste a beteget. A fiu nagyatyja hozatta le. Ő adott rá pénzt. Régebben sohasem adott. Most annál inkább. Mindenre, amire kellett. Két hét sem telt belé, s apja hangja már úgy dörgött a lakásban, mint azelőtt. Már azt is elfelejtette, hogy beteg volt valaha.

A fiu nem felejtett el semmit, és ha ott volt a kis virágos udvarban, már nem félt öregapjától. Most már tudott vele beszélgetni. Megszerette. Az öregember megérezte ezt a változást, de hangja nem lett melegebb, sem tekintete enyhébb. Viselkedésre tanítgatta a gyereket: enni, mozogni, köszönni, meghajolni, kabátot felvenni. Semmi sem volt neki elég jó ezekben a dolgokban. S a fiu semmiben sem bizonyult oly rossz tanítványnak, mint épp ezekben. Néha mulattatta, hogy nagyapja szerint egész különös módja van a kilincsmegfogásnak, hát még annak, hogy miként szabad egy asszony előtt ajtót nyitni. De öreganyja ezeket az ódsi divatjainak szertartásokat annál kevésbé állhatta. Szelid, engedelmes természetét meghazudtolón, bosszankodott, haragudott, sőt még a hangosabb szavaktól sem tartózkodott. Azt mondogatta, legjobb, ha valaki mindent elfelejt, amit otthagyt. A vége ezeknek a jele-
neteknek, melyekből a fiu semmit nem értett, az volt, hogy sirva fakadt, öregapja pedig fogta a botját, s lassu, tempós, de kemény léptekkel elindult a kaszinóba.

Egyszer a fiu odahaza megkérdezte az anyját, hogy mi az a titok, ami nagyapját körülveszi. De anyja tagadóan rázta a fejét.

— Soha ne kutassad. Apád is ennek a betege, s ti mind azért vagytok olyan szomorúak, mert rátok nehezedik a titok.

A fiu elégedetlen volt a válasszal. Akaratoskodott, erőszakoskodott. Anyja ekkor ráütött. Keményen, erősen. Többször is megütötte, holott azelőtt sohasem tette. Még kiskorában sem.

— Ne akarj tudni semmit! — kiáltott rá. — Öreganyádnak van ígaza: aki otthagya az életét, az felejtse is el. Az öregapád pedig otthagya. Mert valaha más életet élt. De az után nem szabad kutatni. Neked különösen nem!

A gyerek szepegett. Nem mert hangosan sirni. De kíváncsisága mégis legyőzte a félelmét.

— Szebb élete volt, nagyobb ur volt?

— Más volt, egészen más. Idegen országban, messze földön. Olyan emberek között élt valaha, akikről te soha sem hallottál. S oda soha nem szabad visszamennie. Még az apád sem volt a világban, amikor onnan elmenekült. Azóta is mindig oda vágódók vissza. Mindenki idegen neki, aki itt van. Nagyanyád, apád is, te is — mind idegenek vagytok. Idegen a véretek, idegen a szemetek, idegen a beszédetek. Nem rossz ember, jó ember. Ur. Csak idegen. Az egész családjához az. S ha te egyszer megtudod, hogy miért volt mindez, akkor neked is idegen lesz mindenki, és te se fogsz szeretni senkit. Engem sem fogsz szeretni. Ezért ne beszélj soha erről, és apádat se kérdezd, mert nagyon meg fog haragudni.

A fiu elhallgatott, de soha sem felejtette el azt a napot, amikor apja meg öregapja, — két idegen — egymással szemben ültek és ott állott közöttük ő, a harmadik idegen.

(Folytatása következik)

J Ö V Ő É P I T É S

(HELYZETKÉP A ZÁGREBI MAGYAR EGYETEMI IFJUSÁG PÁLYAVÁLASZTÁSÁRÓL)

Hogy miként tevékenykedik ifjúságunk jövőjének felépítésében az egyesület keretén belül, azt a Kalangya multkori számában már vázoltuk. Nem lesz tehát érdektelen, ha ezután szemlélő képet adunk a zágrebi egyetemen diplomát nyert magyar ifjakról, szakonkénti csoportosításban. De mielőtt erre rátérnénk ezen a helyen érdemesnek tartjuk megemlíteni, *hogy az egyetemen nemzeti különbséget diák és diák között nem tesznek.*

A hozzáférhető adatok szerint a magyar anyanyelvű egyetemi hallgatók szakonkénti képviselte az alanti esztendőkből egyébként így alakult.

	1920 —21	21/22	22/23	23/24	24/25	25/26	26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36	36/37	37/38	38/39
teológiai fakultás	1	—	—	—	10	23	16	14	21	13	14	12	18	16					
jogi fak.	6	17	16	19	48	48	62	49	33	33	18	19	14	10					
orvosi fak.	34	23	25	17	47	42	44	56	55	44	43	40	20	36					
bölcsészeti fakultás	5	4	9	16	20	25	26	21	23	12	16	11	13	10					
gyógyász. fakultás	—	—	—	—	42	20	23	34	21	32	16	20	22	16					
mezőgazdasági fakultás	—	1	1	2	1	—	3	—	—	1	—	—	—	—					
erdészeti fak.	—	—	—	—	1	—	1	1	3	2	2	—	—	—					
állatorv. fak.	—	—	—	—	7	10	11	17	13	14	15	13	16	17					
műegyetemi fak.	—	—	—	—	6	8	10	18	22	23	19	17	22	18					
összesen	46	45	51	54	182	176	196	210	191	174	143	134	125	123					

Feltűnő, hogy az utóbbi időben erősen csökkent a zágrebi egyetemen a magyar anyanyelvűek száma. Ennek oka, hogy sokan a közelebbi beográdi egyetemre iratkoztak be. Megjegyezzük még, hogy az egyetemen hiányoznak az 1924-től 1929-ig terjedő statisztikai adatok és így azokat nem közölhetjük.

Érdekes képet kapunk, ha egyesületünk tagjait szülei foglalkozása szerint csoportosítjuk. De ime:

Földműves	10.1%
Munkás	1.5%
Földbirtokos	6.2%
Kisiparos	13.9%
Kereskedő	7.8%
Községi és állami hivatalnok	17.0%
Tanár, tanító	10.3%
Szabad foglalkozású	13.2%
Magánhivatalnok	8.5%
Lelkész	2.3%
Vegyes	8.5%

A fent közölt számok szemléltetően mutatják a kisebbségi magyarok rétegződését. Itt látjuk, hogy a középosztály a legerősebben képviselt.

A rendelkezésünkre álló egyéb statisztikai adatokból érdekesnek tartjuk megemlíteni, hogy egyesületünk tagjai között az egykés szülők 18.6%-kal, a két gyermekesek 36.5%-kal s a három gyermekesek 20.8%-kal vannak képviselve. Sajnos, ezek nagyon is

beszédes számok. Mutatják, hogy az egyke nálunk is erősen terjed. Mindig több és több a kevés gyermekes család. Vannak már itt is falvak, s nemcsak a magyar Baranyában, ahol az átutazó, vig gyermekacaj helyett csak üldögélő aggastyánokkal találkozunk a házak előtt. De ha ez némi borulással is tölti el bennünket, a csüggedés még korai volna. Jövönk olyan lesz, amilyenné magunk építjük.

A magyar főiskolás egyetemi munkásságának legnagyobb eredménye az oklevél-szerzés. Ismerve a kisebbségi diák nagyobb életgondját, ez egyáltalában nem mondható csekélynek. Az oklevelek számáról — sajnos — nagyon hiányos képet adhatunk. Egyetemünkön e tekintetben, nemzetiség szerinti statisztikát egyáltalában nem vezetnek. Meg kell tehát elégednünk az egyesületünk iktatóiból kapott adatokkal. Ezek szerint a zágrebi egyetemen diplomált magyarok száma a következő képet nyújtja:

Katholikus lelkész	75
Jogász	70
Orvos	22
Gyógyszerész	53
Tanár	11
Mérnök	9
Állatorvos	1
Festőművész	2
Zeneművész	5
Szobrász	1

Az elmúlt évek azt bizonyítják, hogy fiatalságunk átérzi kötelességét, s tudja, mivel tartozik népének. Ifjabb tagjaink, a többségi nemzet fiaival versenyezve szerzik oklevelüket. 1937/38-ban például 16-an, 1938/39-ben 18-an végeztek. E szép eredmény a könnyelmű életfelfogás visszaszorításának bizonyítéka. Sajnálatos állapíthatjuk meg azonban, hogy csak egy állatorvosunk van, felsőkereskedelmi vagy gazdasági egyetemet végzett társunk pedig egy sem. Biztató jelenség azonban, hogy az újabb időben fordulat állott be, fiataljaink közül mind többen és többen lépnek ezekre a pályákra is.

A fenti adatok szerint eddig tehát 249 magyar diplomás került ki egyesületünkéből.

Jószívű és a néppel együttérző papra, bátor és becsületes jogászra, önzetlen és lelkiismeretes orvosra, egyszóval főiskolai végzettségű, igazi magyar emberre nagy szükségünk van. Ezekkel az emberekkel háláljuk meg azt a bizalmat, amelyet népünk iskoláztatásukkal nyújtott. Ezeket a fiatalembereket adjuk mi cserébe elárvult népünknek. Testvéreink, szabad foglalkozásuk üzésére, rendszerint szülőföldjüket keresik fel letelepülésre. Állami állásban csak két társunk van. Külföldre elszármazottokról nincs tudomásunk.

Fontosnak tartjuk, hogy tanulmányaink alatt is érintkezésben legyünk népünkkel. Mert hány magyar falu van elzárva minden

magyar betűtől, hány magyar szíve dobban meg egy-egy magyar szó hallatára, s hány magyar ismeri világnagyságainkat? Ezeket csak az tudja, aki kisebbségi életünk egyetlen biztos alapjával, a faluval foglalkozott. Ezért van oly nagy jelentősége nálunk a falukutatásnak. Sajnos, hogy erre irányuló törekvéseinket már előbb nem valósíthattuk meg, s hogy csak a múlt évben kezdhettünk komolyabb munkába. Egyesületünk helyiségeiben azóta nem egy előadás hangzott el a tárgyról, s minden hozzászóló igyekezett a kérdés nagy fontosságát kidomborítani. *Ez tulajdonképen kezdete annak a jövőépítő munkának, mely egyesületünk tagjaira vár a diplomaszerezés után a magyar falvakban.* S főiskolásainknak jól kell beosztani az idejüket, ha tanulmányaikkal s a faluval egyaránt lelkiismeretesen akarnak foglalkozni. Nem is csoda, ha a munka itt-ott hiányos. De az itt szerzett tapasztalatok nélkül társaink mégsem vághatnának neki annak a feladatnak, mely rájuk, mint magyar értelmiségiekre vár. Tudásunk kibővítésében nagy szolgálatot tesznek a birtokunkban levő monográfiák és statisztikák. De még ezeknél is többet ér, hogy összeköttetésbe kerülhetünk oly fajtestvéreinkkel, akikről csak keveset vagy éppen semmit sem tudunk. Valamennyien átérezzük, hogy mennyire szükséges volna szlavóniai, horvátországi és muraközi testvéreinket mielőbb felkeresni, őket könyvekkel ellátni, s így a keresztény nemzeti gondolatot náluk is megerősíteni. Magyarságunk erre kötelez bennünket. Megelégedéssel mondhatjuk, hogy a falukutatás terén az eddigi jelek szerint jó munkát ígérhetünk.

Népünk szeretete s iránta érzett kötelességünk hozott össze bennünket a beográdi magyar egyetemisták »Bóiyai Farkas« egyesületével. Célkitűzéseinkben egy uton haladunk, s ebben a nagy távolság sem akadályoz bennünket. Kapcsolataink egyre szorosabbakká válnak, s egységbeforrásunkat többé mi sem zavarhatja. Tudatában vagyunk azoknak a feladatoknak, melyekre magyar voltunk kötelez, s ez a mindnyájunkat átható tudat csak még szilárdabbá teszi kapcsolatainkat. Csak így küzdhetjük le a kisebbségi sors-teremtette nehézségeket, s csak így biztosíthatjuk népünk jövődjét. Nem verseny, nem egymás föltülmulása a célunk, hanem kötelességeink lelkiismeretes betöltése.

Még sok a tennivaló, — a régi mulasztások is visszavetettek bennünket, — feladatunk tehát nem könnyű, de bizunk a hagyományos magyar összefogásban, mely megpróbáltatások idején összerellette a széthúzókat, s bizunk lankadatlan akaratomban. Ezek segítségével — úgy hisszük — kivezethetjük népünket megpróbáltatásaiból, s megerősíthetjük őt a magyar öntudatban, mely nélkül sorsa a pusztulás, lassu felszívódás a többségi nemzetbe.

L Á Z

*Fehér a világ. Pár téli fenyő
meg pár kopott csuhájú tuja
fricskázza azt a darabka eget
— olyan mint ifjú álmaim kapuja! -
mely vesztegel az ablakom felett.*

*Messze túl, az ablak keretében
a téli erdő kormos zűrzavar,
iderémlik, amint lent, a mélyben
a tél száz jeges hócsigát kavar.*

*Szán suhan el olykor a vidéken,
csengetyűsen: egy idegen élet
fehér útja merre visz? — idézem,
mint hajdan Puskin, mikor csengős trojka
siklott el előtte, s két fiatal lány
hangja titokkal lelkét telebongta...*

*Ó szerelem, ó Puskin, Jesszenin,
ezer csodás, zenélő lenge szín
ködös emlékü, kedves olvasmányok,
idegen életek, idegen világ —
kisiklott bennem a tér és idő —
a láz fényénél most felétek szálltok,
oly reménytelen ködös fényben álltok,
mint a hajnalokon kint a téli fák:
ó életek, szép, szerelmes életek,
életek, rongyos, kisiklott életek —
merre kanyarog el velem az út?
micsoda rossz vidékre tévedek?
Éhes tömegek jönnek a tájon,*

rongyosan jönnek, merev jajsza-
vuk: komor hallgatás s a süket havon
hajtja őket a zsarnok hatalom,
hogy füstölögnek feketén elő!
mögöttük ezer vak ágyútorok,
kényszer és parancs és piszkos erő —
s morog az ágyú — a sereg morog:
mert élet az élet, ha éh, ha rongy
a bér is! S a lelkiismeret vakond-
utain nem hallják, hogy a tépett sereg
rongyban, éhen a havon: emberek!
Egy hívó szó, jel bolyong valahol,
de az ágyúszó csak csahol, csahol!
Ni az erdő! mint nagy égő tárna!
s a némaságra átkozott seregre
sűrűn hull a hamu és a pernye
és sikolyok közt véres árnyékokkal
fordul a kép — —

*A kedves lép halkán a szobámba:
fiam, milyen szép téli alkonyat...
Felébredek s látom, kint az este
a téli erdő vázát keretezve
nagy vörös lepedőt hajtogat...*

Szubotica, 1940 február

DUDÁS KÁLMÁN

Salmi Károly »Hollár sárga«
c. víziójához

BALÁZS G. ÁRPÁD RAJZA

BABITS MIHÁLY: JÓNÁS KÖNYVE

A világháború vége egy haladásban és tévedésekben gazdag, hosszú korszakot rekesztett be, helyet adva egy másiknak, mely soha-nem-tapasztalt irammal vágott neki a világtörténelemnek. Évekbe évtizedek eseményei zsufolódtak, évtizedekbe századokéi. Husz esztendő több változást jegyez fel, mint sok fejezete a históriának. Értékek aranyfedezetüket veszítették, értékmérők régi hitelüket. Dicsőséges zászlókat világ-viharok szaggattak ronggyá, s az ujaknak is ugyanazt a szerepet osztották. Az állandóság megszűnt, a világ egyetlen roppant, bizonytalan hajóvá vált; megkínzott tul-fűtött kazánjai felett céljavesztetten tántorog a mákonnyal tartott emberiség. A végzet újra és újra betölti Ninive sorsát. De a végzetnek mindig voltak menekültjei: a századok »szikrafujói«, hogy ismét lángrollobbantsák — jogaiba iktassák — a szellemet és emberséget.

Ebben a kicserélt, eszményeitől megfosztott, kísérteti világban a költő idegenné vált, otthonát veszítette. Ha nem is adta fel a szellem kicsiny őrtornyait, magábaroskadtan, tehetetlenül szemléli, mint nyomul előre a barbár tulerő, s mint szállja meg sorra a virágzó, emberlakta völgyeket. Amerre végigtekint, mindenhol az igazságtalanság garázdálkodása tűnik elé, inas gyökérzetével elnyomva és megfojtva a nemes növényzetet. Ennyi pusztulás láttára szinte dacosan kiált fel:

Engem nem tudtak eloltani:
élek és itt vagyok, itten!

»Az Isten hős, kicsi, vak gyertyája« még állja a nagy világ-szelek rohamát s a vakarcs »fattyu-viharok szégyen-fuvalmát«, ha meztelen lelke meg-megdidereg is hidegétől. De mi végre e szerep, miért emeli tenyere magasra? — faggatja perlekedve Teremtőjét. Csakhogy ki nem mondja Jónás próféta későbbi szavait:

Mi közöm nékem a világ bűnéhez?
Az én lelkem csak nyugodalmat éhez.
Az Isten gondja és nem az enyém:
senki bajáért nem felelek én.

De a jónási mag már ekkor csirát vet, ha lassu is a növekedése, s évekig eltart, míg csontkemény burkát elhányle. A költő még nem hallja világosan a szólító, sürgető, megkínzó s prédikáló próféta-ságba üldöző hangot, bár a megfogant nyugtalanság már borzongatja. Mégis esztendőkkal való versenyfutásában, kedélye mord dermedtségbe, fagyos tél-hangulatba süpped.

Kopár a táj, melyre látása nyílik, a volt világ süllyedőben, egyetlen hirmondójaként csak ő gunnyaszt az élet tar csucsán, akár egy magános, vén holló, mely évtizedek sirály-sodrában messzi földeket bebarangolt, s fanyar bölcsességében minden beszédre elkedvetlenedett. Ha mégis megszólal, komor jósmadárként, a pusztulás zordon próféciáit károgja.

De nincs hangulat változatlanul, élő nem oly könnyen dermed holttá, kivált, ha Isten parázsát hordozza. A kedélynek is megvan a járása, akár a tengernek, szélnek, viharoknak: amit tegnap nyugalomnak érzett, ma nyugtalanság, amit hidegnek, ma perzsel, amit közömbösnek, ma gyötrelmes, kibírhatatlan. Az évek küllőinek fordultával a kedély is szerepet vált. A végletek helyet cserélnek: Jeremiásból Jónás lesz, az Isten engedelmes és zord pusztulást jóslógató prófétájából: engedetlen, magát megmakacsoló s ezért »a kínoknak eleven süket és forró sötétjébe« hajított próféta. Név, természet, szerep módosulhatott, de a küldetés egy maradt: a próféciák rettentő szavaival verni, paskolni, ostromozni az emberiséget, s századokon, évezredek, évtizezredek, évtizedeken túl is hirdetni, prédikálni az isteni örökégy igazságot. Mindegy, hogy ki cselekszi: Jeremiás-e vagy Jónás, az elküldetett mindkettőt magában hordozza. A próféták végtelenbe menetelő során név nem üthet rést, mindennél szorosabban összefűzi valamennyiöket a megszállottság. Szólíthatják tehát őket bárhogy, a küldetésben egyek maradnak, lehetük egyformán tüzes, szemük egyformán éget, riasztó hangjuk egyformán térdre roskaszt és lángot vet. A kedélyjárásnak lehetnek halálvölgyei, de életbércei árnyékba meritik őket. A szélnek csak csepp parázs kell, hogy tüzkévént nyalábolhasson és lángba borítsa a holt pusztát. A költő és szellem embere leroskadhat, de az olimpiai tűz hívása ismét felrázza, hogy lobogó fáklyát markolva, lihegve, lázasan, megszállottan és maszakadtan, de versenyt fusson az eszeveszetten száguldó esztendőkkal, s a szellem örségváltásán ott legyen. Küldetése elől senki sem menekül, mégha az utolsó percek is állítják a lelkiismeret mikrofónja elé, hogy félig már eldőlvé, behörögje egy nemzet vagy egész világ pusztulását.

Nagy költők alkotásai — Babitséi is — elválaszthatatlanok egymástól. Hangok a hangsorban, sürgőnypóznák egy élet tovafuló országútján. Egyenként más a zugásuk, de összekötő lélekhuza-
luk,

az örökkévalóság morailásában, valamennyiöket összhangba szereli. Jónás könyve is testvéreke a hegyi próféta zordon siralmainak. De mint közelebb eső a Végtelen partjaihoz, sáfárkodásairól összefoglalóbban számot adó. Babits, epikai erezetű lírai önvallomásában, mindezt hiánytalan művészettel vési strófákba.

Jónás könyvének hatása percekig hullámszik az olvasó lelkében. Az élmény nem keres közvetítést, a bírálat késik, a szépségelemzés várat. A hibakereső gáncs nem talál rést, ahová lazító ékét befeszíthetné. A mű zárt, megbonthatatlan, habarcsolása tömören takarja. Az alkotás egy nagy művész érzékeny izléséről, gazdag műhelytudásáról és nem-apadt mesélő kedvről tanuskodik. Képzelete messzi fátylakat lebbent, s az ótestamentumi megnyílt völgykapukon át káprázatos képeket táncoltat elénk. Tankönyvekből magunkba szitt, bibliai hangulat és fűszeres Kelet-varázs kél életre a magásra emelt, százkapus képzelet-városból. A mesetüneményt ügyesen szétszórta és keményen beékelt valóság-képek hozzák közelünkbe, mindenütt az élet serény munkálkodását érzékeltetvén. Akár a vihar leírását vesszük, akár a cethal gyomrában való vergődést, akár a lépcsős tornyu Ninive ábrázolását. Szinte szükségszerűen erezi az egészet Babits megértésből fakadó, enyhe, langy humora. De Jónás könyvének igazi jellegét és teljességét a mindent magával rántó, önmarcangoló és szenvedélyes költői természet adja meg, eltakarítva, ellökve utjából minden feleslegeset, s a szenvedély sodrát gránit-mederbe szorítva. Szinte egyetlen rohanás az egész költemény; a hullámok tülekedését, tolongását még a zsilipkapuknál is érezzük. Nagy bánni-tudás ez a szavakkal! A tömörség meglepetésig fokozódik. Mesterségbeli jártasság, gazdag nyelvi képzelet és érzékeny költői ösztön egyformán hozzájárulnak. S hogy a nagy lírai vallomás még inkább igazodjék a bibliai példázathoz, egy nemesrozsadás, régi magyar bibliai nyelv hangulatát keveri hozzá. A ritkaszip kiállítású könyv méltó a műhöz.

Szirmai Károly

TEGNAP ÉS MA

A háboru utáni évek némely kifejezésünk értelmezésében új konvencionalizmust teremtettek. Egy-egy szó a változott körülményekre jellemző új, viszonylagos értelmet kapott. *A ma, a jövő, a múlt s a békebeli* kifejezések mai jelentése: az utolsó husz év és a háboru előtti idők közti különbséget adja vissza.

A fiatalok beleszülettek ebbe az ideges, bizonytalan világba, amin a XIX. század embere joggal csodálkoznék. Az idősebbek a békebeli kifejezést nem szótárszerűen értelmezik, nekik ez a fogalom *egy letűnt világot* jelent. Egy világot, melynek nem a »háborus« az ellentéte, hanem a »ma.« Az új konvencionalizmus nem a szellemi arisztokráciától származik, hanem az átlagembertől. Joggal állíthatjuk, hogy mindenki szakadékot érez a múlt és jelen között. *A világháboru két különböző kor választófalát.* A jövő történelemtudósai kétségtelenül mint fontos mérföldkövet említik majd, hasonlóan Amerika felfedezéséhez, a reformációhoz és a francia forradalomhoz.

A világháboruval megszűnt a szellemi, politikai, gazdasági és társadalmi értékek egy rendszere, mert nem tudott eleget tenni a fokozódó követelményeknek. Ma új irányokat keresünk, melyek az új adottságok mellett kielégíthetnek bennünket.

Egy meghatározott kor arculatát és légkörét: nemzetközi társadalmi szervezetének és tényleges életmegnyilvánulásainak egymáshoz való viszonya határozza meg.

A XIX. század egyik legjellegzetesebb ismertetőjele — különösen az ötvenes évektől kezdve, — egy nagyarányú fejlődés megindulása. A tudományos eredmények valósággal fejtetőre állították a világot. Felborítottak minden előző számítást, igazolva a leghóbortosabbnak tartott képzelőtehetséget is. Megjelent a gőzhajó, a vasút, a táviró, a távbeszélő, a gépkocsi. Már ismert és újabban megállapított természeti törvények soha nem látott arányban nyertek alkalmazást. Jelentéktelen és új nyersanyagok váltak elsőrendűekké. Új bányák, gyárak, mesterségek keletkeztek. A hatalmas távolságok eltűntek, a nemzetközi értelmiségi és kereskedelmi kapcsolatok fellendülésnek indultak. A világ államainak, egyéneinek, termelőinek, kereskedőinek és fogyasztóinak egymáshoz való viszonya — pár évtized leforgása alatt — nagy változáson ment keresztül. Az új felfedezések minden állam számára nélkülözhetetlenekké váltak. A beszerzések idegen államokból vagy idegen államokon keresztül történnek. Ez lehetővé tette már a háboru előtt

egy kezdetleges politikai és gazdasági élettér kialakulását, mely napjainkban lett nagyjelentőségűvé. Annak ellenére, hogy a haladás a többi századhoz képest aránytalanul nagy — azért hívják a XIX. századot a haladás századának — nem szabad a háború előtti mindennapi életre gyakorolt hatását tulozni, mert az élet rendszerint 20—30 évvel elmarad a tudomány eredményei mögött.

A helyzetkép másik tényezője a háború előtti nemzetközi jogrendszer. A régebbi idők nemzetközi társadalma nem ismert világot átfogó, intézményes jogi vagy politikai szervezetet. Az 1840-es években kezdődő pánamerikai mozgalom a világháború előtt csak helyi jelentőségű kísérletnek számítható. A régi idők rendszere a teljes felségjog elvén épült fel. A »Bellum justum« kora után a nemzetközi társadalom jogilag teljesen atomizálódott. Minden nemzetközi jelentőségű kérdés elintézése a felségjogot gyakorló szerv kizárólagos hatáskörébe tartozott. Nézeteltérés esetén a kérdést csak az erő dönthette el. A felségjogi elv — felmerülő vitás kérdések elintézésénél — nem ismer el egy államhatalom feletti, intézményes szert. E rendszer gyakorlatilag azonban nem érvényesült általánosan. A XIX. század folyamán mindinkább tért hódít a viszályok, békés elintézése. Az angolszász világban a döntőbíráskodás intézménye, az európai földrészen a Szent Szövetség konzerváló egyensúlypolitika felé való hajlása akadályozta meg a gyakori háborukat.

A helyzetkép tehát egyrészt a nagy fellendülésnek induló nemzetközi kapcsolatok kifejlődésének első jeleit mutatja. De az életnek ezzel a sokatigéző tarkaságával szembenállott egy régi s eredetileg sokkal szerényebb igényekhez szabott, társadalmi szabálykódex. Egy jogi »no man's land« keletkezésének a veszélye fenyegetett, mert a fennálló jogrendszer keretein belül történt kísérletek nem keltették azt a reményt, hogy a szabályok követni tudják az eseményeket.

A jognak, vagy általában a társadalmi szabályoknak az a feladatuk, hogy a körülmények által felidézett kérdések megoldását lehetővé tegyék.

A megoldás csak akkor éri el célját, ha a viszonyoknak megfelelő igazságot szolgáltat. Az élet nem állhat meg dogmák miatt. A rendelkezéseknek kell a körülményekhez alkalmazkodniok, s nem fordítva. Ezért elengedhetetlen, hogy a jog az életmegváltozások változásait kövesse. A törvényhozás lényegileg nem lehet tetszésszerű jogalkotás, hanem csak a tényleges társadalmi szükségletek által meghatározott. A feladat az egyes országokon belül aránylag könnyű, mert rendelkezésre áll egy intézményes jogalkotó szerv. A felségjog elvén alapuló nemzetközi rendszer azonban nem ismer olyan intézményt, mely ezt a fontos szerepet betölthetné. Emellett a felségjog lehetőleg csökkenti a már meglevő szabályok teljes érvényesítését is és makacsul védekezik

minden újabb korlátozási kísérlet ellen. Tény az, hogy a szokás-jog nagyobb rugalmasságával követni igyekezett a fejleményeket, de a szabályok érvényét illetőleg kétségek merültek fel. A fennálló nemzetközi jogi keretek a várható társadalmi szükségletek kielégítésére szűnnek bizonyultak.

Idejegyezhetjük azt is, hogy a háboru előtti idők átlagemberének szemében a politika csak a belpolitikai eseményeket jelentette. A diplomácia, a külügyek vezetése, a nemzetközi helyzet alakulása: titokzatos és hozzáférhetetlen valami volt. A nagypolitika nem tartozott a közvélemény elé. (Ha ugyan egyáltalában beszélhetünk mai értelemben vett közvéleményről.) A külpolitika a belügyekre nem gyakorolható nagyobb hatást. Az emberek valahogy el voltak szigetelve a nemzetközi élettől. Az akkor még sokkal lassabban gördülő események nem lehettek nyugtalanító hatással rájuk. Ilyen körülmények között a kereskedelmi és ipari fellendülés: a jólét és biztonság érzetét keltette bennük. De a századforduló körül, az elkövetkező események előjeleként, már érezhetővé vált bizonyos feszültség. Röviden: a XIX. század derekán megindult egy fejlődési folyamat, mely láthatatlanul mindinkább összeütközésbe került a fennálló politikai és jogi rendszerekkel. A világháboru végül is kirobbantotta a válságot.

Ha át akarunk térni az utolsó husz év elemzésére, meg akarjuk érteni a sok politikai sikertelenséget, az utolsó évek általános nyugtalanságát, bizonytalanságát és az erkölcsi értékeknek ebből eredő válságát, azzal a tudattal kell a háboru utáni helyzetkép elemeit vizsgálnunk, hogy a háboru megszakította a társadalmi, gazdasági és jogi élet folytonosságát. Mostani életünk nem a háboruelőttinek egyszerű folytatása, hanem egy egészen új világ, amelybe a világháboru következtében kerültünk.

Egyik legfontosabb tényezője az új viszonyoknak a háboru folytán előállott változás a világ gazdasági életében. A háboru során a hadviselő felek gazdasági erői teljesen a háboru céljait szolgálták. Az összes igényeket azonban nem tudták kielégíteni. A tengerentuli államok termelése a fokozódó kereslet hatása alatt erős fejlődésnek indult. Különös fontosságuk volt itt az amerikai államoknak. Az U. S. A. azelőtt adósa volt Európának, a háboru következtében legnagyobb hitelezője lett. A háboru befejeztével a hadviselő feleknek ismét vissza kellett térniök a békeidőnek megfelelő termelésre. De ezzel a világtermelési kapacitás s a felvevőképesség egyensúlya felbomlott, mert a tengerentuli államok termelését nem lehetett máról-holnapra a békebeli szintre csökkenteni, még ha erre hajlandók is lettek volna. A békeviszonyokhoz képest túlméretezett termelési képesség teljes kihasználása vagy csökkentése pedig egy újabb, megoldásra váró kérdést dobott fel. A politikai problémákkal együttjáró gazdasági nehézségek új politikai és gazdasági irányok kialakulását eredményezték. De mivel

a gazdasági nehézségek megoldását célzó kísérletek sikertelenek maradtak, néhány állam az önellátás biztosításával, magas védővámokkal és pénzügyi büvészmutatványokkal igyekezett helyzetét megszilárdítani.

A túlméretezett termelési képesség volna tehát egyik ismertetőjele a háború utáni világnak, mint a háborús gazdálkodás közvetlen következménye. Másik jellegzetessége: az új viszonyokhoz mért új politikai és jogi keretek keresése.

Az új politikai és jogi rendszer lényeges elméleti eltéréseket mutatott a háború előttivel szemben. A régi atomizált politikai és jogi rend helyébe egy intézményes nemzetközi társadalmi rend lépett volna. A népszövetség alapokmányának elemzése és az első évek gyakorlata: a felségjogok jelentős korlátozását mutatta. Az új rendszer bizonyos mértékű visszatérés a »Bellum justum« elveihez. *Ezt bizonyítja az is, hogy a semlegesség elvben ismeretlen fogalom lett.* A népszövetségi tagságot feltételekhez kötötték. Kévszámúval azt állíthatjuk, hogy elméletileg a népszövetséget az igazság véd- és dacsövetségének szánták. Azonkívül, hogy a népszövetség a világársadalomnak politikai és jogi szervezetet biztosított, még egy fontos sajátásával különbözött a háborúelőtti nemzetközi társadalmi rendtől. A genfi intézménynek volt egy fontos alkotmányjogi feladatköre is.

Ha a kormányzás és a törvényhozás lényegét és az ezeket el látó szerveket a társadalmi szükség és a tárgyi valóság kifejezőinek tekintjük — figyelmen kívül hagyva természetesen a tételesjogi alakításokat. — akkor a békeértekezletet egy kezdetleges, de tényleges hatalmat gyakorló kormánynak kell tekintenünk, melynek némely szerve törvényhozói, illetőleg törvényt megállapító tiszteket is betöltött. Ha pedig a népszövetségi közgyűlés és tanács kezdeti működését vizsgáljuk, egy elemi törvényhozás és kormányzás jeleit fedezhetjük fel benne. Az alapokmány maga: az alkotmány szerepét látszott betölteni. Az alapokmány szövegezői elméletben megállapítottak bizonyos törvényhozói és módosítói hatáskört, midőn a XIX. szakaszt, — mely lényegileg kiegészítője a XI. szakasznak — az alapokmányba beillesztették.

Az alapokmány értelmében kötelező lett volna a viszályok békés elintézése, vagy legalább is az összes rendelkezésre álló békés eszközöknek az igénybevétele.

Ebből a rövid ismertetésből kitűnik, hogy a háború utánra tervezett nemzetközi társadalmi rend nagy eltérést mutat a háború előttről.

A gyakorlat azonban sajnos távolról sem használta ki teljes mértékben a szabályokban rejlő lehetőségeket. Az új intézmény első éveit remélni lehetett, hogy szervezetével képes lesz az államok egymáshoz való viszonyát a politikai és jogi légkört úgy átfőrmálni, hogy a jövőben biztonságosabb feltételek mellett foly-

hat a haladást és békét szolgáló munka. Az a szellem azonban, mely az elméletet a gyakorlatban alkalmazta, a népszövetség teljes kudarcát idézte elő. A genfi intézmény nem a béke, a haladás és a méltányos igazság otthona lett, mint sokan hitték és remélték, hanem bizalmatlankodó és egymás ellen áskálódó hatalmak megbizottjainak találkozóhelye. Némely állam a népszövetséget csak meglévő hatalmi helyzete biztosítására kívánta felhasználni, mások viszont képzelt vagy tényleges sérelmeik megvizsgálását és orvoslását vélték általa elérni. Általában azt állíthatjuk, hogy mindenki csak jogait emlegette, s közben teljesen megfeledkezett kötelességeiről. Igaz, hogy az alapokmánnyal a tagok felségjogaik jelentékeny megszigorítását is aláírták, de a valóságban felségjogaikat még a háborúelőttinél is nagyobb mértékben gyakorolták. Tulzás nélkül mondhatjuk, hogy az államoknak egymástól való függése, azaz a felségjogok háttérbe szorítása a háborút megelőző 15–20 évben sokkal érzhetőbb volt, mint a háborút követő két évtized alatt. Az üléstermek a modern politikai miszticizmus s torz jogi érvelések szülőhelyei és hirdető-központjai lettek.

Némely államnak azon törekvése, hogy a népszövetség követelményeinek megfelelően új alapokra helyezkedjék, nem találkozott kellő megértéssel. Majdnem egy egész évtized lojális politikai erőfeszítései teljesen eredménytelenek maradtak. Nehéz megmondani, hogy rosszakaratu bosszuvágyról van-e szó, vagy pedig a régi, márkás demokráciák ösztönszerű idegenkedése és bizalmatlansága kényszerítette-e rá a győztes hatalmakat a parvenüvel szemben a merev politikára. De akármilyen is volt ennek a meg nem bocsátható magatartásnak az oka, annyi bizonyos, hogy a jóvátételek és a Ruhr-vidékkel kapcsolatos kérdések során tanúsított viselkedés nagyon elősegítette az új politikai eszmék érvényrejutását. Az érdekelt államokban a demokratikus rendszer által elért negatív külpolitikai eredmények azt a meggyőződést keltették, hogy a demokratikus államrend körülményes és lassu mozgása, korlátozott cselekvési szabadsága, nemcsak bizalomkeltésre nem alkalmas, hanem még politikai eredmények elérésére sem. A demokráciák sokkal nagyobb árat fizetnek ma azért, amit 10–12 évvel ezelőtt kevés jóhiszeműséggel és több bizalommal valószínűleg elértek volna.

A viszályok békés elintézésének során a népszövetség irányítói egész sorát követték el a visszaéléseknek. Az alapokmány elvben elfogadta a viszályok békés elintézésének elvét, de nem biztosította a jogi természetű kérdések megoldását, hanem csak lehetővé tette. Így a jogi viták nagyrésze a kétségtelenül politikai jellegű népszövetségi tanács előtt nyert »befejezést«. A politikai természetű megoldás azonban mindig alkudozás, egyezkedés, tehát végleges megoldást nem hozhat. Az így elintézett kérdések előbb-utóbb rendszerint újból felmerülnek. Ilyen eljárás természetesen

nagyon kedvezett a nagyhatalmaknak, mert döntő fölényrel uralkodtak a tanácsban. *A kellemetlen ügyeket (mint pl. az optánsper) könnyen el lehetett sikkasztani, és semmitmondó vagy kedvező megoldást kicsikarni.*

Az eddigi törekvések eredménytelenségét már láttuk. A kollektív biztonsági rendszert a Kellog-egyezmény sem tudta megerősíteni. A regionális szerződésekkel vagy a kétoldali megállapodásokkal történt kísérletezések sem jártak sikerrel. A mai körülményeknek, főleg pedig a mai politikai mentalitásnak megfelelő nemzetközi társadalmi kereteket még nem találtuk meg.

De az átlagembernél is érezhető mai lelkiállapotnak nem egyedül az említett események az okai. Vissza kell térnünk a nemzetközi élet minden terén megnyilvánuló fellendülésre. A háború előtti haladás igazi nagy következményei csak most mutatkoznak teljes mértékben. A technika mai előrehaladása mellett az események sokkal gyorsabban peregnek, mint valamikor. A klasszikus jogállam fogalmának megfelelő államszerkezet a legjobb akarat mellett sem képes követni a váratlan eseményeket. Így az állam belső tevékenysége is változáson megy keresztül. Hogy a várható eseményeket kellő gyorsasággal lehessen kivédeni, a kormányok kénytelenek rendkívüli meghatalmazást is igénybevenni. Lassan elhalványul az alkotmány, a törvény s a rendelet között megérvő elméleti különbség. Ez a klasszikus jogállamban fel nem tételezhető jogi bizonytalansághoz vezet. A mai ember minden tekintetben bizonytalan jövő előtt áll. Egész életünk tele van egymást keresztező eseményekkel, ellentmondásokkal, meglepetésekkel. Az egykor alig fontos közvélemény ma elhatározó jelentőségű. A mai polgár nincs úgy elzárva a világpolitika eseményeitől, mint csak pár évtized előtt is. A világpolitika napról-napra változó helyzete s az események kiszámíthatatlan politikai és gazdasági következményei, valamint a belső jogbiztonságban megrendült hit: általános idegességet és bizonytalanságerzetet kelt. A mindennapi élet elvesztette egykori nyugodt kerékvágását. A politikai, gazdasági és erkölcsi világrend válságba került.

Állandó problémák gyötörnek bennünket. Az a benyomásunk, hogy szünet nélkül válaszuton járunk. Mai bizonytalanná vált életünkben nagy nehézségekkel kell megküzdenuünk. Hiányzik a kellő útmutatás, támaszpont és egységmérték, melynek segítségével életünk változott gazdasági és erkölcsi viszonyaiban eligazodhatnánk. Lekötnek bennünket a mindennap torlódo eseményei, de az eseményeket mozgató rugók kevésbbé csábítanak. A nehézségek, amelyekkel szembe kell néznünk, lényegileg talán nem is újak, talán csak új alakban jelentkeznek. Ezek is valószínűleg csak az emberi természet és az emberi társadalom összeütközésének a kifejezői, melyek civilizációnk történelmének állandó háttérét adják.

Magának a népszövetségnek létesítése, a kollektív és regioná-

A KENYÉR BIBLIÁJA

Anton Zischka az európai írásnak új formáját adja. A gazdasági kérdésekben ő írta az első félig regény, félig riport, félig tudományos kutató műveket. Ha összehasonlításnak lehetne helye, talán John Guntherrel lehetne egybevetni. Csak más sikon. Az egyik inkább a napi történetek félig tudományos, félig regényszerű krónikása, a másik a nagy gazdasági összefüggések kutatója. Anton Zischkának, tudomásunk szerint, eddig csak egy munkáját fordították magyarra: a gyapot regényét, de a gyapot regénye után írt kőolajról szóló művével s legújabb könyvével, a kenyér regényével, valóságos trilógia alakult ki. Ezt az utolsót még nem fordították le magyarra. De a fordításra vállalkozó bátran ezt a címet adhatná: A kenyér regénye. A német cím (a könyv Wilhelm Goldman kiadásában, Leipzigben jelent meg): Brot für 2 Milliarden Menschen.

Furcsa könyv. Az író végigvezet a kenyér minden harcán és az ember minden kenyérteremtő küzdelmén. Kenyér nemcsak az igazi kenyér; a hus, a főzelék, a banán, a sertés, a burgonya mind az. Ezért dolgozik az ember! Zischka szerint minden azért történik, mert az embernek enni kell. Utakat azért építenek, hogy táplálékot szállíthassanak; gyarmatokat azért alapítanak, hogy tengerjáró hajósok vitamindus ételeket kaphassanak; országok azért hullanak forradalmak és lázadások örvényeibe, mert vagy kevés a kenyér, vagy sok a haszon a kenyéren...

Néha ijesztő ezeket a nagyon tárgyilagos adatokat egymás után sorbavenni. Trösztök, rablótársaságok fosztogatják az egész világot, hogy a kenyérrel uzsoráskodhassanak. Zischka számadatokkal bizonyítja, hogy Latin-Amerikának némely országa teljesen egyetlen amerikai tröszt tulajdonává vált, mert a tröszt megszerezte a termelési eszközöket, kezében tartja a forgalmat és hatalmával ráfekszik az állami gépezetre. Csodálatos, egészen egyszerű és mégis titokzatos dolgokat tanulunk meg ebből a könyvből. A kukorica olyan hatalom, mint a szén. A burgonya többet használt az emberiségnek, mint ezer hadvezér. Zischka azt

mondja, hogy egyetlen szobor van a világon, amelyet az érdemnek, az igazi érdemnek emeltek. Ez Németországban áll, és sir Francis Draket, kalózháboruk hőjét ábrázolja, világok ellen törő hódítót, az angol hatalom egyik megalapítóját. Azért állították neki ezt a szobrot, mert ő hozta a burgonyát Európába. A többi, azzal amit csinált, semmi ahhoz a nagy érdeméhez képest, hogy ő a szegény ember kenyerét, a burgonyát ajándékozta Európának.

Rengeteget lehet ebből a könyvből tanulni. De a legérdekesebb olvasnivaló nem az, amit adatokban halmoz össze az író, és nem az a leginkább megkapó, hogy ezt a látszólag száraz anyagot mennyi művészettel, formaérzéssel és drámaisággal tudja feldolgozni, hanem az a külön studium, amelyet Zischkának éppen ez a könyve nyújt. Anton Zischka éppugy, mint nagyon sok más német író — akár Fruthwängler és annyi más német művész. — átment a nagy változás tüzein. Ez népszerűen megírott nagyon érdekes, tudományos könyv, amely néha olyan izgalmas, mint egy regény, s néha annyira fordulatos, mint egy tökéletes riport, a nemzeti szocializmus lelki átváltoztató hatásainak is tükörképe. Anton Zischka, aki a liberalizmus tudományos szemléletének a neveltje, a német tervgazdálkodást állítja oda mintaképül a világnak. Itt az olvasó azután csakugyan újszerű megfigyeléseket tehet. Ugy, ahogy a kalácsban egy-egy mazsolaszem az izesítő, azokat a fejezeteket, amelyek bármiféle vonatkozásba kerülnek a német gazdálkodási rendszerrel, a nemzeti szocializmus szólamtára izesíti. Mintha az író mazsolaszemeket szórt volna a kalácsba. Meggyőződésből? Tudatosan? Parancsra? Opportunitásból, vagy éppen szükséges óvatosságból? Mindenki, aki elolvassa ezt az érdekes könyvet, megformálhatja az ítéletét.

Ha másért nem, a nemzeti szocializmusnak irodalmi átértékelő és átalakító hatásainak tanulmányozására is érdemes volt ezt a könyvet elolvasni.

Havas Károly

M I L A N R A K I C S

A költő, aki tavaly, száznál jóval kevesebb verse után elment és halhatatlanná vált, költői pályafutását már tíz évvel ezelőtt befejezte. Akkor írta meg a »Bucsudalt« (»Oprostajna peszma«), amely — mint első versétől az utolsóig valamennyi — szellemi valójának, lelke legbensőbb titkainak és az alkotóereje génuszához vezető központi élménynek művészi hitvallása, annak a szigorúan fegyelmezett lírai alkotásnak tiszta öntudata volt, amelyben a lélek és az értelem a külső tapasztalás világa előtt is csak a belső hangra figyelt.

Külsőségekben egyszerű életének kiemelkedő állomásai azt a természetes fejlődést tükrözték vissza, ami a kis Szerbiában indult intellektuelleket a nagy Jugoszlávia alkotó, reprezentáló szellemeinek sorába emelte. A szellemet és a megismerést a szülői ház környezete adta. Atyja, Mita Rakics a francia irodalom olthatatlan rajongója és több regényremek fordításán kívül Hugo »Nyomorultak«-jának tökéletes szerb átültetésével, korának irodalmában ismert lett. Gj. Milan Milicsevic a múlt század derekának történelmi és pedagógiai írója, aki vagy száz eredeti munkával gazdagította nemzetét, anyai ágon nagyapja volt és a könyv megbecsülése, a kéziratok fölé hajoló, elmélyülő, tépelődő munkás-író iránti alázatos tisztelet fiatal lelkébe már korán bevésozott. A kézirat, mint valami szent papír, aggodalommal, felelősségérzettel, a benső életnek földöntúli megsejtésével töltötte el és a lélekkutató bizonyára ebben a korán ébredő tiszteletben meg is találta annak a félvealkotásnak tudatalatti gyökereit, amelyek Rakicsot a legmagasabb költői ideálokkal gazdag lírikust, a legkevesebb dalu szerb költők közé vezették. Beográdi gyermek volt. 1876-ban született, a mai neonfényes, modern Knez Mihajlo ucca egy már régen elhordott ódon házacskájában. Az ősi Kalemegdan véráztatta talajából kivirágzott parkja, Európának ez az évszázados történelmi színhelye, a Duna-Száva összefolyásánál elterülő pannón-sikságra táruló sumadijai erdős lankák és az Avala-hegy büszke látványa voltak első, táji impressziói. Ennek a szépséges tájkeretnek öntudatos érzéséből keletkeztek azok az apró, érzékeny kísérletek, amelyek a beográdi II. gymnasium kisdíákját, Bogdan Popovicznak, a nagy irodalomtörténésznek és Cvijicsnek, a világhírű balkanologusnak egykori tanítványát, irodalmi alkotásra ösztönözték. Később filozófiát, majd jogot tanul. Tanulmányait 1899-1902 között Párisban folytatja. A francia szellem iránti hódolat — apai örökség — élete eltéphetetlen kísérőjévé válik. A korlátlan szabadság levegője, a francia szellemnek fénné váló csucsai, az esprit és a történelem

lélektani magyarázata az örök latinság felé terelik. Ebből ivódik lelkébe költői nagyságának leglényegesebb tulajdonsága: a clarté. (Világosság.) Ezt a francia hatást nem is tudta volna kikerülni akkor sem, ha sohasem jár a Madelaine korinthusi oszlopainak árnyékában vagy sohasem ül a századeleji párisi omnibuszok levegős emeletén, amelyek a nagy Boulevard nyüzsgő tömegei között dőcögtek. Rakics maga mondja: »Jól ismertem a francia irodalmat. Tizenötéves koromban már a romantikusokat olvastam és évek hosszú során át Victor Hugo minden versét kívülről szavalgattam. A Nemzeti Könyvtár feljegyzései igazolhatnák, hogy én voltam az első, aki Hugo művet kölcsönzött. Lamartinet kevésbé szerettem, de Musset-ért rajongtam. Gautier első verseit, a parnasszistákat sokat olvastam és ifjúságom legbizarrabb költőjének, Albert Samain-nak borongása mélyen meghatott.« Páris után bankhivatalnok lett és »száraz szilvát meg lekvárt« adott el. Onnan állami szolgálatba lépett és rövidtartamu vámkenezőség után, a külügyminisztériumba jut. Első állomása a török uralom alatti Pristina, ahol az elnyomott szerb nép felszabadításának gondolata foglalkoztatja. A tragikus multu koszovói mező közelségében, érzelmes lirájának bimbózása a haza és a nép iránti csodálat dus vegetációjába szökken. Mint nagyszerű elődei: Byron és Petőfi, készül a háborúra, hogy nemzete felszabadulásáért, ha kell, életét is adja: »Žnajući sta daje i zasto daje.« (Tudva, hogy mit ad és miért ad) Vojvoda Vuk felkelő csapataihoz csatlakozik és köztük van a véres összecsapásoknál is. A rajongó, álmodozó költő, szerb népének pazar, ui hajtása, aki a nyelv évezredes kincsestárából új drágaköveket ötvöz tündöklő formába, hegyi utak, sötétlő örvények tábornüzénél üi és mint »csetnik«, elsőnek vonul be abba a felszabadított Pristinába, ahol azelőtt konzul volt. A világháboru utáni diplomáciai pályájának egyes állomásai: Bukarest, az északi államok, Szófia és végül Róma. Élete utolsó éveit súlyos betegen külföldi szanatóriumokban tölti. 1938 telén külföldről hazatér és Zágrebben meghal. Beogradban temették el. Kora ifjúságának kedvelt helyén a Kalemegdan bejáratánál már szobra van. Roszandics mester remeke.

Kevés dalu költő volt. Amikor mintegy tíz évvel ezelőtt bucsudalát megírta, olyanféle hangok is hallatszottak, hogy egy élet mély és igazi költészetétől nem lehet elbucuszni. Amíg a költő él, ég és föld, tudás és szépség, munka és pihenés, mind szívhez szóló költői motívumok, amelyeket kikerülni nem lehet és nem szabad. Ezeknek a hangoknak és a bucsuzó költő fájdalmas hangulatát zavaró ünnepontásnak nem volt igazuk. Rakicsnak az írás, a szemlélődés iránti aggályos tisztelete: vívódás. Vágyódás a zárt és szigorúan egységes gondolat után, vágy az érzésnek monumentalitása felé, ami a maradandó, nagy gondolatot lényének megfelelő, egységes formában örökíti majd meg. Amennyire monumentális az egyiptomi piramis vagy a Gioconda mosolya, olyan nagyszerű lehet a költői gondolat is, ha benne kifejezésre jut az életnek és a

halálnak az a törvényszerűsége, ami alázattal tölt el bennünket. A századfordulón, amikor Rakics költészete öntudatot és életcélt nyert, a letűnt század alkonyából új kor derengése várt az emberre. A letűnt kor, a mindennél nagyobbra törő hős kultuszának vetett véget és a kor Jeremiásai: Schopenhauer, Nietzsche, majd Tolsztoj is elhallgattak. Az elmék nagyratörését, a kor teremő készségét a halál zárta le és a halál gondolata erősebb volt, mint valaha. Ebből a gondolatvilágból tör fel Milan Rakics költészete, minden idők szerb lirizmusának érzékfőlötti pesszimizmusa. Ez a pesszimizmus, amely költészete indulásában és végső lezárásában egyformán a legfőbb kitevő, látszólag ugyanabból a forrásból buzog, mint a Schopenhaueré. Érzelmi pesszimizmus ugyan, de elme, értelem alakította és itatta át. A pesszimizmus a szerb líra leghatásosabb eszköze. Koszovo tragédiája sir fel belőle és a szerb népdaloknak az a trochausokra nyújtott architektonikája, sokszor litánia-formája, amely a népdalt és a templomi éneket annyira rokonhatásúvá teszi. Fájdalmas és siró költő volt Radicevics is, komoly tekintet a végtelen felé fordította és a nagy Njegosnak földöntúli élet utáni vágyódása, Jaksics önmarcangolása, vagy »az átkozott költő«-nek Petkovics-Disznak nyöszörgése a töprengő, szemlélődő lelkeknek a fájdalom tudatára való ébredése. Milan Rakics pesszimizmusa más. A huszadik század kezdeti éveiben a modern ember gondolkodása még tartalommal telítődött meg és a tülekedő életnek, a nagy háborúnak üressége csak később dermedt a lelkekre. A Rakics indulásakor jelentkező pesszimizmusnak tehát nincs külső eredője. Pesszimizmusa csalódottságból származik, abból, hogy költői képzelete nem talált módot belső, lelki világának a külső dolgokkal való összeegyeztetésére. A racionális világképpel szemben, minden apróságból az irracionális ütközik ki és költői látása ezzel a racionálisba ojtott irracionalitással nem tud megbékülni. A való világtól való elkülönülése is egyre elmélyült. Erkölcsi érzékének egyre finomodó tisztaságában, a történelmi fejlődés vizsgálgatásával, mindinkább közelebb ér a pesszimizmushoz, a csalódás feletti lírai megnyilatkozáshoz, holott olyan csalódások, amelyek egész élete ízét megkeseríthették volna, sohasem érték. A fatalizmusnak vagy a buddhizmus alaptanából kicsendülő önvigasztalásnak látomását mindig kikerüli. Költészetének legfőbb szimbóluma a Halál lesz, a halál, ez az »Öreg Hóhér«, aki elől hiába bujkálunk, mégis sorbanállva várjuk, mikor jön értünk? A mulandóságot, a végzetet a Halál szimbolizálja és a szellem nyugtalanságát is a reá való vonatkozások befolyásolják. Hogy mégsem metafizikus és a lappangó, félelmetes erőket nem ismeri, azt épen a »Bucsuének« igazolja. — Csodás életek, igaz emberek, gazdag szellemek távoztak el nyomorult világunkból, mondja a költő. Égi jelenségekhez hasonlóak és életünk értelme, céljai voltak ők, akik nélkül világunk nyomorult sivatag lett volna. S ime, drága Asszonyom, míg sivár sir fedi őket, mi, mintha mi sem történne, kicsinyességekkel bibelődünk. —

Milan Rakics pesszimizmusa azonban nem tud belenyugodni abba, hogy a halállal minden megszűnjön. Kétségbeesetten küzd a tudatos gondolat ellen, hogy életünk egyetlen formája: a mai világ. Látja a felismerést, a világgép színes hazugságait és már Isten után kiáltana. Nem ér el hozzá. Lelkébe mélyed és gondolatainak világából próbálja megformálni. De hiába minden tépelődés, önmarcangoló, keserű keresés. Hiányzik belőle a hazugság, az önámító optimizmus. Fekete látomásaiból feleségéhez menekül. »Nyujtsd ajkad. Tedd lehetővé, hogy feledhessem az életet és mindenütt csak jószágot, szerencsét láthassak.« Ez sem hoz megnyugvást. Az a kétségbeesett gondolat, hogy a halállal minden elenyészik, szinte buskomorságig érő lelki válsággá mélyül és »felsikolt, mint a hasztalan ellenállás után homlokodon talált bika, amint forrón és sűrűfeketén ömlő vére helyére rogyan.« Ez az önanalízisig jutott pesszimista-gondolati líra, méltósággal viselt melankóliájának borongós kifejezése. A legvégső kérdés előtti megfjeithetlenségben sem mond le a lélek és az értelem méltóságáról. Nem osztja a spinozait, hogy minden bánat egy újabb kapu, ami csekélyebb tökéletességbe visz. Inkább megpróbál ellentállni, elmerülni abba a színes, szép semmibe, amit a Természet fog keretbe. Pesszimizmusa-nak a természet a legfőbb csillapítója. Ritka és sajátos költői ihlete a természetben kiegyenesedik, szemlélődő lesz és arra használ, hogy jobban megértse a végétet.

*»Köd üli ma drágám, a messzi rónát,
Harangszó sir, távolról libegőn,
s a gyászos föld felett a levegőn
megérezni a napok fojtott buját
Köd üli ma drágám, a messzi rónát.«*

A Természet így tereli el a lelki küzdelemtől, az Istenkeresés hívó tépelődésétől és a pogány ihlettől. Ő a »poeta doctus«, aki mindent kifejező tizenegyes és tizenkettes sorainak világába zárkózik. Lelkirokonságban a parnasszienekkel, a tárgyi költészet ihlett Leconte de Lisle-jével, az ész és a szív harcában megnemese-dett Sully Prudhomme-al, lényeggé váló költői formájának tudatos anyagával a mindent egybeölelő természetre gondol, amelyre szüksége van. Fájdalmát és szkepticizmusát hűsíti vele. Pantheista soha sem lesz, mint ahogy a természet szépsége sem teszi optimis-tává. A legújabbkori szerb lírában ő a legkevésbé pantheista és Aleksza Santics költészetének az a nagy célja, hogy elnehezülő szíve minden érzését, értelmi lázadásának minden hevülését a természet képeibe oltsa, (gondoljunk az »Ősz« és az »Este a partnál« című verseire) Rakicsról leperreg. Független a világ külső hatásától és független a természettel szemben is. Egy puha árnyék, egy színes felhő, a sárga hold sápadt fénye nem éltik rabul s ha alkalmasak is arra, hogy egy-egy versébe belopódzva, az impresszionista költészettel és a modern szimbolizmussal összeforrt nyelv-

nek finomságába, simulékony hajlékonyságába beolvadjanak, nem hagyja magát elkápráztatni. A világ csak az ismert régi kinzótér és az ismeretlen Daemon, az öreg Hóhér értelem nélkül kinez tovább bennünket. Már-már az önkényes halál gondolata kísérti és a hideg golyó minden tépelődéstől megváltaná. De a »Hajnalhasadás« ielsíró, őszinte pátoszában önmagát itéli el az életre: »A nagy szenvedésben érj fel az Élethez. A tiszta fájdalom tüzeiben edződj.« Ugyanezt a gondolatot a »Kinpado« című legszebb, szinte saját bölcséletét szigorúan megformáló verse már keményebben fogja meg: »Üss és kinlódj. Fogd szorosabbra. De tudd meg, hogy ajkadat a könyörgésnek vagy sirásnak egy töredező hangja sem hagyhatja el. Üss és kinlódj. Fogd szorosabbra. De amig körülöttem gyermekek, asszonyok, emberek nyomora sir és rabszolgamódra térdelve lamentálnak, addig átkaik és jajjaik felett szellemem, mint büszke sirály a messze táguló tengeren a magasba emelkedik.«

Pessimisztikus tépelődésű gondolati lírájának valóságos antipódusa: hazafias költészete. Tulajdonképen nem is hazafias költészet, inkább a nemzeteszme tudatossá vált kifejezése. A még török Délszerbiában élő szerb konzul küzködik bennük az önmaga és életcélja felismeréséért és ez a küzdelem addig tart, amíg Koszovo ujra szerb lesz. Ennek az eljövő szabadságharcnak szellemében azonban nincs semmi a hisztoricizmusból vagy a romantizmusból. Nosztalgia van bennük és a klasszicizmusig érő nemes pátosz, az a szívós és csodálatos népi erő, ami a Koszovo említésére minden egyszerű szerb lélekben az érzelmek hullámmáadását, az ősi küzdelmek megújulását idézi. Valami különös és izgalmas van abban, hogy a lélek mélyére, az élet értelmetlenségére látó költő a Koszovo-ciklusban — a mindössze néhány verset tizenöt év alatt írta — az apotheosisig emelkedik és az érzelmek szabadságával, az értelem lázadásával szemben, a »Na Gazi Mestanu«-ban a legtisztább szerb génuszt énekli. »Ha majd eljön az utolsó ütközet, régi dicsőségünk fényéhez hűen, életemet adom érted ó Hazám! Mert tudni fogom, hogy én adom és miért adom!« Művészetes, természetes formaszeretete, a legfelsőbb művészi akaratra való törekvése... mind eltörpül egyszerű ritmusu verse mellett és a máskor hangtalan énekhez, a lélek belső zenéjéhez hasonló dalaitól a szabadság, a harc, a forradalom nagy költőiig ér. Csakhogy a szabadságnak ez költője művész is és a művész tökéletes eszközeivel énekli a nép harcát, azét a népet, amelyet nagyoknak, erősnek, szabadnak akar látni. Rakics hazafias líráját természetesen kora politikai eseményei is hajlították, formálták. A »Jefimia« a koszovo-utáni időket, a harcban elesett despota kólostorba vonult özvegyének tragédiáját a jelenkor szerb népének megpróbáltatásával köti össze s amikor azt mondja, hogy: »svetlosti nema na vidiku celom« — ez égen a fénynek legkisebb jele sem mutatkozik — a boszniai annexióval elveszettnek látszó egyesülésre gondol, mint ahogy az »Elhagyott templomban« is:

*»Véres vámpiroknak erre vezet utja,
Krisztus egyedül van, csüggedt karját nyújtja:
Várja a hiveket, hüen és hiába.«*

a szerb nép nemzeti tragédiájának örökké égő nagy szimbolumát látja. Monumentális és nagyszerű ez a koszovói ciklus. Valóban a legmagasabbrendű emberi, nemzeti költészet őszinte megnyilatkozása. A történelmi anyag, amiből versei legtöbbször, így például a gracsanikai öreg, megcsönkített freskóról írottat — a »Szimonidá«-t — kifejti és tájakat, régi kolostorokat, öreg, megfeketedett ikónokat harmonikus tömörségbe forraszt, abban a régi legendáknak remegő finomsága, lélekhez simuló hangja muzsikál, olyan zengzetesen fenkölt, szinte biblikus szerb nyelvezettel, amilyennel sem a költő más verseiben, sem a legharmónikusabban és legművészebben díszes költői nyelvet éneklő Ducsicsnál is alig találkozunk. Ettől a zengzetes és nemesveretű nyelvezettől a tiráda olcsó hatása valóban messzeesik és a költő, aki népe végzetét, nemzete etoszát úgy zárta lelkébe, mint a hellén lírikusoktól a modern szimbolizmusig minden igazi költő, nem tagadhatta meg a fegyvert sem. A harcolni akarásnak tiszta vágya fűti át verseit és amint a harcos nép győz és a török járom alól Délszerbiát felszabadítja, úgy diadalmaskodik a költő is és ér be abba a magaslatos nagy lírába, amely a világháború utáni költészet zilált, nyugtalan versformáit elkerülve, az örökkévalósággal jut szomszédságba.

Szerelmi lírája a lelkileg emelkedett, tiszta ember vágyait, panaszait csendíti meg. Legszebb szerelmi versei onnan nyerik közvetlenségüket, hogy az asszonynak, a Drágának írja. A Nő, akit simogat és csókol, a feledést hozza, a finomizlésű, tépett idegrendszerű férfinak azt az erotizmusát, amely a mosolyban, a szerelmi játékokban az átélt pillanatok extázisos, részegítő italát nyújtja. A lélek elindul a Nő felé:

*»Add a szádat, adj titkos hitet nekem,
hogy feledjem éltünk elmúlását,
Jóság, vigáság mindig ölelgesse
S kérem Budha hűvös nirvánáját!
Add a szádat, adj titkos hitet nekem.«*

Minden szerelmi versében ott van a fájdalmas »hiába«-érzésnek dacos, visszasíró gesztusa, a halálérzésnek az a tragikumja, amely a korlátatlan szerelmi mámorban sem tud boldogsággá felolvadni, de a felismerésen átvezető heroikus életutat még sem kerüli ki. Megadja magát az Életnek, az Asszonynak, a materiális varázsnak, a szemeknek, amelyek könyörületességre intenek, vágyakat nyújtanak. Minden szerelmi verse levél, vallomás, amely a pokol borzalmát és a paradicsom idilljét üdvözíti. Ezekben a tragikusra hangolt, de minden érzélgősség nélküli tiszta és

nem buja szerelmes versekben sok van a galantériából, az iróniával való kacér játékból és a parnassienbe ojtott klasszicizmusnak abból a hőenergiájából, amely lázas és lefojtott alakjában is kemény férfias szellemre mutat. A gyengéd érzésekkel kapcsolódó önző szerelem, a hedonizmust és az aszkétizmust egyaránt megvető rakicsi szerelmi költészetnek jellegzetes vonása és sokban sejteti a későbbi Mestert, aki alanyi szemlélettől megtisztultan, szerelemmel betelve, egyre inkább tárgyilagossá válik, hogy a benne élő világot már a tulvilág fényében tükrözze.

Minden versnek stílusát a benne materializálódott élmény és az anyagot formáló kép közötti viszony határozza meg. Rakics költészetében ez a viszony két típust mutat. Az egyiknek élményanyagát a mindennapi életen tuelmelkedő érzéki erő és festői hajlandóság adja meg, míg a másikat az empirikus életnek az a mélyebb élménye, amely ha sokszor bizarr is, de a legtisztábban objektívvált élet-halál látomásokra döbben. Az első típusu versekkel a költő nem tud betelni. A szerelmi játék: mámor, mulandó kicsinyesség. Aki a mindenség ölelését és a Halál szorítását várja, nem tud felolvadni azokban a szenzibilis ölelésekben, amelyek a nap minden percében, mindenütt és mindenkiél megtörténhetnek. Az élet mélyebb élményére mutató másik típusu versei, a létnek és a halálnak folytonos elemzése a magánya fájdalomából és örökös spleenjéből fakadnak. A költői magatartás, amit Rakics vállalt, nem tud betelni a hétköznapi apró szenvedéseivel és az én tragikusra hangolt pózaival. Ifjúságának fájdalmas felismerése, pontosan kitapintható művészgöggje arra ösztönzi, hogy ezt a fájdalmat új és ismeretlen formában fejezze ki. Élete és költészete így lesz keresés, embereken, dolgokon keresztül az ismeretlen felé vágyakozás, a mulandóságon való örök töprengés.

Ennek a kétféle típusu, egymástól látszólagosan elhajló, de a teljes oeuvreben szervesen összeérő lírának gondos és kristályos formára volt szüksége. A szerb lírikusok között Rakics úgy tűnik fel, mint a tökéletes, a finom és nemes formaművész. Ha gondolati lírájában és extázisos szerelmében sok van a nihilből is, kinos pontossággal ügyel arra, hogy a verset a tartalmi nihil ne lompósítsa el. Fáradtság munkával, szinte aszkézissel, minden versből műremeket farag. Ha nem is tartozott a szárnyaló poéták közé, a hétköznapi, a plebejus kifejezéstől elfordulva, mindig az ünnepi szépség kiemelkedő formáira vágyott. Sokszor a mágikussáig. Vannak versei, amelyeknek különös révületei, finom derengései, melankolikus színei lélekzetállítóan szépek és tiszták és a franciás tizenkettesnek hosszabb, lágyabb és lazább szerb változatában sejtelmes-érzékletesen, képszerűen érvényesülnek. A leghalkabb melankoliát és legbágyadtabb rezignációt is a legtökéletesebben tudta kifejezni, az önérzetes szerénységnek azzal a halkságával, amely sohasem hangsúlyozta, hogy szemlélete, gondolkodása, költői-lelki motívumainak már-már az édeskesség felé hajló zenéje, milyen új

és milyen eredeti. Vojislav Ilics posztromanticizmusában voltak csak olyan pátoszos képek, amelyek mögött a mindenséget felfogó artisztikus figyelme koválygott, de egyszerű szavainak rugalmassága inkább szláv hatásra mutatott. Rakics a francia költészet neveltje. Egyre mélyebben, szinte lélektől-lélekig ér a századvégi francia lírába, amelyben az ő párisi évei alatt már az új naturalizmus kifinomult, költői leleményessége jelentkezett. Rakics nem kanyarodott erre az ösvényre. Megmaradt a »parnasse« országútján, amelyen a tökéletesedés legmagasabb csúcsai felé haladt. Nem sietett. Nem hagyott és nem mulasztott el semmit abból, ami neki és csak neki adatott meg. Őt sohasem izgatta az, ami kortársait foglalkoztatta és azzal sem sokat törődött, amit a világháború utáni tohuvabohubban a borzasfejúek üvöltöttek. Kedvesen és derűsen vitázva, megpróbál nekik ugyan odamondani: »Már régimódiaknak látszunk és a csintalan ifjak gunyolódnak velünk. Ám tegyék! Hagyjuk meg nekik ezt az örömet. Hallgassunk. Minek veszekedjünk. Hisz egyszer ők is nagyok lesznek, akkor majd minden megvilágosodik előttük.« Most ez az ifjú nemzedék kezdi őt igazi nagyságában látni és egyre több a kísérlet, művészetének nagy távlataira és nemes szépségeire figyelmeztetni. Az ifjak, akik feléje fordulnak, példaadásnak tudják és lírájukat az ő hatásának megnyitni. Ugy, ahogy ő is odatérdelt Ortez egyszerű költőjének. Francis Jamesnek imázsamolyához és sohasem titkolta, hogy költészetét Albert Samain póztalan, közvetlen emberisége, elhagyadó lány melankóliája és belső zeneisége tudatos szuggesztív erővel sugározta át.

Ha művének helyét és jelentőségét a legutóbb szerb lírában meg akarnánk határozni, meglehetősen egyedül látnánk. A vele indulók közül legfeljebb Aleksza Santic és Jovan Ducics hasonlítható hozzá és a horvát Matos érzéskörében, tommult életének sokszor feltörő sikolyában is van valami, ami Rakics mélységére és őszinte költői lelkialkatára emlékeztet. A szerbhorvát líra titkos lelkeségében is a francia az a tudatos hatás, ami alól Délkelet-Európa lírikusai sem tudják magukat kivonni. A szelidség, a nemesség és az idealizmus hatása ez. Ha a szerb nyelv szűk köntöskében is járt Rakics, azzal a tartózkodással és óvatos érzékenységgel, ami a rangrejtett nagyságoknak jellemzője, akkor sem homályosítható el az a valóság, hogy Milan Rakics szelid és nemes költő.

Beograd, 1940. március.

Kázmér Ernő

ARTHUR RIMBAUD:

FAUN-FEJ

*Az aranypettyes, zöld bokrok tövéén,
A titkos, dűsvirágu lombözönbe,
Hol a csók alszik virágok ölén,
Az ágak pompás szőttesét áttörve*

*Egy eltévedt faun villantja szemét,
S fehér fogát vörös virágba mártja,
S ajka, mely mint ó bor, veres, setét,
Ontja a dűs kacajt a lomb-világba,*

*És aztán, mint kis mókus elszalad,
De hangjától a levelek remegnek,
Egy pirók volt, amitől megijedl, megriadt
Arany-Csókja a tiszta rengetegnek.*

Fordította: FORGÁCS ANTAL

CSUKA ZOLTÁN KÖLTÉSZETE

A »SÖTÉT IDŐK ÁRNYÉKÁBAN« C. KÖNYVÉNEK MEGJELENÉSE ALKALMÁBÓL

Az elcserélt táj új köntösbe öltöztette verseit. Régiben, átszabottban már csak néhányat találunk. Így is kirinak, kitarkállanak. Zavarják a könyv amugyis rétegeződést mutató stilusegységét. Bizonyára a szánakozás csempészhette őket a többi közé. Pl. bátran kimaradhatott volna az aktivista versek emlékét idéző »Az örökévalóság szakadékanál« c., nemkülönben a kabarés refrén-csempésű s a régi szabadversek szólamaival rokon »Örök kisebbség« is. Az igazság sérelemanyagának zsufolt felsorolása nem lehet egy költemény tárgya. Lírában is, drámában is, tömör huságyat kíván.

Csuka mostani és korábbi költészetét összevetve, mélyreható különbségeket találunk. Az elcserélt táj határvonala két külön világot választ el egymástól, annak ellenére, hogy az átjárás ideig-óráig megmaradt. Az előbbi korszakban a Kassákéktól átvett aktivizmusnak szinte rákos tovább-burjánzását szemlélhetjük. Még akkor is, amidőn az anyainda már lesorvadt. Csuka — több okból is — makacsul ragaszkodik hozzá. Kezdetben divatból, tanítványi

hűségéből, később megszokásból, hozzáidomulásból. A korláz ezen a nyelven szólalt meg, s néki — jobb hiányában — anyanyelvévé vált. De a szereplehetőség is közbejárt. Kiemelkedhetett általa, és egy kezdeti mozgalom élharcosává verekedhette ki magát. A zavaros apostoli küldetéssel fertőzött levegő erre fölöttébb alkalmasnak kínálkozott. Csuka bele is ringatta magát ebbe a szerepillúzióba. S ez, ha másra nem, de arra jó volt, hogy átmentse szervezőképességét és kitartását egy biztosabb jövőbe. Mintegy tizenégy évig élt ebben az önkéntes hódoltságban, a nélkül, hogy ráeszmélt volna. Abban a hitben volt, hogy megtalálta igazi magát. Pedig a divatjamult irány korcsajtásai elnyomták s majdnem benőtték. Ennek szemléltetésére idézhetnék régi költeményeiből, de nem az akkor időszerű, ajánlásos vagy különlegesnek vélt »Örök-asszony«-versekből, hanem a többiből. Inkább csak cím szerint említek közülük néhányat:

Könnvü mosoly a halálnak, Kubikusok az ablak alatt, Estbe-hullón a Tiszán, Őszi ditirambus, Ének a forgalomról, Favágó.

S idézetnek a legelsőből:

a temető felszökkent, avas vállát rázta,
a sírkövek sziklaszigetje szétporlott,
rohant az idő.....

Nagy kár, hogy ezek a feltörekvő lélekhangok a költészetnek tartott korcs-aktivizmus vad kakofóniájában elkallódtak. Érdemes lett volna őket víziós képekkel együtt tartós formába átmenteni. Az idő — sajnos — többé sohasem hozza vissza ezt a pillanatot, az ifjúság, mely hévvel fujta, lánggal hevítette, elszállt, elillant. Egykori képalkotó gazdagságát hova-tovább a közelítő tél didergő kópaszága veszi át.

Csuka »Fundamentum«-béli, első költeményeit hangulattalanság, parttalan összefolyás és csiholt értelmi képek fémes, hideg ragyogása jellemzi. Az aktivizmus még nem szivódott fel, a versek kocsonyások, egyéniségtelenek.

1926. táján, a régi felett, egy új rétegeződés képződését észlelhetjük. A költemények kezdenek körvonalat kapni, s Kassákék hatása alatt, az egyéniség-formálódás is megindul. Alig egy ugrásnyira — már benn vagyunk a ríktő jelzők, a zavaros és túlhangos szölamok kellős közepén. Minden költemény egy zsvajgó utcasarok és pódium. A plakát-versek színorgiáikat ülik, a pátosz hangtrombitán szónokol, a tereken — mennydörögve — gépszörnyek vonszolják magukat át, s lesikló gépmadarak berregve csapnak te reájuk. Az igazi költészet tájaira korom hull és végnélkül szítáló salakpor. A hisztérikus kor-zürzavar az elrontott szabadvers grimaszaiban rángatózik. Mindenki felcsap költőnek, a kor-ragály mindenkit magával sodor. (Nálunk még ma is akadnak fertőzöttjei, bacilus-hordozói.)

A szertelenség Csukánál átmenet, de súlyos hegeket, nyomokat hagyó. Senki sem viselhet tartósan egy maszkot, senki, hogy bőréhez ne nőne, husába ne ereszkednék. Csukának tájat kellett cserélnie, hogy tisztuljon tőle és var-forratait lehányja.

Az átmenet tanulás volt és hangpróbálgatás. Természetesen idegen hangoké is. Valakihez csak kellett iskolába járni. Költőnek pedig könnyű a legjobbakat választania. A tanítómesterek közt rokon is akad: messzire szakadt, erdélyi ember, akár jómaga: Áprily. Áprily, a szépen hangoló formaművész és ékkő-csiszoló. De ez már későbbre esik. Közbe máshová is benéz. Az »Egyiptomi lány«-ban pl. Edgar Poe »Holló«-jának ritmusát dongatja. »Csokor-nai temetőjében« már otthoni határban jár, s »A te mindennapi arcod«-ban *várátlanul hazatéved*. De nem veszi észre, alighogy megmelegedett, máris megy tovább, s újabb házakat látogat. Így vetődik el barangolásai során a múlt századelő klasszikus tájaira. Pillanatra Berzsenyi ege feszül föléje, Verseghy patakjai csobognak, s kissé ügyetlenül, Kazinczy epigrammatikus zárósortal csendülnek. Hogy Kassákék vizéből is ivott, csak egyetlen sor jelzi:

Fenn a nap arca már *ólmosan elmerevül*.

A most említett és egyéb réteg-nyomon kívül Csuka új költészete négy réteg-sávot mutat. Az első kettő megtisztult hordalék, a másik kettő: feltárt lősz-talaj s új lerakódás. Két sötétebb és két világosabb szín. Szociális versek, a költő egyéni társadalmi viszonyából fakadók, emlék- és táj-versek, könnyed, játszi hangulatokat tükrözök. Érdekes, hogy a réteghatár stílus-különbség is. Sötét színezetű költeményeiben — fészekkeresőn — a régi hang jár vissza, a violás és napsugarasakban Áprilyé bujkál.

Közbe akadnak más versek is, de nem szerves tartozékai Csuka költészetének. Véletlen-ráadások, mit az alkalom csiholt ki. De mult-csőkevényt képviselő is élénk kerül, ezek közt az »Életiv«-ból áthozott »Csók«, szertelen jelzőivel, túlhabzó frazeológiájával. Kár, hogy Csuka nem tudott tőle és a hasonlóktól megválni.

Érdekes egyébként, hogy az aktivista szólamkincséből — jobb verseiben — alig akad hirmondó. S ha mégis, megszépülve, meg-nemesedve. Általában a költemény-diszítés szempontjából mostani kötete leszegényedés. Nem tudjuk, óvatossága lett-e tanulás során nagyobb, vagy képalkotó fantáziája fogyatkozott-e meg? Pedig valamikor mennyi mozgalmasság volt képeiben! Szinte jól esik ilyen sorokra bukkanunk:

mint kormos gyertyák égtek a dalok...

vagy:

míg a kaszája a rendbe befulladás...

és ilyen szó-összerakásra: öt nyelven izzó, vagy: égrebámuló város-falvain.

A leegyszerűsödés nyereség is, kockázat is. Szabadulás a túlzásoktól és megfogyatkozás az egyéni zománczatban. Csukánál az utóbbinak jelei mutatkoznak. Felvetődik a kérdés, nem természetes leszegényedésről van-e szó? Egy olyan folyamatról, mely a sokáig elnyomott költői hajlamot iktatja jogaiba? Ezt kivált szép erdélyi versei látszanak igazolni.

Költeményei általában egy lassabb, belső lendületre támaszkodnak, s nem a verssorok szikrázására is. A versépítés inkább a próza törvényei felé ingadozik, s a költői szó- és mondat-hurkolás ritkábban jut szerephez. Akadnak pl. mondatai, melyek változtatás nélkül prózai szövegbe illeszthetők. Pezsdítően ellensúlyozza ezt itt-ott egy-egy sikerült szóáttétel.

Csuka az eltelt utolsó évek alatt sokat tanult. Igyekezett mindent elsajátítani, ami egy szép és jó vers megírásához szükséges. Talán tulságosan is erre volt gondja. Ez a látszat többször jobban érvényesül, mint a belső feszítő, megnyilatkozást kereső erő: s a ritmus sorkiegyesítő szerepe is, mint a teremtkedvő. Ezért akadnak szép verseiben is lankadtabb helyek.

A költő azonban végre hazaérkezett! Annyi keresgélés után végre a saját hangját hallatja. Kevesebb kitérővel, s kevesebb sokat-akarással hamarább is hazatalálhatott volna.

A nagy nekifeszüléseknek vége! A duzzasztó vadvizek lefolytak, eltakarodtak. A lélek patakja már csak saját medrében folydogál. Megcsendesedve, néhol girbe-gurbán, de a magáiban. Nem áhítozik többé a világ meghódítására. Vize is egyre tisztultabb, nem keveredik bele mindenféle hordalékszenny. De néhány, forráskutfnél elsüllyedt festék-tuskó még szint ereszt belé. Fog is, mtg csak a forrás ki nem apad. Az élet sötét árnyékai a halálíg el-kísérik.

Szirmai Károly

Szirmai Károly »Medekné« c. víziójához

BALÁZS G. ÁRPÁD RAJZA

HORTHY ADMIRÁLIS JUBILEUMA ALKALMÁBÓL

A „Sztankovics“ budapesti hangversenyének benyomásai,
amelyen Magyarország kormányzója is megjelent

Magyarország kormányzójának, *Horthy* admirálisnak markáns feje, különböző képekből, rajzokból, fényképekből és filmfelvételekből már régen ismeretes előttünk. Egyike a legkimagaslóbbaknak és meg kell mindjárt mondani, a legrokonszenvesebbeknek híres kortársaink galériájában. Már első, a politikai arénában annyira tiszteletreméltó és szerencsés megjelenésétől kezdve — pontosan husz évvel ezelőtt — ez a nemes katonai alak, szigorú admirálisi egyenruhájában ellenállhatatlanul vésődött tudatunkba, emlékeztünkbe, ugyyszólván valami mondai presztizzsel. A férfiú erőteljes kézzel kirántotta népét a legborzasztóbb válságból, megmentette a romlástól és nemzetközi viszonylatban is a rend és civilizáció védőjének bizonyult. Az energikus és bölcs tengerész, aki hazájának végveszéllyel küzdő hajóját a rettenetes viharból szerencsésen segítette ki, győzelmes akaratának és kitartásának az egész előtt fényes tanujelét adta. Most végre alkalmunk volt közelről, szentől-szembe látni, nekünk jugoszlávoknak, különösképen beográdiaknak kellemes és hízogó alkalommal: a »*Sztankovics*« ének-
kar ünnepélyes budapesti hangversenyén, amely február tizenhetedikén zajlott le.

A magyar Kormányzónak az a magas elhatározása, hogy a hangversenyen megjelenik, annak különös jelentőséget adott és mindnyájunkat a legkellemesebben meglepett. Mi ezen okból is a legünnepélyesebb hangulatban siettünk a Vigadó felé, amely azon az estén szokatlan fényárban uszott.

A budapesti Vigadó, a magyar főváros legelső és architektonikus szempontból is legjelentősebb középületeinek egyike. A második császárság stílusával impozáns és pazar palota, a múlt század hatvanas éveinek elején épült. Gyönyörű patinás, sötétszürke kőtömege a Dunapart egyik legszebb helyén, majdnem pontosan szemben a budai Várral — a Kormányzó rezidenciájával! — valóban monumentálisan hat. Ez a kulturépület is tanuja Budapest nagyszerű kulturális fejlődésének, amely nyolevanéves múltjával számtalan nagyfontosságú művészi és társadalmi esemény szín-

helye volt. Itt hangversenyeztek hajdan Berlioz, Liszt Ferenc, Patti Adelina, Caruso, Kubelik, itt tartották 1867-ben I. Ferenc Józsefnek magyar királlyá való koronázása alkalmából az első magyar udvari bált is, mint ahogy később is a Vigadó a nagyszabású társadalmi találkozások és mulatságok színhelye volt és az is maradt.

A budapesti közönség előtt, mint zeneszerző-zongoraművész, rövid élete vége felé itt lépett fel egyszer a mi halhatatlan Sztankovics Kornélunk és 1890-ben a »Sztankovics« énekkar is itt adta első budapesti hangversenyét, amely nagy érdeklődésre és rokonszenvre talált.

A »Sztankovics« abban az időben mindössze vagy harminc tagot, tíz hölgy és husznál valamivel több férfi énekest számlált és mégis a már akkor is fejlett zenei műveltséggel rendelkező budapesti közönségből mély hatást váltott ki. Ennek az emlékezetes hangversenynek még megvannak az érdekes magyar kritikái, amelyek nemzeti melódiáinknak, kórusainknak friss hangzatosságát, énekeseink szép, erőteljes hanganyagát és énekesnőink festői nemzeti viseletét egyöntetűen dicsőrik.

Most pontosan ötven év után — és milyen ötven év után! — a »Sztankovics« ismét Pesten van. A Kormányzó ur és udvara jelenlétében, ugyanabban a régi Vigadóban énekel. A Vigadó ma is olyan, mint régen, csak hogy a talán egykori gázlámpák helyett pompázó és vakító csillároktól világos. A »Sztankovics« azonban közben erősen megváltozott és átfarmálódott. Tagjainak száma megháromszorozódott, művészileg is kimélyült és az egykori népies melódiák mellett, műsorában immár új jugoszláv zeneszerzők műveit is hozza. A folklorból, a népzeneből a mi művészi vokális zenénk virágzott ki.

Este nyolc óra körül a Dunaparton, helyesebben a Vigadó téren nagy az élénkség. Számos fényűző autó robog elő és a szimmetrikusan felhalmozott hódombok és bástyák között — az utolsó nagy hóviharnak tanúi és maradványai — állanak le, míg az egyre nagyobb tömegű elegáns közönség a Vigadó fényes bejárata felé tördül. A tágas előcsarnokban pompázó estélyiruhás vendégek, akiket az egyenruhás személyzet a diszlépcső felé irányít. A lépcső két oldalán, jobbra és balra, különböző magyar zeneegyesületek kiküldöttei sorakoznak fel díszes zászlóikkal, amelyek a »Sztankovics« énekkar felvonulásakor, üdvözlés jeléül, könnyvedén meghajolnak.

Az óriási hangversenyterem, dus aranyozású, drága halvány-sárga márvánnyal borítva, valami ódon, impozáns barokk és mór-szulusban, napfényhez hasonló fehér villanyözönben sugárzik, amelyet időről-időre, így az Udvar megjelenésekor, fényképezéseknél, az óvációknál még vakítóbb reflektorokkal erősbitenek.

A terem megtelt. A diszes magyar közönség mellett ott van természetesen Budapestnek és a közeli környék városkájának, falvainak tekintélyes szerb kolóniája is. A hölgyek pazar estélyi toalettjei és az urak frakkjai, szmókingjai között furcsán, de mégis szimpatikusan tűnik ki egy-egy hazai vágású alak, rövid zubbonyban, szürke bricsesz nadrágban és feszes csizmában. Szerb kereskedők, birtokosok, gazdák Szent-Endréről, Pomázról és más helységekből, akik eljöttek látni és hallani a »szerbiánokat«. Nézelődnek, hallgatnak — valószínűleg először vannak ebben a ragyogó uri teremben — valami áhitatos figyelemmel és meghatottsággal. A zsöllyék első sorából, lelki főpásztoruk, Zubkovics budai pravoszláv püspök finom arcéle, méltóságteljes alakja villan elénk.

Az általános figyelem mindjobban a földszintnél csak kevés-
sel magasabb tágas erkély felé irányul, amely a Kormányzó és kíséretének, a különböző méltóságoknak és tiszteletbeli vendégeknek tartatott fenn. Ott van már a mi nagy barátunk, báró Láng Boldizsár, a Magyar-jugoszláv Club elnöke nejevel, a beográdi társaságban is jólismert és népszerű Láng bárónéval, Hóman Bálint kultuszminiszter, dr. Karafiáth Jenő, Budapest Székesfőváros polgármestere, a mi budapesti követünk, Rasics Szvetozár bájos nejevel és más jelentős személyiségek is. Jön József főherceg fiával, dr. József Ferenc főherceggel és ennek feleségével, Anna főhercegnővel, egy bájos, karcsu, fekete hölggyel, aki az ünnepélyes környezetbe valami friss élénkséget hoz.

Végre pontosan félkilenckor az erkélyen és mindjárt utána az egész teremben is, a várakozásnak és a figyelemnek hulláma vonul végig. Az összes jelenlevők felállnak helyükről: jön a Kormányzó! Megjelenik Horthy Miklós méltóságteljes férfias alakja.

Élénk, kifejezéstartó arcával, erőteljes, karcsu és katonás természetével, könnyed, ruganyos mozgásával, elegáns admirálisi egyenruhájában a valóságnál sokkal fiatalabbnak látszik. Ötven és egy-néhány éves férfiú benyomását kelti. Tiszta és energikus tekintete átható és domináló. Megjelenése tiszteletet parancsol és mély emberi rokonszenvet vált ki. Mellette van a Főméltóságú Asszony, egy magastermetű, fényes fekete szemű, ezüstös haju hölgy, aki gyöngyszürke estélyi ruhájában előkelő gráciával mozog. Mindketten nobilis és könnyed nyájassággal üdvözlik a hölgyeket, akik az előírással udvari reveransszal és az urakat, akik mély meghajlással tisztelgnek. Maga a Kormányzó különös, jó hangulatban van és néhány pillanatig barátságosan mosolyogva beszélget Rasics követtel.

De énekeseink már az emelvényen vannak, amely felett a magyar nemzeti lobogó és Budapest-Székesfőváros színei között egy

nagy jugoszláv zászló. Zsivkovics Milenko karmester jelt ad. Erőteljesen és ünnepélyesen zug fel a magyar Himnusz és mindjárt utána a miénk is. Mindkét himnuszt állva hallgatják, és a jelenlévők lelkesen, viharosan megtapsolják. Az atmoszféra már a kezdetől szívélyes, meleg, sőt izzó. És ez a hangulat a következő énekszámok alatt még egyre nő. A közönség érdeklődéssel, rokonszenvvel és elragadtatással hallgatja korábbi és mai zeneszerzőink műveit, amelyek közül különösen — és érthetően — Sztankovics Kornélunk gyönyörű és áhitatos »Téged dicsérünk Uram«-ja tett mély benyomást. A tapsok erőteljesek, egyre viharosabbak és a tetszésnyilvánulásra maga a Kormányzó ur ad példát, szívből tapsolva minden énekszám után. A lelkesedés Izidor Bájcics »Komitácsi dalai«-val tetőpontjára ér, amelyeket Cvejićs Zsárko, a beográdi Opera kitűnő tagja, mesteri tökéletességgel tolmácsolt. Gyönyörű, erőteljes basszusa és nemes dalstílusa ellenállhatatlanul hatott. Éneke végeztével a közönség szünni nem akaró tapssal és éljen kiáltásokkal — amelyekbe egypár tisztán hallható »zsivió« is vegyül — üdvözlí és az énekes, vele együtt a »Sztankovics« kórus karmestere, valamint az együttes újra meg újra előlép, hogy a reflektorok fényében tiszteletteljesen meghajoljon és megköszönje Magyarországnak kormányzójának s az egybegyűlt fényes budapesti közönségnek a páratlan lelkes ünnepeltetést.

Kiérve a Vigadóból, mindnyájan mélyen meghatva, a legnagyobb megelégedést éreztük, hogy a »Sztankovics«-nak ez a felejthetetlen és a budapesti közönség által oly melegen fogadott hangversenye egy erős, új szellemi és érzelmi kapcsolatot létesített a magyarok és mi közöttünk és ezt a kapcsolatot mindenekfelett Horthy admirálisnak, Magyarország Kormányzójának impozáns és szívélyes megjelenése pecsételte meg.

(A »Vreme« március elsejei számából)

Fordította: Kázmér Ernő

Manojlović Todor

MÁRKÓ VRANYESEVITY:

GYERMEKEK JÁTÉK NÉLKÜL . . .

*Mint hervadt álmok ácsorognak, rongy a ruhájuk
s kirakatok fényén letört virágtők
e gyermekek . . . a bolt titka mosolyog, él: babák, gyöngyök,
[csikók, vasut*

ragyognak a kirakatban . . . s búsulnak könnyes kis fők.

*De szemükben ígés öröm fénycsodája
él s temeti a gyötrő, kegyetlen, hazug időt —
játék nélkül is övök most az élet álma
mint harmatos virág, mit forrón csókol a völgy.*

*Csak akkor pattan jaj, ha ismeretlen kéz
a kirakat egy-egy álomtárgyát veszi.
Elment . . . Sötétebb az utca, mint megszakadt ég:*

*hol nincs csillag, sem szivárvány . . . nincs semmi!
Tétovák s fáradtak, míg örvend sok gyerek
játékos utcákon, hol az ut könnyekkel könnyebl.*

*Selymes illatok nyomán eltűnedeznek
roskadó pajtákba, hol szomorúság és csönd
líheg. Szemükben alélt, megdermedt könnyecspp.
Nehezebb, mint a sírgöröngy . . .*

Fordította: KRISTÁLY ISTVÁN

IRODALMI SZEMLE:

K ö n y v e k

KÉT JUGOSZLÁVIAI VERSESKÖNYV

Dudás Kálmán: Déli szél. Szubotica

Czakó Tibor: Fekete kenyéren. Novi Szad

A két költő közül *Dudás Kálmán* a figyelemreméltóbb. Fogalmazásmódja gyakran még kissé nehézkes; verseiben a gondolatmenet és versforma sokszor nehezen illeszkedik szerves egységgé — de majdnem minden költeményében vannak szép részletek, megkapó motívumok, született művészre valló meglátások. A hiánytalanul tündöklő szépséget egyelőre leginkább tájleírásaival éri el: majdnem minden költeményének valamely részletében megvilan néhány tökéletes-zsongású verssor, finoman árnyalt és egyszerű szépségű tájmotívum:

Lankák ölén a völgy ég, tompa katlan
és lobog lobog talló, gerezd, düllő
a napfényben, mely zuhog szakadatlan.

És ime egy másik részlet — tán még szebb:

És szeretem az éji tornyokat, ha
bácskai égen karcsun feketélnek...

De *Dudás Kálmán* nemcsak a finom, cizellált szépséghez ért; vannak erős, lendületes strófái is:

Öcsém, fogd be a két derest
az ezüst csengős szánba,
aztán röptünket ne keresd,
nincs annak csak az árnya.
A paripákon gerjedsz
a sejtett téli vágta:
megfürdünk mire este lesz
a patyolat világba.

Sokat szeretnék még Dudástól idézni. Nagyon sokat ígérő poéta; egyelőre az a valami még hiányzik belőle, ami egy költőt rendkívüli, pótolhatatlan értékke tesz, de jelene gazdag jövő felé mutat.

Czakó Tibor versei alig bírják el a komoly kritikát. Látszik, hogy lelkes és jószándéku poéta, mondanivalója kétségtelenül a szívevéreből fakad; és mégse tudunk meghatódni az írásain, mert esetenként kifejezéseivel szinte sorról-sorra megmosolyogtatja az olvasót és elejét veszi megilletődésünknek. Nem tudja mondanivalóit elfogadhatóan szavakba önteni; a mindnyájunk által remélt szebb, jobb, új világot például ilyen sorokkal jósolja:

Igaztalanságnak veszni kell
Századok óta visszaéltek
A dolgozók türelmével,
Holnapra Testvér megvirrad
Az a kevés, ki megmarad . . .

És éppilyen suta, ha nem a létproblémáról ír, hanem például az esőcseppről:

Ablakomra esőcsepp hull,
Lepereg.
Átlátszó szintelen karika
Áll hidrogénből, oxigénből
És amit lemosott
Levegő, ablak szennyéből.

A szerelemről pedig így énekel:

Te vagy ott Eszter, új Szirén
Egyedül maradtam emlékeddel Irén . . .

Weöres Sándor

SZEMLÉR FERENC:

MÁS CSILLAGON

Erdélyi Enciklopédia Kiadás

A könyv egy lélekfejlődés önéletrajzi formában megírt története. Ivé körülbelül harmad emberöltőt fog át: a béke megingott aranykorának utolsó esztendeit, az egyre szorítóbbá váló háborus éveket s a román uralom alá jutás legmegpróbáltatásosabb időszakát: az átmenetet. Gyermektanulókort és egyetemi éveket.

A »Más csillagon« okulásnak íródott, hogy a magyar érte' miséget ráeszméltesse népe iránti kötelességeire s az összefogás szükségességére. Zászlója tehát az erdélyi magyarság sorskérdése. Ezért az elsüllyedt világ régi, megrepedezett, uri felhámja helyett a nemzeti mélyréteg, »az erősebb, ösztönösebb magyarság« felé fordul.

Mi a mély közösségbe való meneküléssel az életünket akarjuk megmenteni —

olvassuk az utolsóelőtti oldalon.

Az irányzatosság azonban nem bántó. Az író izlése gondoskodik róla, hogy ne legyen az. A fejlődést-záró következtetések szinte belső szükségszerűséggel bontakoznak ki, az értelem fokozódó beavatkozása ellenére is. De a könyv a fellobogózásnál — a feladat-kijelölésnél — nem jut tovább. Kérdéssel csendül el, s nem válasz-adással. Ám tárgyilagosan, mit is adhatna még a munka és kitarítás utravalóján kívül? Ha a hatalomban nincs meg a jószándék, ki segíthet?

....

Ha az egyéni stílus fontos, Szemlélnél az. Könyvét el sem képzelhetjük nélküle. Már első mondatai jelzik különbözőségeket. De a gondosság és nemesveretűség még nem fejezi ki lényegüket. Ennél több van bennük. Tömbszerű összeállításuk pl. a tanulmányírói jut-tatja eszünkbe, fogalmazásuk itt-ott a költőt. Csak meg kell hall-gatni ezeket a sorokat:

De amint előrehaladtam az időben, mindinkább tisztult mögöt-tem a tájék s az ér'elődő elme egyre élesebb képeket hívott elő a távolodó multból.

Szó-szorosság és majdnem szabadvers-ritmus! De ez gyéreb-ben előforduló jelleg. Mondatainak tulnyomó része másmilyen. Kemé-nyen metszett, kiegyensúlyozott próza. Kapcsolataiban szintén. Mintha csak egy matematikust vallana mesterének. E szép rend azonban nem zavartalan. A tultengő értelmi beavatkozás többször

kuszálja. A stílus ezért bizonyos egyenetlenséget mutat: ellenkező erők felszín-játékát.

A stílus-hullámszó összefügg a könyv egyenetlenségével. Egyszer virágos regényoldalak nyílnak reánk, máskor az értelem kopasz műhelye. Az író az elemzés nem elégíti ki. A mély-lélektant is segítségül hívja, hogy egy-egy jelenség gyökeréig lehatoljon. Mindent meg akar tudni, s mindent megmagyarázni. Ha másképp nem, hát jogászinak is beillő okoskodással, olykor önhálójába gabalyodva, Történelmi, társadalom- és néprajzi tapasztalatait szintén felhasználja. Ily módon nem egyszer megállapítást megállapításra, tanulságot tanulságra halmoz, zavarva az olvasás folyamatosságát. Mert nagyjából érdek, amit ír. Sokszempontúsága és tájékozottsága azzá teszi. A szellem valóban gyönyörködhetik, noha az összehordott anyagban gyulékony, vitára serkentő is akad, kivált a mulasztás és nemzedék-felelősség kérdésében.

A hibakeresés nem egyszer félígazságot fog. Kis dolgok jelentőségét túlozza, nagyokét alig érinti. Az oknyomozás egyetlen osztályt ostromol, s a magyar jellem-alkat káros hatásaira csak itt-ott mutat rá. A páncélos lelkű, egy-tömb százszágról ámuldozva ír, s elfelejti, hogy a magyar mily nehezen szervezhető. Szomorú sorsunk okait szálaázva, nem veszi észre, hogy egyik ringató bölcsője a magyar emberség és liberalizmus. Mulasztásokat emleget, és sorsunk százados sirásóiról: németről, törökről, telepítésekről alig ejt néhány szót. Tragédiánkban elháríthatatlan vérgesztörést lát, holott csak egy magyar Kemal pasa karja és jó kardja hiányzott. Felsorolásunkat tovább folytathatnók, de az adat-hiányok és tévedések a könyv szempontjából nem fontosak.

Nem hallgathatjuk el azonban az író tárgyilagosságra és igazságra való törekvését. Ha megállapításai marasztalóak is, mindent megért, mindenre mentséget talál. Embersége legyőzi érzelmeit, indulatait. Nem bánt senkit, csak szeliden elhárítja az utjából. Más emberekre van szüksége.

Apáink, anyáink voltak közöttük, szívünk sajgott miattuk, fáj, hogy nem értették vágyainkat. Mégis másfelé kellett fordulnunk — írja.

Az eszmei elszegődés, az ügyszolgálat szakítja el vértestvéreitől.

Az értelem célt mutató ragyogása teszi könyvét utolsó részben szenvtelené, hideggé. Fájdalma is értelméből s nem érzelmvilágából fakad. De az előzetekintő értelem zsarnokává is válik. Elviselhetetlen terheket ró vállára s a vele menetelőkére. Lelkiismeretét a magyarság *eredeti bűneivel* roskasztja s felelősségérzetét a betegesig fokozza.

A könyv legszebb regénytájai a gyermek- és tanulókorból merülnek fel. A tudatosság itt nem hogy zavarna, hanem fegyelmetartásával még jótékonyan hat. Érdekes követni az író elemző útjain.

Mozaikrakó foglalatosságnak nevezi ezt a tevékenységét, s nem indokolatlanul. Átmenet, szín- vagy tudat-gazdagodás fölé egy-egy hangsúlyosabb mondattal von új téglasort. Pl.:

Ezekén a most már örökre eltűnt utcákon és tereken ködlött fel bennem először az idő és kiterjedés fogalma. Vagy:
Iskolatársaimon a valóság jött felém.

Szemlér a gyermek állapot-érzéséből indul ki. A fejlődő tudat innen sugárzik szét, s az emlékezés ide nyul vissza. Segesvár képe is állapotérzésben maradt meg. Helyeivel, színeivel, szagaival, érzéseivel. »Segesvár én vagyok« — mondja. Apja is így merül fel a messzi gyermek-multból. Ő a biztonság, a gondviselés.

Az érzéstől független képzelet csak később, olvasmányain át, jut szóhoz. S mint elkényeztetett, betegeskedő gyermekén, el is hatalmasodik. Akár később az értelem, zsarnoka lesz, s könyvmohóságra kaptja.

A mindent állapotain és érzésein keresztül rögzítő gyermeklélek figurális emlékezete többé-kevésbé sorvadt, s kihathat még jövőjére is. Azt hiszem, nem tévedek, ha Szemlér alakmegjelenítési gyengeségének okát itt keresem. Nemcsak a gazdag anyaggal s az idővel való *ha/c*, hanem lelkiakata is arra kényszerítette, hogy tömörszerűen építkezzék. Egy oldottabb, párbeszédekkel élénkített, s erősebb alakgyurási képességet kívánó regényformával, nehezen hirkózott volna meg. Ezért van az, hogy szüleit is inkább csak érezzük, mint látjuk. Nagyapja sem több egy ki-kihagyó vonalú szénrajz-vázlatnál.

A bukaresti elkenyárosítás is szép regényoldalakat forgat élénk. Itt is találunk hangulat-rozsdás, szeretetben megfürdő s napi gondjainkat érdekességbe temető részeket, bár a szándék sarkantyusoztatását szünetlenül érezzük. Valami azonban nagyon hiányzik: az öröm, mely még a dermedt, kopasz ágakat is piros bimbókkal tudja telestörni. Mintha az élet csak munkából vagy kegyetlenül ostromozó ibseni kötelességekből állana. Szinte jól esik, hogy az író, aki még hervatagon is szép érzelmi kirándulásait is restelli, mégis talál egy felemelő fohászt, amikor bajaiban, nyugtalanságában, vágyódása az *Emberiséghez* száll fel.

Szirmai Károly

Remenyik Zsigmond:

VÉSZ ÉS KALAND

Ha egy csavargóról kiderül, hogy író, az ember már meg sem lepődik. Mert ugyanezt tapasztaljuk gyakran megfordítva is: az írókról kiderül, hogy fiatal korukban csavargók voltak. Az ember bátran felvethetné a kérdést, hogy melyik valamirevalóbb író nem volt csavargó fiatalabb korában. És csak úgy kapásból eszébejut Kassák Lajos, Jean Arthur Rimbaud, François Villon, Gorkij, Hamsun... Ehhez a galériába tartozik Remenyik Zsigmond is, egy sor jeles mű szerzője, amint azt egyik legújabb könyvében, a »Vész és kaland« című önéletrajzában elmeséli. Ez a könyv, épügy mint Remenyik többi műve, nem feltárulkozás. Ehhez Remenyiknek tulsok a tárgyi mondanivalója, az anyaga, az élménye és ez a zsufoltság az alaposabb elmélyedés számára nem hagy neki időt és teret. Amit hiányt, az inkább nyersanyag. Remenyik született elbeszélő, s ami állásfoglalásra ez a beállítottsága teret hagy, azt felemésztik a szociális vonatkozások. Így számomra Remenyik könyvéből élmény és tanulság inkább negative szűrődik. Ez a körülmény késztet arra, hogy Remenyik könyvével foglalkozzam,

mintegy elmondjam, ami belőle kimaradt.

A Vész és kaland története az író önéletrajza. Az írónak nincs tudomása arról, hogy ő író, s ha mégis, nincs tisztában a hivatás természetével. Rendszerint így kezdődik. Előbb tudomásul vesszük, hogy gyermekek, majd azt, hogy férfiak, esetleg nők vagyunk és csak jó későn eszmélünk rá arra is, hogy egy élethivatás-féle is lapang bennünk. És micsoda álmunkon tévelygünk, amíg ez tudatossá válik bennünk! Remenyik is azzal kezd, hogy felfedezi magában a — csavargóhajlamot. Nincs nyugta, maradása otthon, izgatja a nagyvilág, a vész és kaland lehetősége és egy napon nekivág, egy silány katonaköpenyben, a nagyvilágnak. Utazik Délamerikába. Mit keres ott? Önmagát keresi. Az író keresi. De önmagáról, önnön hajlandóságáról még nincsenek világos képzetek. Azt hiszi, hogy Délamerikába kell utaznia s mindenekelőtt is el kell utaznia, ha találkozni akar önmagával. Ez a csavargó-ösztön lényegében a kezdetleges írói ösztön; az írói hajlandóság hernyó-állapota, amelyből idővel az író-pillangó fejlődik. Pathológikus esetekben úgy is tekinthetjük, mint az írói ösztön eltévelyedését és elfajulását. A pathológikus csavargók többnyire az irodalom bukott angyalai, elkárhozott költők. Az író létszük-

sége: az élmény. De e létszükséglet igazi természetét csak kivételes esetben ismeri fel azonnal az ember. Ilyen kivételes — tudatos — íróegyeniség volt pl. Kosztolányi Dezső, aki, mint maga meséli, már ötéves korában elhatározta, hogy író lesz. Ugyancsak ő ír valahol arról, hogy amíg mások kalandokba vetették magukat vagy oroszlánra vadásztak, az ő élete annyi, hogy írt. Az élményeke', a kalandokat felidézte és számára ez a felidézés, az élmény illuziójának hallucinációja jelentette a valóságot, az élet értelmét és értékét. Reményik nem itt kezdte. Az élményért, írói lényé e sajátos létszükségletéért, teljesen feleslegesen, kiutazott Délamerikába, éhezve kinalak, tetves koldusok, csempészek, kalandorok és prostituáltak közé. Nem ismerte fel a tulajdon lelkéből lelkezett hajlandóságát, annak mibenlétét és természetét, hanem óriási kerülővel, a félvilágot keresztülutazva, érkezett el önmagához. Ezzel az uttal nyilván az ördögnek tartozott, mert az írónak nincs szüksége rá. Bizonyára neki sincs ma már. De amíg erre rájött, lépésről-lépésre meg kellett bizonyosodnia arról, hogy az az út, amelyen halad, nem az igazi, s az az élmény, amelyet számára vész és kaland s általában a közvetlen valóság nyújt, nem azonos azzal az élménnyel, amely-

re igényt tart. Rá kellett jönnie, hogy vész és kaland, Délamerika és minden egyéb benne van, ő a világmindenség, az élmények és kalandok kimeríthetetlen tárháza, amelynek a valóság csak gyarló és tökéletlen megtestesülése, és azóta nem is keresi azt a nagyvilágban, hanem megbújva a szobája négy fala közt, a tintásüvegből málogatja ki.

Kisbéry János

Török Sándor:

FABRICZI, A KÖTÉLTÁNCOS

*(Novellák. Franklin-Társulat,
Budapest 1939)*

Az új magyar regényirodalom bőséges patakzásában ugylátszik, mintha az elbeszélés, a nagyobb terjedelmű novella haldokolna. Amí népszerűségét illeti, ez az író mondanivalóját tömör egységbe foglaló műfaj, évtizedekig a magyar irodalom értékes megnyilvánulása volt és nem egy nagyszerű tehetség ettől a szűkebbkeretű mondanivalótól pártolt a regény lassu, biztosfolyásu, szinte a végtelennek szaladó meseeseményéhez. Sokan úgy látják, hogy a novellairónak a regényre való áttérése igazi fejlődés. Valahogy úgy képzelik, hogy az elbeszélő rövid, tartalmilag szí-

goruan az eseményre fegyelmezett, felvillanó, aztán gyorsan ellohogó életképen kezd s amikor ennek a zárt műfajnak apró fogásait kiismerte — mint amikor a kabarétréfát író drámába fog — akkor a novellista az elbeszélés titkosabb szentélye: a regény felé indul. Ez a felfogás természetesen téves. Novellát írni, eseményt, halk történet, lágy mozdulatot, puha interiört felvázolni és az írásművészet játékos örömeivel, a sokszor jelentéktelennek látszó apróságból drámai süritésű irodalmi b'outeriet formálni több, mint a regény szerkezeti tagozódásába mindazt belepéreselni, amit az író a demokrácia szellemének megfelelően regényanyagnak tart. Ezért utabban egyre több az olyan regényíró, aki az elbeszélés sodrásából és a realizmus áradatából kiállva, a kisművészet felé fordul. A regényformálás műhelyének forgácsaiból a részletrajznak, a lélekábrázolásnak azokat a finomságait formálja, amelyek novellában is maradandóak. Sokszor örökéletűek.

Török Sándor, több mély és tisztá hatású regény írója, első novelláskötetét most adta ki. Könyvében nincsenek örökéletű elbeszélések, de hatásukban sok a maradandóság. Nem pihentetőek és nem is szórakoztatók. Az olvasót minden bizonnyal kivetiük nyugodtságából. Pedig mindaz, amit leír, egyszerű. Magátólértetődő. A magátólértetődésnek azzal a lenyűgöző erejével, ami nemcsak mesterségbeli tökéletesség, de líra is. Török Sándornak ehhez a lírizmusához, novelláinak lírikus alapanyagához szeretnék néhány megjegyzéssel közelebb férközni.

Vegyük mindjárt az első novellát, a kötet címét adó »*Fabriczi, a kötél-táncos*«-t. A kötél-táncos vágyálma: katonatisztnak lenni. Az arisztáknak az egyik fővárosból a másikba rohanó, világjáró, pénzt és dicsőséget habzsoló nagy életéről lemaradva, kisvárosok hotel-szobáiban katonatisztnak öltözik és évek múltán, éjszakák magányában, a tükör előtt tetszelegve, önmagát elő is lépteti. Amikor puha, illatos asszonya szemébe vágja, hogy furcsa képzelődéseiről tud, ezredesnek öltözik. Egy közeli kisváros kávéházában csendesen mulatozó tisztitársaságba merészkedik. Szerepét kintinően végigjátssza és amidőn hajnalodik, a löportorony őrtálmó katonájával agyonlövötte magát. A nagyobb terjedelmű novella értéke: a lelki élet titkainak tudatosodása. Tulajdonképpen a valóság tragédiáját ábrázolja. A tragikus lélek álomvilágának azt az összeomlását és az érzélgősségből kijelölő lírának azt a lázát, amelyben nincs öntudat, nincs fegyelm-zettség, csak valami önkínzó, vívódó menekülés a pusztulás felé. Lírának és szimbolizmusnak keverődése a novella. Ugy, mint a rozoga vicinális vonatról a messze, ismeretlen világba rohanó expresszre átszálló kalauznak pár vonással villámgyorsan odavetett történetkéje, az »A kalauz átszáll«, amely befejezetlenségében is befejezett sorsnovella. Tulajdonképpen sorsnovella a többi is, így három besszarábiai katonatörténete, amelyek közül a »Trifu Onofrim, akáplár«, egy fékezhetetlen indulatu oláh bakavallásos tébolybaesésének misztikus története. Egyike a kötet legértékesebb novelláinak. A ványadit

testü vak katonának látomásától a mocsarak világába kóborló, meg-hibbant Trifu Onofrim legendává szövődő, visszajáró lelkéig olyan ez a novella, mint a mítosszal kapcsolódó nagyszerű groteszk, amely a tárgyilagos íróra veszedelmes ill-rai tulzásaival, impresszionista élménnyé színesedik. Ilyenok a fényképért gyilkosságra is elszánt, megszökött bolgár katonának és a szektások templomos alázatából zendülésbe fuló véres husvéti öszszecsapásnak történetei, amelyek Európa és Ázsia táji összeérésében, az epika és a lélektan határán, meglepő hatásukban a rutinosságot is éreztetik. A Csodálatos egyik történetből sem marad ki. A vak katona, az áhított fénykép, a Krisztushoz hasonló, szektás pópa... mind látomást éreztet, valami önfeledt sóvárgást a titokzatosság felé, amit az író a lirizmus hatásában vízió helyett jól érzékeltető látássá fokoz.

»Az előszoba« című novella az író szatirikus hajlandóságának újabb érdekes kísérlete. Ezzel már emlékezetes regényében a »Valaki kopog«-ban is találkoztunk. Szatirája ebben a novellában már aprólékossá, fanyarrá válik. Sok benne az orosz hatás. Az említett regény olvasása közben és most is, újra meg újra Csehovra gondolok. Póztalansága, sokszor naiv tisztasága és közvetlensége csehovi emlékek. Emlitsük meg a »Jó éjszakát« is, a kisvárosi intelligencia életének ezt a füledt rajzát, amely egy jótékonysági gyűjtés alkalmasszerűsége át, egy érett asszony önkéntelen kacérságából és egy árvaházfiúcska lelki vergődéséből tomboló lelki viharra sűrűsödik.

Mindent egybevetve, Török Sándor nem mindennapi novellista. Témáinak drámaisága, eseményeinek izgalma, leírásainak színessége, alakjainak lélekábrázolása, előadásának érdekessége olyan epikus erények, amelyek egyszerű eszközeikkel is hatnak. A besszarábiai katonanovellákat pár évvel ezelőtt a »Nyugat«-ban olvastuk. Ujra találkoztunk velük, hatásukból semmit sem veszítettek. Írói megnyilatkozásának akkor jelenkező erőssége most is megfogott bennünket. Bizonyíték ez hivatottsága és oeuvreje jelentősége mellett, amelynek a novellák újabb értékei.

Kázmér Ernő

Szántó György:

VOLGADAL

(Regény. — Erdélyi Szépművészeti Céh.
Kolozsvár, 1939)

Szántó Györgynek, az erdélyi magyar regényírónak egyéniségét műveltség és intelligencia jellemzi. Ha műveltsége kissé hiányosabb, ízlése korlátozottabb lenne, jobban értene ahhoz, hogy fegyvelmezettebb, drámaibb, tömörebb műveket adjon. Így azonban érdekes, mozgálgalmas témáival mindig több és más kíváncsiságot szolgál ki, mint ami az időszerűségektől elkanyarodó irodalmi mű felé fordul. Olvas-

tuk világrészeket, megszámlálhatatlan alakot, eseményeket egybekapcsoló, valósággal tulzsufolt mondanivalóju történelmi regényeit. Élénken emlékezünk a »Stradivari«-ra, amelynek zenei hatása csakugyan meglepő. A háborúelőtti berlini artistavilágnak a hegedűkészítés heroikus korszakába kapcsolódó részében, gondatlansága és kirívó elírásai ellenére is élvezetes, magával sodró elbeszélő, akinek heves iramát és bőbeszédűségét a kulturáló író mindent gáttalanul elmondani akaró sex-appealje diktálja. Virtuóza az elbeszélésnek. De csak addig, amíg lélekzetvételéből újabb fordulatra tellik.

Ha jól emlékszem, róla mondta egy kritikus, hogy regényeinek egymást hajszólo változatai forgószínpadra emlékeztetnek. Ha a rugó megáll, az elbeszélés intenzitása is elfakul. Több kritikus, Jókai romantizmusának elkészt követőjéül látja. Ezek már közelebb jutottak írói oeuvrejéhez. Mint Jókai, a bötermésű erdélyi regényíró is, az érzelmi képek színes festője. Regénytablóját képzeletének elgondolásaival népesíti és a szín kedvéért a valóságot eszmévesíti vagy torzítja. Jókai Mór »Önmagáról« című kis könyvében, regényei teremtését így adja elő: »Vagy egy vezéreszme érik meg agyamban vagy egy történelmi adatra találok, vagy lélektanilag megoldatlan esemény merül fel előttem. Akkor ehhez az ölethez meg kell találnom az alakokat, akik ezt a történetet keresztülviszik. Amikor aztán ez megvan, akkor

maguknak az előteremtett alakoknak kell kidolgozniuk a regénymese egész szövevényét.« Ebben az írói módszerben a mindennapi ember egyszerű lelki mechanizmusa dolgozik. A gyermek is így képi meséjét, csupán a feldolgozott anyag más. Jókai azt is mondta, hogy »odahelyezem magam az egyes alakoknak világába.«

Szántó György is megpróbálta ezt a módszert. Az ő technikai apparátusában azonban már a fejlett mozihatas is ott van. Olvasóját a nézőtérre ilteti és a mesét lepergeti. Jellem, valóság, időszerűség, látlat... nem sokat számít. Képre halmozódik. Bőségük kifogyhatatlan. A dramatikusan kiélezett események megszámlálhatatlan szereplője mind tesz-vesz valamit. Ez a nyüzsgés ragadja el az olvasót és mert a történetek mindig érdekesekek, a hatás sem marad el. Merész, de csak káprázatos játék volt, de az írónak sikerült bennünket körünk nagy kérdéseiről és napjaink lázától eltépni. Ebben már valóban rokon Jókaival. A nemzet lelkiismeretét ő sem szólaltatta meg és a nyomor-szenvedés sem hatott rá különösebben. Narkotikumot adott népének. Fájdalomcsillapítót a Bach-korszak szenvedései ellen. Követője sem kíván mást. Szavakkal, gyorsanmuló kihűlő szavakkal fáraszt és elaltat.

Új regényét, a »Volgadal«-t, minden kertelés nélkül bevallom, nem szeretem. Nem az zavar, hogy az orosz emigránsélet témáját regény, színmű, mozi és olcsóhatású szanzón már régen elkoptatta. Nincs kifacsart téma. Igaz művész még

az elhasznált tárgyat is hatalmába keríti, Uralkodik felette. A jelentéktelenségből is kiemeli az eseményt. Szavak, színek, vonalak ünneplőjébe öltözteti és az alkotás telicsorduló gazdagságával a kiteljesedés felé viszi. A »Volgadal« kávéházról-kávéházra rohangáló, kalandokat és szenvedélyeket kergető orosz alakjai sem szimpatikusak. A világvárosi éjjeli mulató pezsgős kariókás hangulatában Goncsarovról vitatkozni vagy szomorú alhérlati szobák bérelt pianinóján Sztravinszkijt játszani szép élmények. Ha az író önéletrajzban, arról jegyzetekben vagy rövid novellákban finoman, nipszerűen dolgozta volna ki és krétálos szavak tükrében, mindnyájunk élményvé varázsolja, határunk hiánytalan is lett volna. A befejezelessnesség, az egymásra halmozódó esemény sem zavar. Hiszen ez Szántó György íróiságának specialitása. Ugy vagyunk vele, hogy ha egy gazdag-nyugalmu, könnyű regényt adna, nyugtalanságot keltene. Ha van mégis valami a »Volgadal«-ban, ami néhány pillanatra megfogott, az éppen riportszerűsége, a kispolgári lakások kihasználására alkalmas alhérlati szobák dohossága és több pesti alak pompás, naturalista megfigyelésű portréja, akikben, ha erős is a megíró ösztön, feltétlenül pontosak és hűségesek. Ilyen kitűnő figura özvegy Klein Mórné, aki egy orosz tábornokhoz megy feleségül. A zenei élmények sem hibátlanok, de legalább lendülettel és a szavak muzsikájával próbálnak a költőiség fe-

lé közeledni. Ilyen frappáns és közvetlenül ható az egy budai kiskocsmában játszó cigány valóságos népdalhangversenye, amelynek egyes számain az író a népdal rövid tartalmával ismerteti. Sok ötletesség, aprólékos gondosság van ebben az alig pársoros hangulatban. Bizonyos, hogy a figyelmes olvasóban sokáig emlékezetes lesz, éppenugy, mint a pesti Duna-korzónak nagyszerű impresszionizmussal odavetett tönör képe vagy a temetőből hazatérő Vera városlátomása »testetlen alakokkal és nyugtalan fantomokkal«.

A »Volgadal« erős problematikuságának termézetes oka van. A sok tájdalommal és tufeszített vágyódással bolygó orosz emigránsok egymáshalmozott eseményei a regény közvetlenségét oldalról-oldalra rontják. Elindul mámoros biztonsággal, de az események villámgyors és tétova felvilágosokká pukkannak. Mégem könnyű olvasmány. Távol van még attól, hogy ilyesmit írjon és talán el sem ér odáig. Örülünk ennek, mert Szántó György írói virtuozitásában, halmozó és sokszor dagályos írásmódra ellenére is, sok van, ami magasabbrendűségre és az irodalmi génusz tiszteletére emlékeztet. S egy olyan komoly regényprodukciónak, mint az övé, a »Volgadal« is elfér.

Kázmér Ernő

Francis Brett-Young:

MED. UNIV. DR. BRADLEY

(Regény. — Singer és Wolfner kiadása Budapest, 1939)

Ez az angol regény orvosokról, helyesebben az orvos életéről szól. Az orvosok mostanában különben is divatosak az irodalomban. A színpadokon orvosokról szóló színműveket adnak, az amerikai film-atelierekben orvosi, de legalább is kórházi környezetű filmeket készítenek. A regényírók eddig ezzel a divattá váló témával szemben mint ha kissé tartózkodóbbak lettek volna, de amióta az ismeretlenség hományából felbukkant *Cronin* »The Citadel« című regénye — amit magyarul »Réztábla a kapu alatt« címmel adtak ki — és világsikert aratott, azóta az elbeszélő irodalom tartózkodása is alábbhagyott. Nincs is értelme a társadalom egy bizonyos rétegének irodalmi szerepeltetése körüli szeméremnek. Legkevesébbé érthető ez az orvosokkal szemben, akik tudvalevőleg többé-kevésbé minden emberivel és az élet minden megnyilvánulásával a legszorosabb lelki és testi kapcsolatban vannak. Az orvosi hívatásról és az orvosi eszményiségről a mai felfogás még mindig bizonyos szentimentális érzéssel gondol. Nem akarják észrevenni, hogy

mint minden életpályán, itt is az eszményiség és anyagelvűség csapnak össze. Az idealistára a megaláztatásoknak, a szenvedéseknek végtelen sorozata, míg az érvényesülni akaróra, arra, aki a maga lelki egyensúlyát és a pénz birtoklását kellemes összhangba tudja hozni, a földi élet minden kincse: autó, villa, magánszanatórium vár.

Francis Brett-Young »Med. univ. Dr. Bradley« című könyvét a Cronin nagy népszerűségű orvosi regénye után olvastam. Ha valaki az én példámát követi, a két könyv hasonlóságán meg fog lepődni, bár Cronin főalakja, a szimpátikus Dr. Manson belső harmóniáját felváltó, előbb alkalmazkodni akaró, majd később megalkuvó pálfordulása (érdekes, hogy a nagyszerűen induló, lendületes regénynek éppen ezek a részei leggyengébbek, mondhatnám erőltettek és giccsesek) inkább vádirat a londoni előkelő negyed gazdag és a betegek sorsával csak felületesen törődő orvosok ellen. Francis Brett-Young regényének főalakja a mindnyájunk emlékeztetésében frissen és tisztán élő vidéki kisvárosok ismert, derék orvosa. Sok szomorúsággal, küzdelemmel, szenvedéssel teli esztendőik után érvébe. Csakhamar elveszti feleségét, fiát, vagyonát és amikor a világ képe is megváltozik, visszakészül szülőfalujaiba, abba a domboldalra kanyarodó ut mentén levő kis vil-

lába, amely olyan közel lesz szülőházához. A Francis Brett-Young nagy regénye tulajdonképpen nem is az orvosi társadalom regénye. Az orvosi hivatás sem irodalmi, sem etikai kérdésének tisztázásához nem kíván alaposabban hozzászólni. Írói szándéka egy emberi dokumentumokkal telített életen át korregényt és hősenek, a csendes vidéki orvosnak küzdelmén át, a mult század utolsó évtizedei angol vidéki városainak képét adni. Ez az irodalmi kísérlet az angol irodalomban sem új. Walter Scott skóciai regényei óta, az angol irodalomban alig van nagy író, aki a brit-szigetek világának egy-egy jellegzetesebb részét ne örököltette volna meg. Gondoljunk csak James W. Barrie Wessex-regényeire vagy a természet és az ember összeolvadásának azokra a mélységesen szép műveire, amelyekben nagy angol írók tolla nyomán Wales és Cornwall minden bája csillog. Vagy a legújabb angol irodalomban annyira jellegzetes I. B. Priestley egyik regényének fiatal tanára és a derék ácsa, akik például az egész országot deris jókedvvel, szíltében-hosszában becsavarogják. Francis Brett-Young, aki egy nagyon szépen megírt könyvében adta ifjúsága történetét — »The Young Physician« - a »The Black Diamond«-dal (Fekete gyémánt) ezzel az angol szénvidékről elcsavar-

gó, kalandvagyó kamaszokkal deris regénnyel és több faluregénnyel lett ismertté. (Angliában ez nem jelenti a parasztregényt. Az angliai faluban is gentlemanek laknak, ha földműveléssel foglalkoznak is). Az angol nép kezdődő nyugtalanságának és ma sem lankadó romantikus hajlamának az az eredeti, vonzó egyéniségű írója, akiben, mint Galsworthy valamennyi kortársában és közvetlen követőjében, a mult ismerete együtt buzog a jelen vitális megértésével és maradi vérmérséklete mellett is megértő és társadalmi igazságszeretettel. Ennek a megértő és vitális igazságosságnak valóságos megtestesítője Med. univ. Dr. Bradley, aki az új orvosi tudomány csodálatos korszakában, a szénbányák aknáí fölé épülő hatalmas, fekete városok fejlődésében is megmaradt annak a régimódi embernek, orvosnak, gondolkodónak — mennyire hasonlít a hüvös, temperált Forsytékhez — akinek indult már akkor, amikor a north-bromwichi egyetemre beiratkozva, a »Kakas és Seregély« című fogadónak kis hátsóudvarára néző szomoruan sötét szobácskájában könyveibe mélyedt. Ami azóta történt, az csak mind epizód. Egy komoly munkás élet szép és szomorú állomásai. Hiszen most indul el újra, kopogó, kemény esőcseppek sűrűjében, valaha első sedgébúrgi betegéhez, az öreg Lijakhoz, aki

egyidős vele. Hetvenöt éves és szélütött...

A sok szomorúság ellenére is a Med. univ. Dr. Bradley kicsengése optimista. Nemes optimizmusa ez: az élményekben gazdag regényt a ma orvosi regényei, sőt a »Cittadella« fölé is emeli, amelynek ön-életrajzi jegyzetei Brett-Young egészséges, ösztönös és elbeszélő ereje mellett valóságosan elszűr-külnek. *Ruzitska* Mária életteli, s. tiszta fordítása a regény tárgyila-gosságába fojtott izgalmát, fegyel-mezettségében is sokszor szenvedé-lyes hangját megértően tolmácsolja.

Kázmér Ernő

✱

Rachel Field;

EGY ASSZONY HÁROM ÉLETE

(Regény. — Révai kiadás,
Budapest. 1939)

Amerika irodalmában a nő re-gényírók jelentős helyet töltenek be. Népszerű regényeket jó kultu-rával, erős társadalmi érzékkel és sokszor az uralkodó eszmékkel szembehelyezkedő bátor kritikával írják. El lehet róluk mondani, in-kább a korlátatlan haladásért, mint a maradiság vagy az ósdi elő-é-

letekhez való ragaszkodás mellett küzdenek. Többen az Egyesült Á-lamok regionális különbözőségéből adódó társadalmi kérdéseket fe-szegetik, néhányan pedig az ame-rikai pionír-élet színes, küzdelmes történetéből írják realiztikus-na-turalisztikus regényeiket. Az ame-rikai irodalomból részt kérő e; válláló írók sokat tanult. Ren-szerint magasabb akadémiai tanul-mányokat végzett és jellemfestés-ben, a történetek helyzetében a leg-nagyobb pedantériával, hűséggel dolgozik. Ezek a megállapítások természetesen nem vonatkozhatnak azokra az íróókra, akik a hűbrid magasineok és a tömegizlést szol-gáló hollywoodi filmműtermek szá-mára szállítják »story«-jaikat. Ezek közül csak elvéve tör elő olyan tehetség, aki ha a tömegtermelés nem rontaná, valóban élményt je-lentő, szellemet sugárzó írók le-hetne. A mai amerikai írók kö-zül a san-franciskói nyugtalan éle-tet és a hatalmas földrengést nagy, nyers vonásokban festő Gertrude Atherton, a kietlen pusztaságban küzdő farmerek szomorú, sivár éle-tét adó Edith Warton vagy a hábo-rúutáni kavargó társadalom ütkö-zőpontjait elemző Ellen Glasgow és az oklahomai településnek megle-pően, szinte levéltárszerűen pontos történetét adó Edna Ferber tűntek fel. Most egy újabb amerikai re-gényíróval, Rachel Field-del talál-

koztunk. Magyarul megjelent nagy regénye az *»Egy asszony három élete«* mindvégig érdekes és a felkészültségnek azt a bizlonságát érezteti, amelyet jólesik érezni nő íróknál, akik legalább is nálunk, Európában — minden írói, technikai képességeik mellett is — a társadalom fejlődéstörténetében és ismeretében nem éppen a legbiztonságosabban mozognak.

Rachel Field nagyméretű regénye elsősorban korrajz. Ebben a vonatkozásban komoly teljesítmény. Valóságos korszaksorozatai vannak, éppen a tizenkilencedik század közepéről, Lajos Fülöpnek, a józan polgárkirálynak Párisáról, amit csakhamar el is söpör az a negyvennyolcas forradalom, amely a tömegeket kisémmizve, az arisztokrácia és a kispolgárság összefogásával, a név ígézetével Louis Bonaparteot állítja Franciaország első helyére. Egy meghatóan szomorú női sorson át láttatja a forradalmat és társadalmi botrányok hangos Párisának nagyszerű rajzát, egy francia hercegi család tragikus szétesését, majd a fejlődő New Yorknak azt a meghatódottságig hűséges, eleven képét, amilyennel kevés amerikai regényben találkozunk. A fejlődő Amerika társadalmának élete, nagyszerűen emberi, szellemi és politikai mozgalmai, a telepescsaládok puritán, bibliai szokásai, Lincolnnak egy népgyűlésen

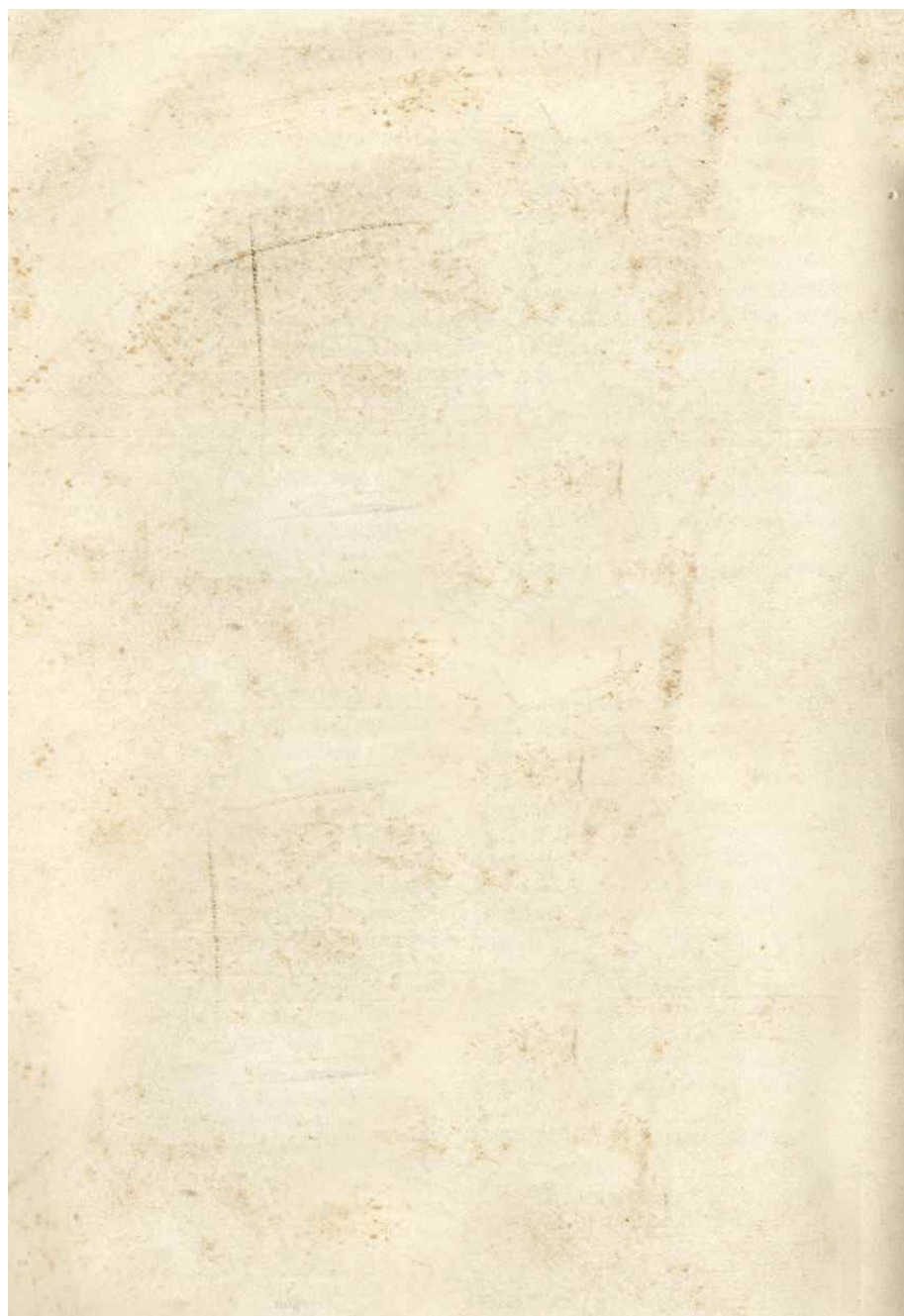
való beszéde, a tengeralatti kábel összeköttetésének nagyszerű sikere s végül az 1867-i párisi világkiállítás leírása — mindez úgy tűnik fel előttünk, mintha szemtől-szembe ülnénk Henriette Desportes-szel, akinek legszebb fiatal éveire egy szörnyű büntett árnyai nehezedtek s most mindezt csendesen, minden panasztól és szenvedélytől megtisztulva, szinte mosolyogva mondaná el. Erős, nagy lélek volt ez a valaha párisi kisasszony. Szembemert szállni az egész világgal és egy egész világ hamis közvéleményével, hogy kivívja igazát, majd szép, zavartalan boldogságát, amelyet kétes hírrel, kopott poggyászával és megtört szívével csak az előítélet nélküli Amerika földjén kaphatott meg és annak a fiatal, kis amerikai papnak oldalán, aki nál romantikusabb, tisztább férfi alakot aligha formált még iróné.

A nagy regény írónője tulajdonképpen a hősnő unokahuga. A kortörténetéből, adatokból, családi meghitt beszélgetésekből írta a regényt, amelyeket azok mondtak el, akik Henry M. Fields hitvesének szellemét, bátorságát és nemes egyszerűségét még ismerték. Így olvadt össze benne korrajz, történelem, adat, memoár, rengeteg kortárs hűséges portréja s az egykori Prastin-ügynek hatalmas irattári irodalmi anyaga. Így lett mindebből életregény, ami egy kivételes

erejű, sok szenvedésű és sok örömi Asszony három élete volt. Ilyen hangyaszorgalommal összehordott temérdek adat természetesen nem csupán a regényt formáló művész matériaia. A magas és időközön át is élő romantika kék virága fonódik benne egybe a zsurnalizmussal. Tulrészletezett, laza eseményszövéseinek közvetlensége sokszor csap át olyan átfogó kulturát és történelmet megjelenítő publicisztikai készségbe, ami a mai amerikai irodalomba benyomult-filmanyag hatását mutató »cavalcade«-szerű regénykonstrukciók legfőbb jellemzői. Korokat egybefogó írói-publicisztikai módszeréből fa-

kad ez a szinte gáttalan eseményszövény, a krónika, ami a regénybe természetesen olyan helyen is beleavatkozik, ahol pedig mindent valóban csak a mesének kellene magyarázni. Ez azonban a regény érdekességét nem csökkenti. Érezni, hogy aki írta, nemcsak alapos felkészültségű történész, hanem művész is, még akkor is, ha csak elmondja mindazt, ami anyagában van és mindezt anélkül, hogy egy erősebb markolású írói módszer kompozíciójával fogná szorosabbra. A kitűnő fordítás Szinnai Tivadar figyelemreméltó, komoly munkája.

Kázmér Ernő

Kéziratküldők figyelmébe!

A szerkesztőség kéziratokat senkinek nem ad vissza, kéziratküldők leveleire csak abban az esetben válaszol, ha írásaik azt indokolttá teszik.

1940. Február—Március

KALANGYA

2—3 Szám

Odgovorni urednik: — Felelős szerkesztő: RADÓ IMRE

A KALANGYA minden közleményéért írja felel. — Szerkesztik:
SZIRMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

Felelős kiadó: SZIRMAI KÁROLY. Szerkesztőség és kiadóhivatal
postai cím Novi Vrbász 2 (Šećerana)

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

Štampa Minerva D. D. nyomása — Za štampariju
odgovara — a nyomásért felel: Nagy Aleksandar